IACOBI RÆVARDI BRVGENS. I.C. AD LEGES DVODECIM TABVLARVM LIBER SINGVLARIS,

Veram prisci iuris antiquitatumq; ad hunc vsque diem incognitarum explicationem continens.

BRVGIS FLANDRORVM,
Apud Hubertum Goltzium Herbipolitam Venlonianum.
AN. M. D. LXIII.

CAVTVM EST AVCTORItate *Philippi Hispaniarum Regis, ne quis Typographus aut Bibliopola, Iacobi Rævardi Brugensis I. C. Ad leges duodecim tabularum librum singularem, hinc ad sexennium in aliquibus suæ Maiestati subditis inferioris Germaniæ regionibus imprimat aut diuendat, excepto Huberto Goltzio Typographo iurato, cui specialiter indultum est priuilegium. Pœna eius qui contrà fecerit, est in sanctione æstimata, vt in singulos libros sex florenorum pretio multetur, & libri impreßi, aut inter promercales habiti fisco applicentur.*

Priuilegium signo Regio maiore subsignatum est, Bruxellis tertio Id. Iul. M. D. LXIII.

IACOBVS RAEVARDVS
NOBILI ET ERVDITO MARCO Laurino, Dn. de Wateruliet,
S. D.

SEMPER amaui, vt ſcis, vir generoſiſſime, fratrẽ tuũ Guidonem Laurinum, propter eius ſummũ ingenium, ſuauiſſimos mores, ſingularem probitatem, atq; conſtantiam. Is, quum me omnem induſtriam, operam, & cogitationem ad ſtudium iuris priſci, antiquitatumque Romanarum contuliſſe, annis abhinc aliquot intelligeret, me viciſſim hac de cauſa ſingulari quodam animo etiam eſt proſequutus. Is mecum eo nunc animo eſt, vt ſi in hoc ſtudio vita nobis ponenda foret, pręclarè actum nobiſcum putare-

mus. Illud etiam erat amoris noſtri, quem ab annis aliquot ſuſceptũ, non ſeruauimus nos ſolùm inter nos, ſed nunc etiã conſuetudine tua auximus, orare te, vt in idem antiquitatum ſtudium, cui perpetuò te totum tradidiſti, omni cogitatione, curaque ſic incumberes, vt virtuti tuæ, & gloriæ naſcenti, cuius ſeſe iam foras ſemina proiicere geſtiunt, liberaliter indulgeas. Nihil eſt, mihi crede, virtute formoſiùs, nihil pulchriùs, nihil amabiliùs. Moriar, ſi præter te quenq̃ reliquum habemus, per quem aliquam antiquę Romanorum Reipublicæ imaginem poſſimus agnoſcere. Continget tibi, quod haud ſcio an nemini, vt tua in conquirendis per omnem terrarũ orbem numiſmatib. induſtria, non grata modò eruditis hominib., ſed etiam popularis futura ſit, & quũ præcipuis omnibus, tum etiam infimo cuique

gra-

gratissima. Hoc si tibi fortuna quadã cõtigisset, gratularer felicitati tuæ: sed cõtigit magnitudine tum animi, tum etiam ingenij longè præstantissimi. Virum quoque nactus es, in imaginibus Cæsarum, & instrumentis sacerdotalibus, magistratuumq; insignib. exprimẽdis ita exercitatum, vt eo exercitatior inueniri nemo possit: Hubertum Goltzium dico, quem quum per se video lubentissimè, tum hòc lubentiùs, quòd illum audiens te audire videor. Is singularem in explicandis marmorib. scientiam, & in exprimendis imaginibus antiquis industriam, & in omni genere prudentiam mihi tuam iamdudum exposuit: prætereà summam erga se liberalitatem tuam adiunxit: quæ omnia mihi iucunda, hoc extremum etiam gratum fuit. Et idcirco quantum tibi docti omnes C. Iulio Cæsare, Fastisq; tui Goltzij Con

 sula-

ſularibus editis iure debebũt,quominus tantundem ego vnus debeam nõ recuſo. Vt igitur in eam curam & cogitationem, quæ tibi commendationem aliquam adferre poſſent, nunc incumberem, tua id fecit, mira cum eruditione humanitateq; coniuncta, virtus ſingularis. Scripſi ad eas, quas extare cognoui,legum Decemuiraliũ reliquias,exiguos cõmentarios.Quos non vt cõmemoratio poſteritatis me ad ſpem aliquam immortalitatis raperet, verùm vt opinioni, quam de me concepiſti,reſponderem, ſub firmiſſimo tui nominis clariſſimi patrocinio, in mediũ adferri paſſus ſum. Et quia Romanæ hiſtoriæ eſſe peritiſſimũ te, nemini omnino dubium eſt,ideo de legum Decemuiralium cauſſa & origine nihil hîc præfabimur: quæ omnia ex eruditorum aliquot harum legum interpretum cõmentarijs ſine labore

ab

ab imperitis percipi poſſunt. Accipe igitur munuſculum iſtud, clariſſime Domine, ab eo qui tuis laudib. ita fauet, vt omne ſuũ ſtudium, officium, operam & diligentiam, ad virtutem tuam amplificandam, publicè, priuatimq; perpetuò ſit collaturus. Vale. Brugis Flandrorum. Kal. Ianuar.

M. D. LXIII.

Cap. huius libri ſingularis.

IAC.

IAC. RÆVARDI I. C. AD LEGES .XII. TAB. LIBER SINGVLARIS.

De legibus populi Romani. Cap. I.

POPVLVS Romanus vt legem ferre, ſic legem antiquare, & abrogare potuit. Antiquabat legem, quæ non perferebatur. Quo ſenſu antiquatam fuiſſe Tribuniciam rogationẽ de Veios commigrando, ſcripſit libro quinto Liuius. Poſtquam enim Tribuni plebem aſſiduis concionibus agitaſſent, vt relictis Romanæ ciuitatis ruinis, in vrbem paratã Veios transſmigrarent, tandem antiquata, inquit Liuius, huiuſmodi lege, vrbs ædificari cœpta eſt. Quæ autem ſemel perlata iterum tollebatur, lex illa abrogari dicebatur. Lex, inquit Vlpianus, aut rogatur, id eſt, fertur: aut abrogatur, id eſt, prior lex tollitur. Et huius quidem abrogationis ea fuit auctoritas, vt nouis legibus antiquæ abrogatæ cederent, quemadmodum

Varro testatus est lib. VIII. de lingua Latina. An non, inquit, sæpe veteres leges abrogatæ nouis cedunt? Cicero quoque ad Atticum lib. III. auctor est, nunquam esse obseruatas sanctiones earum legum, quæ abrogarentur. Nam si id esset, inquit, nulla ferè abrogari posset: neque enim vlla lex est, quæ non se sepiat difficultate abrogationis. Ceterùm vnde ius illud ortum sit, vt veteres leges abrogatæ nouis cedant, & nunquam obseruentur sanctiones earum legum, quæ abrogarentur, exposuit Liuius. Legis enim cuiusdam Decemuiralis libro septimo meminit, cuius hæc fuisse verba videtur: IVSSVS POPVLI, ET SVFFRAGIA SVNTO. QVODCVNQVE POSTREMVM POPVLVS IVSSIT, ID IVS RATVMQVE ESTO. Ad quam legem visus est auctor ad Herennium lib. secundo respexisse, quũ eam defensionem tenuem esse contenderet, qua ostenditur id factum esse, quod ea lex sanciat, cui legi abrogatum, vel derogatum sit: id quod posteriori lege sancitum sit, esse neglectum. Nimirũ quia illud demum ius, & ratũ erat, vt aiunt Decemuiri, quod postremùm populus iusserat. Proinde si noua lege vetus esset abrogata sanctio, legi

nouæ

nouæ lex vetus omnino cedebat. Nec quidẽ in legum abrogationibus duntaxat locum lex iſta Decemuiralis habuit, verumetiam ſi cui legi derogatum, ſubrogatum, aut obrogatum eſſet. Derogatur legi, auctore in fragmentis Vlpiano, cùm primæ legis pars tollitur: vel, vt Feſtus definit, cùm quid ex lege vetere quominus fiat, ſancitur noua lege: Derogare ergo detrahere eſt. Subrogatur, cùm aliquid primæ legi adiicitur: Obrogatur deniq;, quum mutatur aliquid ex prima lege. Ergo quodcunq; populus abrogando, derogando, ſubrogando, & obrogando poſtremùm iuſſerat, id ius ratumq́; erat. Quòd autem Paullus cõtendit, nõ eſſe nouum vt priores leges ad poſteriores trahantur, cap. XXVI. de legib. hoc ad legum abrogationes non pertinet, verùm tunc locum habebat, ſi cui legi veteri aliqua ſanctione noua derogatum, ſubrogatum, aut obrogatũ eſſet: tunc enim lex vetus ex noua lege ſic dependebat, vt hæc ſine illa, & è contra, in vſu eſſe, aut in iudiciis verſari nulla ratione poſſet: id quod ex auctore ad Herennium demonſtrauimus.

De priuilegiis ſublatis. Cap. II.

ALIO

ALIO ſenſu Decemuiri, alio item Iuriſconſulti priuilegia ſunt interpretati. Illi quidem, omnes illas leges priuilegiorum nomine cõplexi ſunt, quæ in priuatos homines ferebantur: cùm è contrario legis ea vis ſemper eſſet, vt ad omnes pertineret. Iuriſconſulti verò ius illud ſingulare priuilegium appellarunt, quod manifeſta & euidens æquitatis ratio, contra vulgares iuris cõmunis regulas, aliquando cogit indulgeri. Decemuiri nulla admittunt priuilegia: Iuriſconſulti ea requiri non diſſimulant. Nec enim comitiis centuriatis aliqua irrogari priuilegia paſſi ſunt Decemuiri. Expreſſè enim pro domo ſua teſtatus eſt apud Pontifices Cicero, vetare leges ſacratas, vetare. XII. tabulas, leges priuatis hominib. irrogari, id eſſe enim priuilegium: neminem vnquam tuliſſe: nihil eſſe crudeliùs, nihil pernicioſiùs, nihil quod minùs Romana ciuitas ferre poſſit. Idem Cicero huius legis verba libro tertio de legibus hunc in modum refert: PRIVILEGIA NE IRROGANTO. Et quia in iiſdem tabulis huiuſmodi caput ſequitur: *De capite ciuis niſi per maximum comitiatum ne ferunto.* inde quidam ſtatim ratiocinati ſunt, priuilegia per comitiatum maximum

ximum irrogari potuisse: quo nihil potest absurdiùs dici, præsertim cùm eodem in loco Cicero leges hasce duas præclarissimas de duodecim tabulis tralatas scribat, earumq́; alterã priuilegia tollere, alteram de capite ciuis rogari nisi maximo comitiatu, vetare. Nec quẽ moueat, quòd in eodem de legibus lib. tertio dixerit expressè Cicero, ferri de singulis nisi centuriatis comitijs, Decemuiros noluisse. Illud enim non ad priuilegia, sed ad rogationem de capite Romani ciuis omnino pertinet. Vetant, inquit, priuilegia irrogari, hoc est, in priuatos homines leges ferri: vetant, inquit, de capite ciuis nisi per maximũ comitiatum ferri, hoc est, de singulis. Igitur priuilegium omne secundum Decemuiros iniustum est, & improbum, & idcirco nec irrogandum: secundum Iuriscõsultos verò probũ, iustum, ac sæpe necessarium: qualia sunt, creditorum priuilegia, priuilegium fisci, & id genus alia.

De patria potestate. Cap. III.

STipulatio quatenus conuentio est, iuris non ciuilis tantùm, sed etiam gentiũ est: quatenus contractus, iuris ciuilis est, nõ gentium. Testamentũ quatenus suprema volun

tas definitur, iuris tam gentium eſt, quàm ciuilis: quatenus verò iuſta voluntas, iuris ciuilis eſt, non gentium. Sic quoque patria poteſtas, iuris ciuilis, & gentium eſt, & eſt quoq; iuris ciuilis tantùm. Eſt quidem iuris ciuilis, & gentium ratione poteſtatis, quia omnibus hoc gentibus innatum eſt, & ab iis obſeruatur, vt filius in ſui patris ſit poteſtate, cap. ij. de iuſt. & iur. Eſt verò iuris ciuilis tantùm, quia ex iuſtis nuptiis, quas ſoli ciues Romani contrahunt, ea ſic conſtat, vt iure ciuili plurima patri conceſſa ſint, quæ gentium iure eidem non cõceduntur. Ideoq; ius poteſtatis, quod ſoli ciues Romani in liberos habent, ius dicitur proprium ciuium Romanorũ, cap. iij. de his qui ſunt ſui. §. ij. inſtit. de patr. poteſt. Neque enim peregrinus ciuem Romanũ, nec ciuis Romanus peregrinum in poteſtate habere poteſt. Et idcirco ſi patri, vel filio aqua & igni interdictum eſſet, patria huiuſmodi poteſtas tollebatur: ſiquidem is cui aqua & igni interdictum erat, peregrinus fiebat, auctore in fragmentis Vlpiano, tit. x. Eoq; reſpexiſſe omnino viſus eſt libro decimo epiſtolarũ Plinius, ab Imperatore Traiano Chryſippo cuidam, eiuſq; vxori ciuitatem poſtulans. Rogo

ergo,

ergo, inquit, vt propinquis eius des ciuitatem Chrysippo Mithridatis, vxoriq́ue Chrysippi Stratonicæ Epigoni. Itẽ liberis eiusdem Chrysippi, Epigono & Mithridati, ita vt sint in patris potestate, vtq́; iis in libertos seruetur ius patronorũ. Illud autem ius potestatis, quod cum reliquis gentibus ciues Romani habent commune, ad ius non solùm ciuile, sed etiam gentium referri debet. Idq́; inter ceteros apertè testatus est idem Plinius, de hæreditatũ vigesima differẽs in Panegyrico. Tu quidem, inquit, Cæsar illam exceptionem remouisti, si modò filius in patris potestate fuisset: intuitus opinor vim legemq́; naturæ, quæ semper in ditione parentum esse liberos iussit. Et hoc illud est, quod hunc in modum Cicero scribit libro tertio offic. Maiores aliud ius gentium, aliud ciuile esse voluerunt: quod enim ciuile, non idem cõtinuò gentium: quod autem gentium, id ciuile debet esse. Ius autem potestatis, quod proprium ciuium Romanorum dicitur, inde ab ipso Romanæ ciuitatis exordio trahit originem. Temporibus siquidẽ Romuli, omnis etiam necis in filium patri iure ciuili auctoritas indulgebatur: maiorq́ue concessa patri in filium potestas fuit,

quàm

quàm domino in seruum. Seruus enim venditus, deinde libertatem adeptus, sui iuris fiebat. Filius verò à patre venditus, si liber fieret, rursus in patris potestatem redigebatur, & post tertiam demùm venditionem eximebatur è potestate, vt auctor est Dionysius lib. secundo. Proinde si quid commisisset filius, quod castigationem, aut etiam seuerioré aliquam requireret animaduersionem, castigandi, & in filium animaduertendi, omnem patri permisit Romulus potestatem: adeò vt occidere, vendere, in exilium mittere, aliisq; suppliciis filium pro arbitratu afficere pater sine fraude potuerit. Nec quidem videri potest Romulus tyrannidem, aut carnificinam aliquã parentum iure iniustam tollerasse, vt imperitis quibusdã persuasum esse intelligo, verùm scelera filiorum iustis parentum decretis vindicari voluisse. Hæc cùm ita sint, videamus quo sensu accipi debeat, quod cap. vltimo. C. de pat. potest. hunc in modum Constantinus scribit: *Libertati à maioribus tantum impensum est, vt patribus quibus ius vitæ in liberos, necisq; potestas olim erat permissa, libertatem eripere non liceret.* Nónne qui filium vendit, libertatem eripit? Si pater, qui filium vendit, eriperet li-

bertatem filio, vtique filius manumiſſus non ingenuus, ſed vt reliqui ſerui libertinus efficeretur. Libertatem autem pro ingenuitate accipi, nõ eſt nouum, cap. XL. de liberal. cauſſa. cap. XXI. de ſtat. hom. Permiſerunt itaq; maiores à patribus filios vendi, & in ſeruitutem redigi, ſalua tamen libertatis, hoc eſt, (vt interpretari videtur Iulius Paullus, lib. v. ſent. tit. j. in princip.) ingenuitatis prærogatiua, ſic vt manumiſſi inter ingenuos cenſeantur, non autem inter libertinos. Sed an poſtliminium habeant? Poſtliminium habere filium à patre venditum, negat apertè Cicero de Orat. lib. j. Memoria enim proditum eſſe ait, quem pater ſuus, aut populus vendidiſſet, aut pater patratus dedidiſſet, ei nullum eſſe poſtliminium. Ceterùm an ius iſtud poteſtatis ſcripta lege proditum ſit, an verò ſine lege, dubitat Dionyſius. Nobis aliquando placebat expreſſa quadam Romuli conſtitutione illud fuiſſe introductum: ſed in contrarium me vocat Vlpiani ſententia, qui ius iſtud poteſtatis moribus receptum fuiſſe arbitratus eſt, cap. viij. de ſtat. hom. Scribit etiam Pomponius, in initio Romanæ ciuitatis populum ſine certa lege, ſine iure certo primùm agere inſtitu-

isse, cap.ij.in pr. de orig.iur. Proinde huiusmodi iure incerto ius patriæ potestatis fuisse receptum, quàm per certam aliquã legem Regiam, est verisimiliùs. An autem ius istud potestatis ante exactos Reges in vsu Romæ desierit esse, videamus. Numa Pompilius omne ius vendendi filios, connubio parentum consensu iunctos, parentibus, si Dionysio credimus, expressa lege ademit. Nec quidem ius vendendi huiusmodi filios duntaxat, sed etiã omne ius necis, & seuerioris in filios animaduersionis Numam ademisse parentibus, omnino mihi persuaderem, nisi expressè scripsisset Liuius, cùm de prouocatione Horatij, qui propriam sororem interemerat, ad populum certabatur, motos tũc fuisse homines in eo iudicio, maximè P. Horatio patre proclamãte, se filiam iure cæsam iudicare, seq; ni ita esset, patrio iure in filium animaduersurum fuisse. Vnde statim conieci, ius in filios animaduertendi necdum Tulli Hostilij, qui tunc regnabat, temporibus ademptum parentibus fuisse. Porrò nõ multò post Hostilium Seruius Tullius Tarquinij successor, legem tulit, qua filium parentes verberantem Diuis parentum sacrum esse voluit. Et quia huiusmodi facinus

iure

iure poteſtatis patriæ à parentibus vindicari Seruius non permiſit, ſi nō parentibus omne in filios animaduertēdi ius eo tempore adem ptum fuiſſe videatur, ſaltem patriæ poteſtatis iure ſaluo, tantæ impietatis auctores filios ſic Rex voluit puniri, vt à quouis impunè poſſent occidi. Verba legis hæc ſunt: SI PVER PARENTEM VERBERIT, AST OLLE PLORASSIT PARENTES, PVER DIVIS PARENTVM SACER ESTO. auctore Feſto lib. XIIII. Quæ lex etiam Virgilio nota fuit: ait enim libro ſexto, apud inferos puniri quibus *Pulſatúsue parēs, aut fraus innexa clienti.* Scribit idem Feſtus (vt hanc legem obiter explicemus) ploraſſit parentes, idem eſſe quod clamarit. Sed quia qui proquiritant, qui iubilant, etiam clamant, videamus quid inter proquiritare, iubilare, & parentes plorare interſit. Varro ſcribit lib. v. de lingua Lat. qui fidem Quiritium clamans implorat, eum dici proquiritare: & vt quiritare vrbanorum, ſic iubilare ruſticorum eſſe. Simili modo qui parens parentum implorabat auxilium, parētes plorare dicebatur. Solebat autem is cui vis aliqua fiebat, ſi quidem ruri ageret, iubilare: ſin verò in Romana ciuitate, & ciuis eſſet,

proquiritare. Vnde illud Terentij in Adelph.
Obsecro populares ferte misero atq; innocẽti auxi-
Subuenite inopi. *(lium,*
In quẽ locũ Donatus, & hoc est, inquit, quod veteres quiritare dicebãt, Quirites cõclamare. Quò spectat etiam Plauti illud in Curcul.
——*Ergo ambula in ius. hem tibi.*
CN. *O ciues, ciues.* MI. *Quid clamas?*
Si denique parens esset qui à filio vim pateretur, parens parentes plorabat, hoc est, conclamabat, & Diuis parentum sacer erat filius, hoc est, eius facinus conclamatis parentibus Diuis parentum sic deuouebatur, vt filius à quouis sine fraude posset occidi, & qui eum occidisset, parricidij non damnaretur. Qua quidem lege Regia vsi non sunt Romani perpetuò. Scribit enim Vlpianus, si filius matrem, aut patrem, quos venerari oportet, contumelijs affecisset, aut impias manus eis intulisset, præfectum vrbis delictum ad publicam pietatem pertinẽs, pro modo eius vindicasse. cap. I. de obseq. parent. & patron. præst. Potestatis itaque patriæ ius, quo impunè filios vendere & occidere parentibus omnino erat liberum, ante exactos Reges, nisi me vehementer coniectura fallit, in vsu esse desiit. Quamuis in-

terim inficiari non poſſim, Decéuiros in quartam ſuarum legum tabulam eum quoq; morem retuliſſe, quo non niſi poſt tertiam venditionem patris poteſtate filios liberari erat receptum, idq́; Dionyſium ſcripſiſſe libro ſecundo. Verùm eam fuiſſe Decemuirorum intentionem, vt veterem & incertam illam vendendi filios cõſuetudinem, quæ Romuli temporibus in vſu erat, noua lege confirmare voluerint, mihi nequaquam perſuadeo. Dicam itaq; quod ſentio liberè. Romuli temporib. poſt tertiam demùm venditionem filius poteſtate patria liberabatur, & ſui iuris fiebat. Voluerunt quoque Decemuiri, poſt tertiam demùm venditionem filios ſui iuris fieri. Sed diuerſa ratione. Romulus per venditiones tres veras tres venditiones intellexit. Decemuiri verò ne ius antiquum penitùs immutatũ cum magiſtratu videretur, aliqua non legum duntaxat, ſed & morum veterum ſupereſſe veſtigia voluerunt. Ideoq́; tres illas venditiones, ſine quibus è patris poteſtate filius more maiorum non eximebatur, in ſuas tabulas retulerunt. Itaque filius ter mancipatus, ter manumiſſus, & more maiorum, & lege Decemuirali ſui iuris olim fiebat. More maiorũ qui-

dem, si ter verè mancipatus, ter verè manumissus fuisset: lege verò Decemuirali fiebat sui iuris filiusfamiliâs emancipatione, hoc est, tribus imaginariis mancipationib. & manumissionibus. Liberi, inquit Vlpianus in fragmentis, tit. x., parentũ potestate liberantur emancipatione, id est, si postea quàm mancipati fuerint, manumissi sint. Per emancipationem autem, imaginariam apud Vlpianum intelligi, non aliquam veram venditionẽ, Caius in suis institutionib. demonstrat lib. I. tit. VI. Emancipatio, inquit Caius, hoc est, manus traditio, quædam similitudo venditionis est. Et ad huiusmodi emancipationem legem hanc Decemuiralem pertinuisse, expressè testatus est idem Vlpianus eod. tit. x. Cùm enim dixisset, filios patria potestate emancipatione liberari, subiecit: *Sed filius quidem ter mancipatus, ter manumissus, sui iuris fit. Id enim lex. XII. tab. iubet his verbis:* SI PATER FILIVM TER VENVNDAVIT, FILIVS A PATRE LIBER ESTO. Nec verò dubitabit, quin hæc interpretatio nostra verissima sit, qui satis emancipationũ solennia apud Caium diligenter excusserit.

De prisco patronatus iure. Cap.IIII.

SCribit lib. II. Dionysius, Romulum patricijs plebeios commendasse, optione cuiq; è vulgo data quem vellet patronum eligendi, more ab Atheniensibus repetito: & eam pauperum tutelam patronatum appellatam fuisse: iusque patronatus officiis tum inde apud Romanos durantibus huiusmodi constitisse: nimirum vt patroni clientib. de iure responderent, cuius illi rudes erant, & ignari: absentium æquè atque præsentium curam gererēt: adessent in iudicijs, omnemq; accusatoris impetũ sustinerent. Iuxta Plauti illud in Menec.

Iuris vbi dicitur dies, simul
Patronis dicitur: quippe qui pro illis
Loquantur, malè quæ fecerint: aut ad
Populum, aut in iure, aut apud iudicem res est.
Sic me hodie nimis sollicitum cliens
Quidam habuit: neque quod volui agere quicquā
Licitum est: ita me attinuit, ita me detinuit.
Apud Ædiles pro eius factis plurimis,
Pessimisq; dixi caussam.

Clientes autem patronis, qui tenuioris erant fortunæ, quàm vt filias honestè commodeque possent elocare, in elocandis filiabus opitula-

bantur, eosq; eorumq; filios ab hostibus inter ceptos, sumptu proprio redimebant. Et fuit certè ius istud patronatus tantæ apud veteres auctoritatis, vt cõtenderit expressè M. Cato, patrem primum, deinde patronum proximũ nomẽ habuisse: auctore Gellio li. v. cap. XIII. Proinde nõ est dubium, quin seuerè in patronos fraudulentos Romani animaduerterint. Sanè Dionysius auctor est, clientem aduersus patronum, aut patronum aduersus clientem dicere testimonium nõ potuisse: nec alterum ab altero accusari, aut inter inimicos numerari: qui quid horum fecisset, teneri eum Romuli lege de proditoribus, eumq; vt Diti sacrum, interficere cuilibet liberum fuisse. Atq; huius quidem prisci iuris Decemuiri etiam nostri aliquã in suis tabulis memoriam superesse voluerunt. Ideoq; ius istud patronatus à Romulo vti introductũ fuit, ita in suas quoq; tabulas transtulerunt, his verbis: PATRONVS SI CLIENTI FRAVDEM FAXIT, SACER ESTO: quemadmodum Seruius Honoratus, & post eum Iulius Sabinus exponentes illud Virgilij, *Et fraus innexa clienti*, adnotarunt. Refert idem Sabinus, per fraudem in hac lege præuaricationes Vrbanũ

intellexiſſe, quod mihi ad omnem fraudem, dolumq́; malum potiùs referendum videtur. Voluerunt itaque Decemuiri, patronum qui clientem fraudaſſet, ſacrum eſſe. Morem Romanis fuiſſe ait Dionyſius, vt quos vellent impunè occidi, eorum corpora deuouerẽt Deo cuipiam, præcipueq́; Dijs inferis. Eumq́; morem obſeruaſſe Romulum in fraudibus patronorum, clientumq́; vindicandis, idem expreſſè addidit Dionyſius. Quo ſenſu hominem ſacrum accepiſſe in hac lege Decemuiros dubium non eſt: quamuis hominem ſacrum Feſtus eum definierit, quem populus iudicauit ob maleficium, neque fas eſt eum immolari, ſed qui occidit, parricidij nõ damnatur. Quæ quidem Feſti definitio aliò referri debet. Et certè Liuius lib. III. L. Valerio & M. Horatio Conſulib., ſancitam, ait, nouam fuiſſe legem, ne quis vllum magiſtratum ſine prouocatione crearet: qui creaſſet, eum ius fasq́; eſſe occidi, nec eam cædem capitalis noxæ haberi. Ad quam legem Feſti definitio non incommodè trahi poſſe videtur.

De in ius vocando.
Cap. V.

QVI ius ſuum volebant perſequi, in ius aduerſarium vocabant : quem ſequi nolentem atteſtationis medio ducebant, & reluctantem omnino trahebant, ſiq; opus eſſet, rapiebant. Plautus in Penulo:

Sed quid ego dubito fugere hinc in malam crucem,
Priuſquam obtorto collo ad Prætorem trahor?

Erat enim lege ſancitum Decemuirali, in ius vocati vt irent. Auctor ad Herennium, lege ius eſt, inquit, vt in ius eas cùm voceris. Cicero lib. III. de legibus : A pueris, Quinte, didicimus, SI IN IVS VOCET, ATQVE EAT, & huiuſmodi alias leges nominare. Si autẽ in ius vocatus vitio, morbóue, id eſt, neq; febriculoſo, neque graui nimium, ſed vitio quodam imbecillitatis, atq; inualentiæ ire in ius non poterat, ei iumentum, hoc eſt, vectabulum (vt Cæcilius apud Gellium lib. XX. interpretatur) quod iunctis pecoribus trahebatur, dari voluerunt Decemuiri. Eiq; haud aliter in ius ſequi, quàm ſtrata, qua nimis ægri portari ſolebãt, arcera, recuſanti, arcerã ſterni expreſſa lege prohibuerunt. quã legem hunc in modũ apud Gellium eſſe reſtituendam exiſtimaui: SI MORBVS AEVITAS'VE VITIVM ESIT, QVI IN IVS VOCASSIT,

SIT, IVMENTVM DATO: SI VOLET ARCERAM, NE STERNITO. In libris enim impreſſis mendoſè legitur: *Si nolet, arceram ne ſternito.* pro, *Si volet arceram, ne ſternito.* Item *eſſet*, pro *eſit*. Decemuiri itaq; poſtulanti arcerã reo ſterni vetuerunt: non quòd eam ſternere ſi actor voluiſſet prohiberetur, verùm quòd eam reo ſine arcera in ius ſequi recuſanti, inuitus actor ſternere non cogeretur. Ea ſiquidem eſt (prout illam Sextus Cæcilius interpretatur) Decemuirorum ſententia, vt in ius vocato pauperrimo homini, vel inopi, qui aut pedib. fortè æger eſſet, aut quo alio caſu ingredi nequiret, ploſtrum daretur: ne cauſatio ægri corporis perpetuam daret fidem detrectantibus, iurisq; actiones declinantibus, vacationẽ. Nec quidem ſi morbus ſonticus, quem vehementiorem vimq; grauiter nocendi cõtinentem interpretatur idem Cæcilius, reum inuaſiſſet, arceram ſterni permiſerunt Decemuiri, ſed iudicij diem diffiſum eſſe volueruut, cap. II. §. II. Si quis cautio. Decemuiri eum diem diffindi dicebant, qui differebatur. Nec dubium eſt, quin hanc legẽ de diffindendo die à Numa Rege deſumpſerint. Nam certa quædam vitia enumeraſſe vi

ſus

ſus eſt Numa, quibus ſi iudex, vel alterυter ex litigatoribus impeditus eſſet, dies iudicij diffinderetur. Eiusq; legis particulam, quæ apud Feſtum lib. XVI, mendoſiſſima exſtat, omnino mihi perſuaſit Iacobus Cuiacius acutiſſimus interpres, ſic eſſe reſtituendam: SI QVID HORVM FVIT VITIVM IVDICI, ARBITRO'VE, REO'VE, DIES DIFFISVS ESTO. In exemplarib. impreſſis pro *Diffiſus*, legitur *Diffenſus*, erroris non admodum obſcura origine, ſiquidem veteres ita ſcribere ſolebant, *diffeiſus*, pro *diffiſus*: quod cùm non perciperent imperiti librarij, *diffeiſus* loco, *diffenſus* poſuerunt. Dies autem ita diffindi ſolet ex lege duodecim tabularũ, vt ſi morbo ſontico actor, vel reus impeditus eſſet, morbum in iure allegari per amicum curaret: tunc Prætor excuſatione cognita, quia Decemuiri ob morbum ſonticum volebant diem iudicij diffiſum eſſe, in diffindendo die hac formula vtebatur: HIC DIES DIFFISVS ESTO. vt auctor eſt Acron in Horatiũ. Ergo vocatus in ius, ni morbo eſſet opus iumento, ni'ue morbo ſontico dies iudicij diffiſus eſſet, ſtatim in ius ſequi actorem cogebatur: eiq; non ſequenti præſentibus anteſtatis actor iudicium denunciabat.

Anteſtatos autē inde appellatos putauit Porphyrion, quòd antè ſuperſtites, ſiue teſtes deberent aduocari, & in teſtimonium adhiberi, quàm actor reum manu poſſet præhendere. Et id quidem expreſſa Decemuirali lege fuiſſe cautum, idem addidit: quam ego ſic reſtituo: SI VIS VOCATIONI FVAT, TESTAMINI: IGITVR EM CAPITO ANTESTARI. Veteres autem *fuat* dixiſſe pro *fiat*, expreſſè teſtatur Nonius Marcellus, & in Virgilium Iulius Sabinus. *em* quoq; pro *eum* antiquos poſuiſſe, auctor eſt Feſtus. Itaque ſi actor aduerſarium vocaret in ius, & is vi reſiſteret, (vt ita vis fieret vocationi) voluerunt Decemuiri actorem teſtari, hoc eſt, teſtes aliquot aduocare. *Igitur em capito*, id eſt, tunc eū capito, ſiue eum manu præhendito: *anteſtari*, hoc eſt, atteſtando, ſiue Græcorum more, πρὸ μαρτυρήσασθαι. Sic enim anteſtari Græcè dici ex ædis Beati Germani Pariſienſis Lexico primus obſeruauit Barnabas Briſſonius. Vt ita nē ex lege quidem. XII. tabularū reus manu præhendi ſine anteſtatione potuerit. Nec verò ſatis erat Decēuiris manibus anteſtationis medio reos præhendi, verùm ſi caluerentur, ſi pedem ſtruerent, hoc eſt, ſi fruſtrarentur, vix pe-

dem pedi præferrent, fugerẽt, ociosè irent, remorarẽtur (vt Festus in verbo *Struit*, & Caius capit. CCXXXIII. de verb. sig. interpretantur) manus in reos iniici, hoc est (vt mihi quidem videtur) manibus reos trahi, & rapi in ius permiserunt Decemuiri, his verbis: SI CALVITVR, PEDEMVE STRVIT, MANVM ENDO IACITO. vt auctor est idem Festus. Antestationes autem sic fieri solebant: Auriculam actor vnius ex superstitibus attingens, sic eum interrogabat, *Licet antestari?* Si ille responderet, *Licet*, manus in aduersarium iniiciebantur, perq; manus iniectionem ducebatur, trahebatur, sique opus esset, ad Prætorem obtorto collo rapiebatur. Horatius libro primo serm. sat. IX. *Casu venit obuius illi*
Aduersarius: & quò tu turpissime? magna
Exclamat voce. &, licet antestari? ego verò
Oppono auriculam: rapit in ius, clamor vtrimque,
Vndique concursus.
Vnde satis perspicuum est, medio antestationis, in aduersarios manus sic olim actores iniecisse, vt eos reluctantes, pedẽmue struentes, vi ad Prætorem raperent. Hîc illius facienda mentio antiqui lapilli est, quem cùm tuus Marce generosissime, germanus frater Guido Lau-

Laurinus mihi nuper exhibuiſſet, ſtatim ea quæ de anteſtatione coniecturis aliquot veriſimilibus confirmaram, eſſe veriſſima deprehendi. Erat enim inſculpta lapillo manus atterens auriculam, cũ hac inſcriptione, ΜΝΗ ΜΟΝΕΥΕ, quod idem eſt cum memor eſto. Eoq; referendum eſſe illud Virgilij in Bucol. *Cynthius aurem vellit, & admonuit.* vir clariſſimus, eruditionisq; tibi, & affinitatis nomine chariſſimus, Iacobus Suſius nuper dum hæc legeret, rectè animaduertit. Et ſic quidem aliud nihil in effectu ſignificare videtur anteſtari, quàm teſtibus vti, vel, vt Plautus ait, teſtes facere, quando actor in reum manus iniicere volebat. Plaut. in Curcul.

Ne facias teſtes, neq; equidem tibi debeo quicquã.

Quin & Caius cùm de illis ageret, qui neque ſequuntur, neque ducuntur, in reum manus iniici ſolere, reum manibus teneri ſcribens, indicare viſus eſt: Solutum, inquit, non intelligimus eum, qui licet vinculis liberatus ſit, manibus tamẽ tenetur. cap. XLVIII. de verb. ſig. Quòd ſi anteſtatus nõ eſſet actor, & manum inieciſſet, iniuriarum, vt exiſtimat Acrõ, reus conſtitui poterat. Hinc illud Plauti in Curcul.

Hoccine pacto indemnatũ, atq; inteſtatũ me arripi?

Nec

Nec immeritò, qui enim non reluctantem tra hit, aut rapit, vim inferre videtur. Proinde ne ſine iuſta cauſſa ſic in aduerſarios ſæuirent actores, lege conſtitutum reor Decemuirali, vt qui ſine anteſtatione in reum manus iniecisſet, iniuriarum poſſet conueniri. Nec verò hu ius anteſtationis ſolennitas in tantum ab aliorum teſtimoniorum iure diſcedebat, quin vt à teſtimoniis reliquis, ſic ab anteſtatione ſerui repellerentur. Plautus in Curcul.

—— *Seruon' anteſtari?* PH. *Vide.*
C. *Hem, vt ſcias me liberum eſſe.*

Porrò vt quis in ius raperetur, non ſemper opus anteſtatione fuit: nam ſi reus improbus eſſet, & inteſtabilis, vt ſunt lenones, fures, & id genus alij, ſine anteſtatione ad Prætorem rapiebatur: id quod doctiſſimus Præceptor meus Hopperus in eruditiſſimo ſuo de iuris arte libro tertio adnotauit. Vtiliùs ſiquidem erat, plagiarios, & fures priuata manu, ciuiũq; cõcurſu ad Prætorem ſine anteſtatione rapi, quàm ſub prætextu ſecuritatis trãquillitatisq; publicæ, tergiuerſatione rapinis, plagiis, aut furtis indulgere. Quod cùm ita ſit, mirũ nemini profectò videri debet, in improbos huiuſmodi homines manus etiam ſine anteſta-

tione iniici consueuisse. Sic Lyconidem ado lescentem aulæ quadrilibris furem suspicans Euclio, in ius rapere visus est voluisse, apud Plautum in Aulularia:

Nisi referes. L. *Quid tibi ego referam?* E. *quod surripuisti meum.*
Iam equidem ad Prætorem herclè te rapiam, & tibi scribam dicam.

Nam quòd nullam hîc superstitum optauerit præsentiam Euclio, quòd nullum viatoris im plorauerit auxilium, hinc potest probabiliter argui, communi iure in eum quem furem esse non dubitabat adolescentem manus iniicere Euclionem potuisse. Similiter in Persa, cùm in Dorpalum lenonem manus iniiceret Saturio parasitus, interrogatus à lenone an'ne antestaretur, respondit:

——— *Tuáne ego caussa carnifex*
Cuiquam mortali libero aures atteram,
Qui hîc commercaris ciues homines liberos?

Rursus in Rudente, cùm Labrax leno à Pleu sidippo in ius vocaretur, sic eum interrogabat Pleusidippus:

Rapier hinc obtorto collo mauis, an trahi?
Vtrumuis opta dum licet.

Cùmq; se neutrum velle leno respondisset,

ſubiecit ſtatim Pleuſidippus:

Abi ſanè ad littus curriculo Trachalio,
Iube illos in vrbem ire obuiam ad portum mihi,
Quos mecum duxi, qui hunc ad carnificẽ trahant.
Ego hunc ſceleſtum in ius rapiam exulem.
Agè ambula in ius. L. *quid ego deliqui?*

Et pauló pòſt:

——— *Obſecro ſubueni mi Charmides,*
Rapior obtorto collo. CH. *quis me nominat?*
L. *Viden' me vt rapior?* CH. *video, & inſpecto lubẽs.*
L. *Non ſubuenire mihi audes?* CH. *quis homo te*
L. *Adoleſcens Pleuſidippus.* (*rapit?*

Ceterùm ſi honeſtior eſſet perſona, quàm vt eam rapi conueniret, (erant enim qui in ius vocati, duci, aut rapi ne medio quidem anteſtationis poterãt, vt ex epigraphe cap. XLVIII. de verb. ſignif. colligimus) diem ei dicebat, eamq́; promiſſa pœna, quam multam Plautus appellat, datis'ue, ni prædia poſſideret, vadibus, vel pignore, dimittebat. Plaut. in Capt.

His diem dicam, irrogabo multam.

Nam quod lege cautum fuiſſe diximus, in ius vocati vt irent, Prætor illud edicto ſic eſt interpretatus: *In ius vocati vt eant, aut ſatis, vel cautum dent.* Quòd enim certos Prætor ſeſſionum haberet dies, quibus poſtulationibus,

quibus etiam cognitionibus eum vacasse, lib. primo Variorum demonstrabimus: manus in aduersarium iniiciendi oportunitate actores fraudari diutiùs Prætori iniquum videbatur. Proinde concessit agere volentibus aduersarios suos vadari, hoc est, sic in ius vocare, vt ni pœnam stipulantibus actoribus promitterēt, aut satis vel cautum aliquo modo darent, prædia'ue possiderent, manus iniectionem paterentur, & medio antestationis vel ad Prætorē, si is postulationib. operam daret, ducerentur: vel si alijs negociis occupatus esset Prætor, in carcere proxima postulationum die in iure sistendi caussa adseruarentur. Plautus in Persa:

—— Vadatur hic me. P. *Vtinam vades*
Desint, in carcere vt sis.

Quod etiam de his qui neq; sequuntur, neq; ducūtur, Caius adnotasse visus est, ca. XLVIII. de verb. sig. Ac ne eum, inquit, intelligimus solutum, qui in publico sine vinculis seruatur. Per publicum enim carcerem siue custodiam intelligi, illud Plauti in Amphit. liquidò demonstrat: —— *Ita*
Peregrè adueniens, hospitio publicitùs accipiar.

Vades autem dicti sunt, qui pro altero vadimonium promittebāt: dictosq; putat Acron,

 quòd

quòd qui eos dederat, vadendi haberet potestatem. Et quamuis putauerit Festus, vades sponsores significare datos in re capitali, nihilominus tam in ciuilibus, quàm in capitalib. caussis vades dari, vadimoniumq; promitti solere, ex sola quā Cicero pro P. Quintio scripsit oratione, satis probari potest. Promittitur autem vadimonium, cùm aliquis formula præscripta certo tempore se spondet præsentibus antestatis in ius venturū. Nec aliter exigi vades potuisse existimo, quàm si de reo sibi non satis confideret actor, eum non ignorans rebus incœptis nō satis idoneum. Tunc enim consuetudinē fuisse scribit Varro, vt reus pro se alterum constitueret. Quasi è contrario, si reus incœptis rebus satis esset idoneus, vades peti non debuerint. Hinc factum deindè suspicor, vt apud Macrum possessores rerum immobilium satisdare nō debuerint. cap. penult. Qui satisd. cog. Et cùm Vlpianus duplicem esse in iudicio sistendi cautionem scriberet, vnam nudam, satisdato alteram: si domum reuocādi beneficio gauderet reus, nuda cautione promitti vadimonium addidit. Vt sic non solùm possessores rerū immobilium, alijq; rebus incœptis satis idonei, à satisdatione

ne liberarentur, verùm etiam qui domum reuocandi ius habebant. Si itaq; reus non ſatis locuples actori videretur, nec domum reuocandi, aut aliud aliquod habere priuilegium, ſic eum actor vadari ſolet, vt ſi nulla idonea interueniret ſatiſdatio, manus ab iniectione non abſtineret. Ideoq; vades, vel pignus dare vadatus debebat. Vades reum ſiſtere certo die promittebant. De pignore autē addidi, quòd vt reis, ſic etiam pignoribus idoneè caueri Vlpianus reſponderit. cap. I. §. VII. de collat. Quo modo ſatiſdato, aut pignorib. datis idoneè caueri, & ſi fides ſine ſatiſdatione habita fuerit promittendi, idoneè cautum videri, reſpondit idem Vlpianus, cap. IIII. §. VI. de fidei com. libertat. Hanc enim veram eſſe cautionum, quæ iudicio ſiſtendi cauſſa in vſu erant, diſtinctionē, ſatis indicat titulus octauus libri ſecundi Pandectarū. Et hæc quidem omnia ſic olim locum habebant, ſi Romanū ciuem ciuis Romanus in ius vocaſſet. Ceterùm ſi cū hoſte manus eſſet conſerenda, nec trahi, nec rapi peregrinū in ius paſſi ſunt Decemuiri, ſed diem duntaxat condici. Hoſtis, inquit Cicero lib. I. offic. apud maiores noſtros is dicebatur, quem nunc peregrinū dicimus: indicant

duodecim tabulæ, AVT STATVS DIES CVM HOSTE. Et hæc hactenus de in ius vocando.

De prisco iure vindiciarum. Cap. VI.

INitio ciuitatis Romanæ hæc fuisse priuatorum iudiciorũ ratio videtur, vt qui rem suam vellet persequi, manum cum aduersario cõsereret. Nam de qua re disceptabatur, siue ager, siue quid aliud esset, solet eam actor cũ aduersario manu præhendere, & in ea re omnibus verbis vindicare: quæ vindicatio, vindicia dicebatur, eaque vindicia correptione manus in re, atque in loco præsenti, auctore Prætore ex .XII. tabulis, fiebat, in quibus ita scriptum est: SI QVI EX IVRE MANVM CONSERVNT. auctore Gellio, lib. XX. cap. IX. Cùm enim angustiorib. quàm quibus Italia circumscribitur, Romanum imperium finibus concludebatur, tunc qui iurisdictioni præerant vnà cum litigatorib. ex iure in fundum controuersum, dicendarum vindiciarũ caussa, proficiscebantur: ibiq; manuum facta consertione, quem suum esse fundum actor contendebat, eundem contrà vindicabat reus: eamque vim quæ per huiusmodi manus

cor-

correptionem fiebat, ciuilem, & festucariam verbo dictam, non manu factam fuisse, idem Gellius expressè testatus est. Ceterùm posteà quàm Prætores, propagatis Italiæ, orbisq; Romani finibus, datis iurisdictionib., negotiisq; occupati, ex iure proficisci dicendarum vindiciarum caussa, in res longinquas grauabantur, institutum est contra. XII. tabulas, tacito populi consensu, vt litigantes non ex iure apud Prætorem manum consererent, hoc est, non vnà cum Prætore manus conserendæ gratia ex iure, siue loco illo in quo ius redditur, in locum controuersum proficiscerentur: sed ex iure manu consertum vocarent, id est, alter alterum ex iure ad conserendam manũ in rem de qua ageretur, vocaret: & simul in agrũ (si de eo fortè controuersia esset) profecti, terræ aliquid ex eo, vti vnam glebam, in vrbem in ius ad Prætorem deferrent, atque in ea gleba tanquã in toto agro vindicarent. Quomodo autẽ huiusmodi manus consertio fieri soleat, litteræ antiquiores non declarant. Nec quidem perpetuò in fundum profecti sunt litigãtes, indeq; glebam in ius detulerũt. Fuit enim tandem à Iuriscõsultis noua, & solennis quædam manus conserendæ ratio excogitata, quæ

certis concepta verbis, & ſuum actori, & reo item ſuum, nec non ſuum quoq; Prætori carmen præſcribebat. Itaq; quemadmodum Prætores negotiis variis occupati, tandem dicendarum vindiciarũ cauſſa proficiſci grauabantur, ſic litigantes etiam manus cõſerendæ gratia tandem in agros proficiſci, indeq́; glebas in ius deferre omnino deſierunt. Ne tamen nouis aliquibus inſtitutis omnis priſci iudiciorum ordinis ſolennitas aboleretur, viſum fuit Pontificibus, qui iuri ciuili, & legis actionib. præerant, aliquam profectionẽ imaginariam, in veræ profectionis locum ſurrogare, qua litigantes certam inire viam, eamq́; redire docerent. Quo tempore hæc iudiciorum ratio in vſu fuiſſe videtur, quantum ex Cicerone pro Murena colligimus, vt actor cùm in ius vocaſſet aduerſarium, hac in iure formula vteretur: FVNDVS QVI EST IN AGRO QVI SABINVS VOCATVR, EGO EVM EX IVRE MEVM ESSE AIO: INDE EGO TE EX IVRE MANV CONSERTVM VOCO. Citatus deinde reus vſus eſt hac formula: VNDE TV ME EX IVRE MANV CONSERTVM VOCASTI, INDE EGO TE REVOCO. Tum Prætor: VTRISQVE, SVPERSTITIBVS PRAESENTIBVS, ISTAM VIAM

DICO:

DICO: INITE VIAM. præſtô aderat ſapiens qui viam inire doceret: REDITE VIAM. eodem duce redibant. Hæc iam tum etiam in vſu eſſe deſierunt, cùm Prætor additis exceptionibus & replicationibus ius in litis verba componebat. Tunc enim cuilibet ita vt ſibi videretur, edere actionem fuit liberũ, ſiue per libellum, ſiue per ſolam denunciationem: ſatisq; erat hac vti formula in fundi vindicatione: *Fundũ Tuſculanum ex iure Quiritium meum eſſe aio.* Et quamuis hæc ita tam variè fuerint in iudiciis olim vſurpata, vna tamen eademq; perpetuò obſeruabatur litis vindiciarum ratio, qua res tam diu vindicabatur, donec alterutrius ex litigatoribus ſacramẽtum iuſtum eſſet pronunciatum. Veteres ſiquidem & vindiciis, & ſacramentis olim contendiſſe, vnico Ciceronis teſtimonio confirmari poteſt pro Milone. Eum, inquit, denique cui iam nulla lex erat, nullum ciuile ius, nulli poſſeſſionum termini, qui non calumnia litium, nõ iniuſtis vindiciis, ac ſacramentis alienos fundos, ſed caſtris, exer citu, ſignis inferendis petebat. Nec id etiam ignoraſſe viſus eſt Arnobius, aduerſus gentes libro quarto, dum ita ſcribit: Quis quæſitor, quis arbiter ceruicibus tantis erit, qui inter per-

ſonas

ſonas huiuſmodi aut vindicias iuſtas dare, aut ſacramenta conetur pronunciare non iuſta? Vindiciis quidem res petebatur, quoties incertum erat, vter litigantium lite proprietatis pendente, rei controuerſæ futurus eſſet poſſeſſor: ſacramentis verò de ipſa re principaliter, hoc eſt, de rei proprietate contendebatur. Et idcirco fieri potuit, vt ſolo ſacramento, nulla vindiciarum mota quæſtione, de cōtrouerſis rebus diſceptaretur. Idq́; diligenter adnotaſſe, ac acutè animaduertiſſe Aſconius mihi viſus eſt, litem vindiciarum hunc in modum definiens: Lis vindiciarum eſt, cùm litigatur de ea re apud Prætorem, cuius incertū eſt quis debeat eſſe poſſeſſor: & ideo, inquit, is qui rem tenet, ſatiſdat pro præde litis vindiciarum aduerſario ſuo, quo illi ſatiſfaciat, nihil ſe deteriùs in poſſeſſione facturum, de qua iurgium eſt: rurſus cautione præſtita, ſponſione prouocatur ab aduerſario certæ pecuniæ, aut æſtimationis, quam amittat ni ſua ſit hæreditas, de qua contenditur. Ceterū ſi nulla poſſeſſionis fieret cōtrouerſia, ſolis ſacramentis, nulla vindiciarum quæſtione mota, ſic cōtendebatur, vt is interim penes quem rei controuerſæ poſſeſſio eſſet, idoneè ſatiſdaret, au-

ctore Paullo, lib. primo ſentent. tit. XI. Quoties hæreditas petitur, inquit Paullus, ſatiſdatio iure deſideratur, & ſi ſatiſdatio non detur, in petitorem hæreditas tranſfertur: ſi petitor ſatiſdare noluerit, penes poſſeſſorem poſſeſſio remanet: in pari enim cauſſa, potior eſt poſſeſſor. Proinde errare mihi plurimùm videntur, qui petitionem hæreditatis litem appellant vindiciarum. Hæreditates enim ſacramentis petuntur, id eſt, legis actionibus: poſſeſſiones hæreditatum, ſi fortè de iis eſſet contentio, lite principali pendente, vindiciis, nō ſacramentis alterutri ex litigatorib. addici ſolent. Eoque mihi omnino viſus eſt reſpexiſſe Cicero, cùm ita ſcriberet, in Verrina tertia: Si quis teſtamento ſe hæredem eſſe arbitraretur, quod tum non exſtaret, lege ageret in hæreditatem, aut pro præde litis vindiciarū, cùm ſatis accepiſſet, ſponſionem faceret, & ita de hæreditate certaret. Senſus enim eſt, eum qui ſe hæredem eſſe arbitratur, hæreditatē petere duabus rationibus poſſe, nimirum ſacramēto ſine vindiciis, aut vindiciis & ſacramēto ſimul. Sacramēto quidem, ſi nulla poſſeſſionis mota controuerſia, lege in hæreditatem agat: quo caſu locum habere ſolet illa, quam modò ado-

notauimus Paulli ſententia: Vindiciis verò, & ſacramento ſimul, in hæreditatis petitione locus erat, ſi non hæreditas duntaxat peteretur, ſed inſuper is qui lege in hæreditatem agebat, ſe pendente legis actione hæreditatis poſſeſſorem eſſe oportere contenderet. Idq́; expreſſè ſignificant huiuſmodi quæ in eadem Ciceronis Verrina ſubſequũtur verba: *Iam quid id ad Prætorē, vter poſſeſſor ſit? Nónne id quæri oportet, vtrũ poſſeſſorem eſſe oporteat?* Ergo vindiciarũ liti, ſi Aſconio, & Ciceroni credimus, tunc demùm apud veteres locus erat, cùm incertum eſſet, vter litigantium rei controuerſæ lite principali pendente, futurus eſſet poſſeſſor. Eoq́; ſenſu apud Liuium, aliosq́; auctores probatos, vindicias eſſe accipiendas, ab eruditis quibuſdam viris copioſè ſatis eſt demonſtratum. Sanè quòd Feſtus ſcribit, Vindicias res illas eſſe de quibus controuerſia eſt. illud omnino ad antiquam manus conſertionē pertinet. Cùm enim manus conſerebantur, tunc ſi quæ vindiciarũ fieret controuerſia, res controuerſas in iure præſentes alterutri ex litigatoribus vindicanti Prætor tam diu addicebat, quàm diu alter alterum iuſto ſacramento, & ſponſione non ſuperaſſet. Idq́; mirum in mo-

dum

dum probat vindiciarũ, quam Cincius apud eundem Festum dedit, definitio: Vindiciæ, inquit, olim dicebantur glebæ (sic legendũ est, non *illæ*, vt passim legitur) quæ ex fundo sumptæ, in ius allatæ erant. Proinde cui glebas ex fundo in ius allatas, aut alias res mobiles, pendente proprietatis controuersia, caussa cognita, is qui iurisdictioni præerat, addicebat, eidem vindiciæ addici dicebantur, quantum ex Festo, & Cincio colligimus. Seruius autẽ Sulpitius vocabulo etiam singulariter formato, vindiciam esse ait, cùm aliqua de re controuersia est, ab eo quòd vindicatur. Illudq́; huiusmodi Decemuirali lege confirmat: SI VINDICIAM FALSAM TVLIT, REI SIVE LITIS ARBITROS TRES DATO: EORVM ARBITRIIS FRVCTVS DVPLIONE DAMNVM DECIDITOR. Sic primus locum hunc, qui mutilus erat, & omnino deprauatus, apud Festum restitui in verbo *Vindiciæ*. Ecquis obsecro dubitauerit, quin hæc emendatio verissima sit, præsertim si nõ ignoret, in legibus sic scribi solitum: *Rem siue litem*. idq́; Seruium Honoratum in Virgilium adnotasse. Quid autem hac in lege sibi voluerint Decemuiri, non admodum esse obscurum puto. Voluerunt enim iudicem, qui

dolo

dolo malo in fraudem legis, vindiciam iniuſtam tulerat, tres arbitros cõſtituere, quorum arbitriis fructus duplione damnum decidi poſſet. Eoq; omnino pertinere, & inde primùm ortum vix dubito, quod in Pandectis de iudicibus paſſim legimus, qui litem ſuam fecerũt. Nec quidem huiuſmodi fructus duplione mul tati perpetuò fuerunt iudices, qui vindiciam ſententiam'ue iniuſtam tuliſſent dolo malo, nonnunquam enim veram iuſtamq; litis æſtimationem præſtabant. cap. xv. de iudic. nonnunquam inquantũ de ea re æquum religioni iudicantis viſum fuerat, pœnam ſuſtinebant. cap. vlt. de var. & extraord. cog. Porrò vindicias niſi ſuperſtitibus præſentibus, eos inter quos erat controuerſia, ſumere non potuiſſe, Feſtus adnotatum reliquit: vindiciasq; ſecundum libertatem ſemper ex vetere iure, quod in duodecim tabulas tranſlatum eſt, dicendas eſſe, teſtatur Pomponius, cap. II. ꝺ. XIII. de orig. iur. Nec quidem antiquiſſima iſta dicendarum vindiciarum ratio in rebus mobilibus Romæ in vſu fuit perpetuò. Fuiſſe enim tempora, quibus tam diu res mobiles, de quibus controuerſiæ mouebantur, aut in æde, aut apud ſequeſtrem ponebãtur, donec alterutrius

ex

ex litigatorib. ſacramentum iuſtum eſſet pronunciatum, ex innumeris prudentum reſponſis conſtat. Sanè homines quoq; apud ſequeſtres deponi potuiſſe, teſtatur Vlpian. cap. VII. depoſ. Quin & iudicibus olim homines ſequeſtro datos fuiſſe, Plautus refert in Mercat.

De iſthac ſum iudex captus. D. *iudex? iam ſcio.*
Nunc tu in conſilium iſtam aduocaſti tibi.
LI. *Imò ſequeſtro mihi data eſt.*

Res autem mobilis quæ apud ſequeſtrem nõ ponebatur, ſolet in æde, ſiue in fano cuſtodiri. Et certè antiquiſſima fuit, diligentiſſimeq; olim obſeruata rerum pecuniarumq; in fanis deponendarum ratio. De qua ſic Cicero ſcribit lib. V. epiſt. famil. Nam de Luceio, inquit, eſt ita actum, vt auctore Cn. Pompeio iſta pecunia in fano poneretur.

De litis addictione. Cap. VII.

QVAM Gellius lib. XVI. cap. II. allegat legem Decemuiralem, eam vtpote vitioſiſſimam ſic eſſe reſtituendam probabilib. aliquot coniecturis demonſtrabo: ANTE MERIDIEM CAVSSAM GNOSCITO, QVVM PERORANT AMBO PRÆSENTES. POST MERIDIEM LITEM ADDICITO, SI AMBO PRÆSENTES.

SOLE

SOLE OCCASO, DIEI SVPREMA TEMPESTAS ESTO. Et conſtat quidem hæc verba, *cauſſam conſcito*, non ad litigatores, ſed ad ipſum iudicem eſſe referenda, propter hæc verba, *quum perorant ambo præſentes.* Ergo quòd cauſſæ cõiectio, vt ſatis ex Aſconio & Marcellô conſtat, non ad iudicem, ſed ad litigatores referatur, certiſſimum eſt loco *conſcito*, reponi nõ poſſe *conicito*. Ea enim legis videtur eſſe ſententia, vt iudex ante meridiem, quum actor & reus peroraſſent, id eſt, cauſſam dixiſſent, de cauſſa cognoſceret. Veteres autem dixiſſe cauſſam conſcito, pro cognoſcito, non memini me legiſſe. Illud quidem dubium non eſt, pro cognitu auctore Feſto gnotu dixiſſe veteres. Si gnotu, ergo & gnoſco: nam vnde gnotu, niſi à gnoſco? Certè veteres gnoſco dixiſſe, non Feſtus ſolùm, ſed etiam lib. ſecundo teſtatus eſt Priſcianus. Quid igitur obſtat, quominus pro *cauſſam conſcito*, legamus *cauſſam gnoſcito*, aut certè *cauſſam cnoſcito*. Si nõ ob aliud, certè quòd Latini plerunque G litteram ita forma rint, vt Græci ſuum gamma, quod facilè in C Latinum potuit transformari. Imò Feſtus lib. XIII. contendit, C pro G frequenter antiquos poſuiſſe. Idq́; etiam ex antiquiſſimis quibuſ-

dam

dam numis deprehendi, in quibus pro Gulo, Gurges, Galba, Glicia, Gellius, Ogulnius Gallus, expreſſè legitur Culo, Curges, Calba, Clicia, Cellius, Oculnius Callus. Sic pro pago, aliquãdo eſt in duodecim paco: & quẽ Caium vulgares, eum Florentinæ Pandectæ Gaium appellatum continent. Et ita quidem ex gnoſcito, interdum ab antiquis cnoſcito, indeq; vnius litterulæ tranſpoſitione, ex cnoſcito factum ab imperitis videri poteſt conſcito.

Quod autem ſubiicitur de litis addictione, his verbis: *Poſt meridiem præſenti litem addicito.* profectò, niſi me vehementer coniectura fallit, id etiam vitioſum eſt. Videamus quid ſit litem addicere: an ſecundum præſentem litem dare? Sic magis pleriſq; viſum eſt. Ita'ne verò? Quæ'nam igitur obſecro huiuſce legis eſt æquitas, ſi ſecundum præſentem, fortè petitorem iniuſtum, iudex debuerit iudicare? Conſtat certè eos, qui cùm fruſtrationis cauſſa latitarẽt, tribus edictis euocati præſentiam ſui facere contemnebant, litem idcirco non perdidiſſe: verùm ſi poſt edictum peremptorium, quum dies eius ſuperueniſſet, citati nõ reſpondiſſent, actam fuiſſe cauſſam: non vtiq; ſecundum præſentem, ſed interdum abſentẽ,

D ſi bo-

ſi bonam cauſſam haberet, viciſſe. cap. LXXIII. de iudic. Eum igitur qui ante meridiem perorauit, poſt meridiem propter abſentiam olim lite fuiſſe multatum audebimus exiſtimare? Qua auctoritate? An quæſo Decemuirali? Tam ſtupidos fuiſſe Decemuiros, & imprudentes, quis eſt qui ſibi perſuadeat? Ego itaq; didici litem addicere, aliud nihil eſſe in hac lege, quàm litigandi poteſtatem facere. Quã poteſtatem quia iudex non ſolet facere, niſi actore cũ reo præſente, niſi audita & cognita cauſſa, hac ratione impulſus ſecundam Decemuiralis huius legis partem ſic auſus ſum reſtituere: *Poſt meridiem litem addicito, ſi ambo præſentes*. Tertiam legis partem ſic etiam emendo: *Sole occaſo, diei ſuprema tempeſtas eſto.* Scribit enim expreſſè Gellius, non Sol occaſus, ſed Sole occaſo Decemuiros in legibus poſuiſſe. Et ſic apud Varronem lib. VI. de lingua Latina, legendum puto, *Sole occaſo, diei ſuprema tempeſtas eſto*. non, *Solis occaſu*. vt paſſim legitur. Quo modo etiam apud Cenſorinum in libro de die natali, & Macrobium Saturn. lib. I. cap. III. hæc eadem legis pars eſt reſtituenda. Sanè Solem occaſum, pro Solis occaſu, auctores priſcos quadam vetuſtate non

inſua-

insuaui dixisse, non Gellius solùm, sed etiam Plautus in Menæch. testatur, his verbis:

Namq; si absq; te essem hodie, nunquam ad Solem occasum viuerem.

Supremam autem tempestatem idem Varro lib. IIII. de ling. Lat. sic interpretatur: Suprema, inquit, summum diei, id à supremo: hoc tempus duodecim tabulæ dicũt occasum esse Solis. Sed postea lex Plætoria id quoq; tempus iubet esse supremum, quo Prætor in comitio supremam pronunciauit populo. Et libros augurum pro tempore tempestatem dicere, idem Varro est auctor li. VI. de ling. Lat. Festus etiam pro tempore tempestatem antiquos posuisse, adnotatum reliquit. Totius igitur legis sensus est: Iudicem ante meridiem caussam vtrinque cognoscere oportere: post meridiem, litem postulanti addicere, aut denegare, hoc est, si ita videretur, litigandi potestatẽ facere, sin minus, eam denegare: tempusq; pomeridianum ad occasum vsque Solis extendi. Illud certè constat, & aliquando à nobis tractatum est, de præiudiciis libro primo, eum qui ius suum persequi volebat, Prætorem olim adiisse, caussamq; præsente aduersario in iure dixisse: & tandem audita cogni-

taq; caussa, vel dedisse Prætorem, vel eam quæ petebatur, actionem denegasse. Ceterùm antequam Prætor esset, antequam Cn. Flauius actiones promulgasset, eas à Pontificib. peti consueuisse, neminem puto tam imperitum, qui id ignoret. Siquidem is, qui ex Pontificibus vt præesset anno priuatis erat constitutus, iisdem ferè anni spacio in reddendo iure partibus fungebatur, quibus postea Prætores functi sunt. Porrò ante huiusmodi Pontificiam iuris reddendi potestatem, quum Decemuiri ius dicebant, tunc etiam in vsu actionum fuisse impetrationem, & hac eadem, quam nunc interpretor, lege primò introductam vtique mihi persuadeo. Vt ita quidem actionum impetratio lege duodecim tabularum possit introducta videri, primumq; apud Decemuiros in vsu fuisse, & deinde à Decemuiris ad Pontifices, & à Pontificibus tandem ad Prætores transiuisse.

De nexis. Cap. VIII.

GELLIVS libro vigesimo cap. I. auctor est, sic in duodecim scriptū fuisse: *Æris confessi, rebusque iure iudicatis triginta dies iusti sunto. Pôst deinde manus iniectio esto, in ius ducito,*

tito, ni iudicatum facit: aut qui pseudo eo in iure vim dicit, secum ducito. Vincito, aut neruo, aut compedibus quindecim pondo, ne minore, aut si volet maiore vincito. Si volet, suo viuito: ni suo viuit, qui eum vinctum habebit, libras farris in dies dato. Si volet plus, dato. Hîc legis sententiam interrumpens Gellius, quid deinde fieri de nexis voluerint Decemuiri, excepta postrema legis parte, verbis propriis declarat: reliqua legis verba, magno studiosorum incommodo, antiquitatis fraude maxima supprimẽs. Erat, inquit, ius interea paciscendi, ac nisi pacti forent, habebantur in vinculis dies. LX. Inter eos dies, trinis nundinis continuis ad Prætorem in comitium producebãtur, quantæq; pecuniæ iudicati essent, prædicabatur. Tertiis autem nundinis capite pœnas dabant, aut trans Tyberim peregrè venũ ibant. Et paulò pòst: Si plures forent, quibus reus esset iudicatus, secari si vellent, atq; partiri corpus addicti sibi hominis, permiserunt. Et quidem verba ipsa legis dicã, ne existimes inuidiam me istam fortè formidare: *Tertiis nundinis partes secanto: si plùs minus'ue secuerũt, sine fraude esto.* Hactenus Sextus Cæcilius apud Gellium. Quia autem legem hanc mendosissimã esse,

vel me tacente nemo eſt qui non animaduer tat, idcirco non eius duntaxat partem illam quæ verbis Decemuirorum hîc apud Gellium mendoſè legitur, ſed vniuerſam argumentis aliquot, & coniecturis veriſimilibus ſic eſſe re ſtituendam demonſtrabo: ÆRIS CONFESSI, ÆRIS'QVE DEBITI IVDICATIS, TRIGINTA DIES IVSTI SVNTO. POST DEIN, MANVS INIECTIO ESTO: IN IVS DVCITO. NI IVDICATVM FAXIT, NEMVT QVIPS ENDO EO IN IVRE VINDEX ESIT, SECVM DVCITO. VINCITO AVT NERVO, AVT COMPEDIBVS QVINDECIM PONDO, NE MINORE, AVT SI VOLET MAIORE VINCITO. SI VOLET SVO VIVITO. NI SVO VIVIT, QVI EM VINCTVM HABEBIT, LIBRAM FARRIS ENDODIE DATO, SI VOLET PLVS, DATO. NI CVM EO PACIT, SEXAGINTA DIES IN VINCVLIS RETINETO. TRINIS NVNDINIS CONTINVIS IN COMITIVM PROCITATO, ÆRIS'QVE ÆSTIMIAM IVDICATI PRÆDICATO. TERTIIS NVNDINIS, CAPITE POENAS LVITO, AVT TRANS TYBERIM PEREGRE VENVM ITO. AST SI PLVSES ESVNT REI, TERTIIS NVNDINIS PARTEIS SECANTO: SI PLVS MINVS'VE SECVESVNT, NESI FRAVDE ESTO. Nunc videamus quæ fue-

rint

ſint huius reſtitutionis rationes præcipuæ, quibus impulſi lectionem veterem ſic immutauimus. Pro *Rebusq́ iudicatis*, repoſuimus, *Ærisq́ debiti iudicatis*. Certè quia in hac lege non de confeſſi tantùm, ſed etiam de æris debiti iudicatis tractatur. Confeſſi igitur æris, inquit Gellius, ac debiti iudicatis .xxx. dies ſunt dati. Et quod apud eundem Gellium ſic nullo ſenſu legitur, *ni iudicatum facit, aut qui pſeudo eo in iure vim dicit*: illud ſic emendauimus: *ni iudicatum faxit, nemut quips endo eo in iure vindex eſit*. Feſtus auctor eſt, veteres pro fecerit faxit, & pro egerit axit dixiſſe: eosq́; pro niſi etiam, vnico verbo nemut, vſos eſſe. Iac. Cuiacius, in antiquo exemplari, & valdè fideli, pro quiſpiam, teſtatur legi quips. Cuiacij emendationem mirum in modum confirmat vulgaris lectio. Dubium enim nõ eſt, quin apud Gellium hæc verba, *qui pſeudo eo*, ex his verbis, *quips endo eo*, librariorum imperitia deprauata ſint. Qui legis verba non percipientes, dictionem *quips*, diuiſerunt, & eius poſtremas litteras duas *ps*, ſequenti dictioni *endo*, adiecerunt: & ita pro *quips endo*, *qui pſeudo*, repoſuerunt. Pro *vim dicit*, in eodem exemplari, *vindicit* legi, refert idem Cuiacius.

An veteres vindicit ea forma qua lauit, ſonit, dixerint, ſubſiſto. Quòd autem ſonit & lauit veteres dixerunt, hoc inde eſt quòd iidem etiam lauere, & ſonere dicerēt, vt teſtatur Nonius Marcellus. Vindicere pro vindicare eoſdem dixiſſe, nō obſeruaui. Illud profectò certiſſimum eſt, vindicem ab eo appellatum eſſe, ſi Feſto credimus, quòd vindicat, quominus is qui prenſus eſt, ab aliquo teneatur. Quid igitur obſtat, quominus pro *vim dicit*, legamus, *vindex eſit?* Maximè quòd hanc emendationem antiqua per vindicem aſſerendi ratio videatur confirmare, quam elegāter deſcripſit Liuius lib. VI. Centurionem, inquit, nobilem militaribus factis, iudicatum pecuniæ quum duci vidiſſet M. Manlius, medio foro cum caterua ſua accurrit, & manum iniecit, vociferatusq; de ſuperbia patrum, & crudelitate fœneratorum, miſeriis plebis, virtutibusq; eius viri, fortunaq;: tum verò, Ego, inquit, nequicquā hac dextra capitolium, arcemq; ſeruauero, ſi ciuem commilitonemq; meum à Gallis victoribus captum, in ſeruitutem, ac vincula duci videam. Inde rem creditori palàm populo ſoluit, libraque & ære liberatum emittit, Deos atq; homines obteſtantem, vt M. Manlio libe

ratori

ratori suo, parenti plebis Romanæ, gratias referant. Indeq; vindicem libertatis appellatũ M. Manlium testatur paulò pòst idem Liuius. Aiunt Decemuiri, *secum ducito*. Quò? In neruum, in vincula, in carcerem priuatũ. Liuius lib. VI. An placeret (sunt verba C. Licinij Stolonis, in legis de ære alieno rogatione) fœnore circumuentam plebem ni potiùs quàm sortem, creditũ soluat, corpus in neruum ac supplicia dare? & gregatim quotidie de foro addictos duci? & repleri vinctis nobiles domos? & vbicunque patricius habitet, ibi carcerem priuatum esse? Quòd autem pro *libras farris*, reposuimus *libram farris*, certa legis sententia hanc nobis emendationẽ suadere videbatur: ea siquidem legis est sententia, vt si illa, quam lex constituit, farris quantitate nexus non sit contentus, velit plus dari. Quis ergo tam erit imperitus, vt non intelligat, certã farris quantitatem legem expressisse? Si itaque legeris, libras farris, quî quæso fieri potest, vt plus petatur? Ideoq; certam visi sunt Decemuiri farris quantitatem expressisse, nimirum libram vnam, qua si contentus non esset nexus, voluerunt plus dari. Voluerunt igitur Decemuiri nexos, ni suo viuerent, à creditoribus ali.

Eoque respexisse visus est Terentianus ille Phormio, his versibus:

Aliis aliud est periculum, vnde aliquid abradi
potest:
Mihi sciunt nil esse. dices, ducent damnatum
domum.
Alere nolunt hominem edacem.

Huc quoq; pertinet illud Plauti in Menæch.

Nam ego ad Menæchmum nunc eo, quoi iam diu
Sum iudicatus: vltrò eo vt me vinciat.
Nam illic homo, homines non alit, verùm educat,
Recreatq;: nullus melius medicinam facit.

Sunt qui pro *in dies, endo dies* legunt. Ego cõtendo *endodie*, ea forma, & ratione legendum esse, qua apud Festum endoprocinctu vnica dictione legimus. Endoprocinctu, in procinctu: endoplorato, implorato: sic endodie, quotidie. Et hæc quidem ad illam legis partem, quæ apud Gellium ipsis Decemuirorũ verbis mendosè legitur, sufficiant. Eam verò, quam propriis verbis idem Gellius declarat, verbis prout potuimus Decemuiralibus, hoc est, antiquis, & quæ Decemuirorum temporib. Romæ in vsu fuisse existimamus, summo studio restituere conati sumus. Itaq; hæc Gellij verba: Erat autem interea ius paciscendi, ac nisi

pacti forent, habebantur in vinculis dies sexaginta: sic restituimus: *Ni cũ eo pacit, sexaginta dies in vinculis retineto.* Sic locuti sunt etiam alio loco Decemuiri: *Si membrũ rupit, ni cum eo pacit, talio esto.* Item hæc Gellij verba: Inter eos dies trinis nundinis cõtinuis ad Prætorem in comitium producebantur, quantæq; pecuniæ iudicati essent, prædicabatur: sic in legis formam redegimus: *Trinis nundinis continuis in comitium procitato, ærisq́ æstimiã iudicati prædicato.* Procitare veteres dixisse pro vocitare, & producere, scribit Festus: qui eosdem pro æstimatione, æstimiam dixisse etiam adnotatũ reliquit. Denique quod idem Gellius nexos tertiis nundinis capitis pœnas dedisse, aut trãs Tyberim peregrè venũ iisse scribit, hoc etiam in legem ita transtulimus: *Tertiis nundinis capite pœnas luito, aut trans Tyberim peregrè venum ito.* Ceterùm postrema huius legis pars, quæ etiam viciosa passim circumfertur, sic est à nobis restituta: *Ast si pluses esunt rei, tertiis nundinis partes secanto: si plus minus've secuèsunt, nesi fraude esto.* Veteres pro plures & plurima, pluses dixisse, & plusima, est à nobis alio loco demonstratũ. Dicebant etiam se vel nesi, pro sine: & reorũ nomine, actorem & reum promiscuè

miſcuè accipiebant, vt tradit Feſtus. Illud autem hîc quæri poteſt, cur Decẽuiri noluerint addictos neruo aut vinculis quindecim pondo minoribus vinciri? Reſpondeo: id ita non ſine certa, & aperta ratione Decemuiros prohibuiſſe. Scribit lib. quinto Feſtus, fuiſſe quædam ſacrificia, in quibus ita clamitabat lictor: *Hoſtis, vinctus, mulier, virgo exeſto.* ſcilicet intereſſe prohibebantur. Ex quo loco vinctos, ſiue nexos, ſacris olim intereſſe ſolitos colligo. Et idcirco compedes quindecim pondo maiores, quia eſſent grauiores, quàm vt iis cùm ſacris interſunt, ſeſe vincti poſſent ſubducere, aut fugere, expreſſè videntur requirere Decẽuiri: ne ſi minores eſſent, aut nexis cuſtos perpetuò adeſſet in ſacris, aut ſine cuſtode aliquod fugæ periculum ſubirent creditores. Et eò fortè ſpectat illa legis Decemuiralis particula, quæ apud Feſtum lib. duodecimo Antonij Auguſtini diligentia ſic emendata legitur: AST EI CVSTOS NEC ESIT. qui antea: *Attæ cuſtodes nec ſint.* peruerſiſſimo ſenſu legeretur. Compedes quoq; quindecim pondo grauiores, ideo permiſerunt, ne ſi fortè robuſtiores eſſent debitores, quàm vt compedib. quindecim pondo ſecurè poſſent à fuga retineri, ali-

qua

qua ſecuritas creditoribus adimeretur. Volue
runt ergo Decemuiri addictos compedib.in-
dui quindecim pondo maioribus,non autem
minorib. Non quòd creditores ſi vellent,pro
hiberentur eos minoribus induere, ſed quòd
inuiti minorib.induere non cogerentur. Cete
rùm ante.XII.tabulas,non ſolùm in vincula,in
neruum, aut aliò,quò creditorib. erat lubitũ,
addicti ducebãtur,iuxta Plauti illud in Bacch.
*Ducito nos quôcunq; lubet, tanquã vobis addictos
quidem:* ſed etiam verberibus cædi,fame ene-
cari, aliisq́; grauiſſimis, & inhumanis crucia-
tibus affici ſolebãt. Refert enim Liuius,anno
ab vrbe condita CCLIX.Appio Claudio,& P.
Seruilio COSS.ciuitatem ſecum ipſam diſcor
dem,inteſtino inter patres plebemq́; flagraſ-
ſe odio,maximè propter nexos ob æs alienũ.
Magno, inquit Liuius, natu quidam,cum o-
mnium maiorum ſuorum inſignib: ſe in forũ
proiecit. Obſita erat ſquallore veſtis,fœdior
corporis habitus,pallore ac macie perempti.
Ad hoc promiſſa barba, & capilli efferauerãt
ſpeciem oris. Noſcitabatur tamẽ in tanta de-
formitate,& ordines duxiſſe aiebãt,aliaq́; mi
litiæ decora vulgò miſerantes eum iactabant:
ipſe teſtes honeſtarum aliquot locis pugna-
rum,

rum, cicatrices aduerso pectore ostentabat. Sciscitantibus vnde ille habitus, vnde deformitas, cùm circumfusa turba esset, propè in concionis modum: Sabino bello, ait, se militantem, quia propter populationes agri, non fructu modò caruerit, sed villa incensa fuerit, direpta omnia, pecora abacta, tributũ iniquo suo tempore imperatum, æs alienum fecisse, id cumulatum vsuris, primò se agro paterno, auitoq; se exuisse, deinde fortunis aliis, postremò velut tabem peruenisse ad corpus: ductum se ab creditore, non in seruitium, sed in ergastulum, & carnificinam esse. Inde ostentare tergum fœdum recentibus vestigiis verberum. Ad hæc visa auditaq; clamor ingens oritur: nõ iam foro se tumultus continet, sed passim totam vrbem peruadit. Nexu vincti, solutiq; se vndique in publicum proripiunt, implorant Quiritium fidem: nullo loco deest voluntarius seditionis comes. Et idcirco idem Liuius Seruilium edixisse refert, ne quis ciuem Romanum vinctum, aut clausum teneret, quominus ei nominis edendi apud Consules potestas fieret, ne quis militis, donec in castris esset, bona possideret, liberos nepotes'ue eius moraretur. Vnde satis apparet, ante duodecim

tab

tabulas hanc legem Decemuiralem in vsu Romæ nón fuisse. Tunc enim nexu vincti, verberibus cædi, perpetuisq; vinculis indui, & in priuatum carcerem, velut in carnificinam cõiici tam diu à creditoribus solebant, donec illi vel creditorum miseratione, vel boni vindicis indulgentia, & liberalitate nexu soluerentur. Decemuiri verò hanc nimiam crudelitatẽ alio verùm nescio an mitiore addictos territandi, excruciandiq; medio pensarũt. Quum enim illi antea in neruo, ac vinculis sic detinebãtur, vt nisi iis liberarentur, totam in vinculis ætatem consumerent, satiùs esse existimauerunt Decemuiri, certo tempore eos vinciri, deinde peregrè venũ mitti. Consultiùs siquidem esse iudicarunt, eos sexaginta duntaxat dies in vinculis esse, deinde venum peregrè mitti, quàm domi perpetuis vinculis cõtineri, ac seditiosis hominibus perpetuam crudelitate, immaniq; creditorum sæuitia, populi illacrymatione, odio patrum, plebisque inconstantia, bellis intestinis, ac seditionib. fenestram aperire. Fuit autẽ hæc Decemuiralis lex non desuetudine, sed expressa Consulari lege abrogata anno ab vrbe condita CCCCCCXXX. L. Papirio Mugellano, qui etiam Cursor dicitur, C. Pœte-

lio.II.COSS. & tunc quidem ſectionem, pœnamque capitis in bonorum proſcriptionem conuerſam fuiſſe, rectè ex Tertulliano Contius obſeruauit. Sanè ſi bona iudicato nō ſufficerent, adhuc vincula, & addictio in vſu fuiſſe videntur, auctore Gellio: ſed ita, vt nec venum ampliùs peregrè debitores mitterentur, nec ſectioni capitis'ue pœnæ ſubiecti forent, ſed ad hoc tantùm in vinculis eſſent, vt operas in ſeruitute pro iudicato præſtarēt creditoribus, donec illis ſatis abundè factū eſſet. Idque confirmat illud Senecæ lib. VII. cap. X. de benef. O miſerum, inquit Seneca, ſi quem delectat ſui patrimonij liber magnus, & vaſta ſpacia terrarum colenda per vinctòs, & immenſi greges pecorū per prouincias, ac regna paſcendi. Et quamuis Sulla Dictatore nexi omnes qui bonam copiam iuraſſent, fuerint diſſoluti, auctore Varrone lib. VI. de ling. Lat. idcirco tamen poſt Sullæ tempora addici, nectique debitores non deſierunt. Conceſſiſſe quidem illud Sullam C. Popilio roganti Varro ſcribit, fortè non vt eo iure ciues Romani perpetuò vterentur. Dico Varronem ſic intelligi poſſe, ſiquidem in re tam perplexa definire nihil certi auſus ſum.

De vindicibus. Cap. IX.

CApite censi dicebantur, qui nullo, aut perquàm paruo ære censebantur: proletarij à munere, officioq; prolis edendæ appellati sunt, quòd cùm re familiari parua minùs possent Remp. iuuare, sobolis tamen gignendæ copia ciuitatem frequentarent: assiduus autem & pro locuplete ponitur, & pro facilè munus faciente: dictus ab assibus, id est, ære dando, quum id tempora Reipub. postularēt: aut à muneris pro familiari copia faciendi assiduitate, auctore Gellio noct. Attic. lib. XVI. cap. X. Eoq; sensu proletarium & capite censum accepisse visus est etiam Arnobius, aduersus gentes lib. II. Definite, inquit, hominem, proletarius cùm sit, classibus, & capite censeatur, adscribere ordinibus primis: cùm sit inops, pauper lare, & tugurij pauperis; nec patriciæ claritatis vnquā meritus nuncupari. Sed quorsum hæc? Nimirum vt intelligamus, quid illud sit quod in duodecim tabulis idem Gellius ita scriptum fuisse ait: ASSIDVO VINDEX ASSIDVVS ESTO, PROLETARIO CIVI QVIVIS VOLET VINDEX ESTO. Diximus superiore capite, vindicem, auctore Festo, ve-

teres eum appellasse qui vindicabat, quominus is qui prensus erat, ab aliquo teneretur: hoc est, qui prensum, nexum, siue addictum liberabat. Ea forma, & ratione, qua vindicem æris alieni, libertatisq́;, pro redemptore in epistolis ad Atticum, aliisq́; in locis accepisse videtur Cicero. Eoq́; sensu accepisse etiam visus est, vindicem libertatis, Liuius lib. VI. Id verò, inquit, ita accendit animos, vt per omne fas ac nefas secuturi vindicem libertatis viderentur. Sic Brutum idem Liuius vindicem appellat libertatis, lib. II. Brutus, inquit, prior concedente collega fasces habuit, quòd non acrior vindex libertatis fuerat, quàm deinde custos fuit. Imò pro assertore antiquos vindicem interdum posuisse, in libro de testimonio animæ liquidò demonstrat Tertullianus: Cur, inquit, alibi seruit, alibi vindicem conuenit? Proinde errare mihi plurimùm videntur, tam hi qui per vindicem in hac lege procuratorē, quàm illi qui fideiussorem intelligunt. Aliò enim respexisse videntur Decemuiri. Eò nimirum, vt noluerint à proletariis ciuibus, ciues assiduos creditoribus addictos vindicari. Certè ne proletarij cùm sint tenuioris fortunæ, quàm vt asses possint dare, quibus assiduos

è vin-

è vinculis eximerent, ipsi pro assiduis & se, suosq; liberos, familiamq; totam in discrimen adducant: ne'ue corpus liberum immuneq;, assidui hominis liberandi gratia, seruituti capitisq; pœnæ, aut sectioni subiiceretur: quod quàm iniquũ sit, nemo est qui non intelligat. Et ita quidem in effectu aliud nihil visi sunt voluisse Decemuiri, quàm assiduos non serui tiis cuiusquam, aut deditionibus, sed assibus vindicandos. Nam cùm assiduo lex assiduum esse vindicem iubet, locupletem iubet locupleti, inquit Cicero in Topicis. Locuples enim assiduus, vt ait AElius, appellatus est ab ære dando. Esse quidem perquàm iniquum, alterum pro altero pignorari, etiam Theodo ricus Italiæ Gothorumq; Rex, apud Cassiodorum lib. IIII. variar. intellexit: tam inquam, quàm Romani, quàm Decemuiri. Ideo autem proletario quemuis vindicẽ esse permiserunt Decemuiri, quia eorum debita non solent esse grandiora, quàm quæ ære exiguo lui potuerunt. Et ita mihi videtur.

De testibus. Cap. X.

NON solùm in testamentis, quæ per æs & libram fiebant, sed etiam in aliis o-

mnibus mancipationibus, is qui testis libripénsue fuerat, si fidem perhibiti testimonij nõ approbaret, improbus erat, & intestabilis. Idq; expressa quadam lege Decemuirali esse definitum, Gellius auctor est, lib, xv. ca. xiii. quã hunc in modum puto restituendam esse; QVI SE SEIERIT TESTARIER, LIBRIPENS'VE FVERIT, NI TESTIMONIVM FARIATVR, IMPROBVS INTESTABILIS'QVE ESTO. In omnibus antiquissimis exemplarib. impressis & manuscriptis, non *in testimonium feriatur*, sed *in testimonium fariatur*, expresse legitur. Vnde statim coniecturam duxi, ita legendum esse, *ni testimonium fariatur*: & verbum fariari priscũ esse, eoque pro fari veteres esse vsos. Huiusmodi siquidem antiquis fuisse morem testatur Diomedes, vt in dictionibus quibusdam sermonem ex abundanti adderent, nihilque adiecta syllaba dictionibus conferret. Quo modo aggrediri, pro aggredi: item moriri, pro mori, veteres dixisse sæpiùs animaduerti. Plautus in Trucul.

—— *Nullam rem oportet dolosè aggrediri.*

Idem in Rudent.

—— *Certum est moriri, quàm hunc pati Lenonem in me grassari.*

Et

Et ita fariari etiã antiquos dixiſſe, pro fari, nõ dubito. Igitur, *Qui ſe ſéierit teſtarier*, hoc eſt, q ſe vocari in teſtem paſſus eſt, libripénsue fuit: *ni teſtimonium fariatur*, hoc eſt, ſi de perhibito teſtimonio rogatus, illud fari, eiusq́ue approbare fidem non voluerit, improbus inteſtabilisq́; eſto. Sic nimirum vt non tantùm, ſicut Theophilus videtur interpretari, ex alieno teſtamento quicquã capere, aut iure teſtamenta condere, aut in teſtamento teſtis eſſe prohiberetur: verùm etiam vt ab omnibus nexus & mancipationum ſolennibus ſic arceretur, vt nunquã vel eius recipi, vel ei teſtimonium dici poſſet. cap. xxvi. de teſtament. Eoq́ue ſenſu inteſtabilem Plautus etiam videtur accepiſſe in milite glorioſo:

Quid ſi id nõ ſaxis? P. *vt viuã ſemper inteſtabilis.*

Nunc de illo videndum, qui falſum perhibuit teſtimonium. Et ſanè hunc è Tarpeia rupe præcipitari Decemuiri voluerunt, idq́; apertè teſtatus eſt Sextus Cecilius apud Gelliũ lib. xx. cap. I. Qua de re ab aliis accuratè ſatis plurima ſunt in hanc legem adnotata.

De eius cui teſtimonium defuit obuagulatione. Cap. XI.

PORTVM, inquit Festus, in duodecim, pro domo positum, omnes ferè consentiunt: CVI TESTIMONIVM DEFVERIT, IS TERTIIS DIEBVS OB PORTVM OBVAGVLATVM ITO. Idem alio loco vagulationem in hac Decemuirali lege, quæstionem interpretatur cum conuitio. Et ob, præpositione, antiquos vsos esse pro ad, testis est Ennius, cùm ait lib. quartodecimo:

Omnes occisi, obcensique in nocte serena.

Id est, accensi. Hæc cùm ita sint, nunc quid sibi Decemuiri voluerint videamus. Cui testimonium deest, hoc est, qui suam intentionem nullo potest testimonio confirmare, is die tertio ad ædes aduersarij obuagulatum ibat, hoc est, aduersario iustum testibus adhibitis conuicium faciebat. Veluti si quid esse in tuis ædibus contenderem, quod quum verè ad me pertineret, tamen apud te esse nullo testimonio poteram demonstrare, illudq; mihi restituere vno & altero die rogatus omnino recusares, mihi permisisse videntur Decemuiri, quandoquidem deficiente testimonio inutiliter iure, aut lege ageretur, tertio die ad ædes venire, ibique ante tuas ædes rem meam repetere cum cõuicio: siue, vt vtar Plauti verbis,

bis, te pipulo ante ædes tuas differre. Et hanc quidem interpretationem noſtram, ita apertè viſus eſt Plautus cõfirmare, vt veriſimiliorem non poſſe, attentiùs paululùm loco Plautino quem ſubiiciam perpenſo, legis huius declarationem excogitari, nemo non continuò fateatur. Plautus in Aulularia cuiuſdam Congrionis meminit, qui cùm à Megadoro ad nuptialem cœnam coquendam (erat enim coquus) conductus eſſet, & idcirco vaſa in ædes Euclionis intuliſſet, ædibus vi eiectus vaſa ſibi ab Euclione petiit reſtitui: cumq; ea reddere Euclio negaret, quia Congrioni defuit teſtimonium, quo docere poſſet, ſua vaſa eſſe in Euclionis ædibus, certè repetere ea iudicio nequiuit. Quid igitur fecit? Quid? Pipulo ante ædes Euclionem, ni vaſa redderet, differre voluit, hoc eſt, vt Decemuiri loquuntur, ob portum Euclionis obuagulatum ire. Plauti verba ſunt hæc:

Ita me bene amet Lauerna, tu iam niſi reddi
Mihi vaſa iubes, pipulo hîc differam te ante ædes.

Pipulùm idem eſſe quod conuitium Varro ſcribit lib. VI. de lingua Latina. In Aulularia, inquit, pipulo te differam ante ædes, id eſt, conuitio, declinatum à pipatu pullorum. Quia

igitur obuagulatio etiam nihil eſt aliud quàm conuitium, quis dubitabit, quin eadem planè ſint, ob portum obuagulare, & pipulo aliquẽ ante ædes differre? Quòd igitur Euclionem ante ædes differre pipulo volebat Congrio, id omni legis huius Decemuiralis auctoritate facere voluiſſe viſus eſt. Ceterùm effectus obuagulationis is olim fuiſſe videtur, vt tertio die, iuſto præſentibus ſuperſtitibus conuitio ſolenniter ob portum facto, licuerit conuitiatori eius qui conuitium paſſus erat ædes cum iiſdem teſtibus ingredi: & liberã res ſuas quærendi in ſuis ædibus poteſtatem facere is cui conuitium factum erat ſuo conuitiatori cogebatur. Indeq; Feſtum obuagulationem definiuiſſe quæſtionem, hoc eſt, inquiſitionẽ cum conuitio, eſt veriſimile. Ea nimirum ratione, qua furtorum quæſtiones cum lance & licio illæ furtorũ inquiſitiones veteribus dicũtur, quæ cum lance & licio fieri ſolebant.

De tutelis. Cap. XII.

LEGE duodecim tabularũ, inquit Caius, permiſſum eſt parentib. liberis ſuis, ſiue fœminini, ſiue maſculini ſexus, ſi modò in poteſtate ſint, tutores teſtamento dare. cap. I. de

teſta.

testa.tut. Legisque hæc fuisse verba: PATERFAMILIAS VTI LEGASSIT SVPER PECVNIA TVTELA'VE SVAE REI, ITA IVS ESTO. in fragmẽtis testatus est Vlpianus tit. XI. & auctor ad Herennium lib. primo. Quam legem deinde interpretans Pomponius, his verbis, *Vti legassit super pecunia tuteláue suæ rei, ita ius esto*, (sic enim restituendus est hic Pomponij locus, qui in Pandectis etiam Florentinis mutilus hunc in modũ legitur: *Vti legaßit suæ rei. &c.*) latissimam putat potestatem tributam videri, & hæredis instituendi, & legata & libertates dandi, tutelas quóque constituendi: sed id interpretatione coangustatũ esse, vel legum, vel auctoritate iura constituentium. cap. CXX. de verb. sig. Ceterùm quibus testamẽto tutor datus nõ erat, his agnati legitimi tutores fuerũt. Legitimæ tutelæ, inquit Vlpianus, lege. XII. tabularũ agnatis delatæ sunt, & consanguineis. cap. I. de legit. tut. Decemuiri consanguineorum nomẽ non agnoscunt: liberos enim appellant suos hæredes, consanguineos verò omnesq; qui ex latere familiam attingunt per sexum virilem, communi nomine agnatos vocant, vt alio loco demonstrauimus. Legitimi tutores sunt, inquit Vlpianus, qui ex lege ali-

qua deſcendunt: per eminentiam autem, qui ex lege, xii. tabularum introducuntur. Introducuntur quidem vel propalàm, hoc eſt, ſpecialiter, ſiue nominatim, quales ſunt agnati, vel per conſequentiam, quales ſunt patroni. Non enim expreſſa lege aliqua Decemuirali impuberis liberti patrono defertur tutela, ſed quia patronis hæreditates libertorũ lege duodecim tabularum ab inteſtato conceduntur, & quia natura æquũ eſt, ad eum onus tutelæ pertinere, ad quem commodum ſpectat ſucceſſionis, ideo per conſequentiam manumiſſor impuberis manumiſſi tutor efficitur: non tam verbis quàm legis ſententia, ideoq́; etiam legitimus appellatur. cap. II. de legit. tutor. Non enim id tantùm quod nominatim lege cautum erat, legitimum dicebatur, verumetiam quod perinde accipiebatur per interpretationem, atque ſi legis verbis expreſſè introductum fuiſſet. Ea fortaſſis ratione, qua multorum matrimoniorum experientiam, legitimæ cuiuſdam intemperãtiæ ſignum appellat Valerius libr. II. cap. I. Non enim verbis expreſſis alicuius legis huiuſmodi matronis imperata fuit intemperantia, ſed legis illius quæ cõtra cœlibatũ aliquãdo lata fuit, vera ſenten

tia, intemperantiã huiusmodi suadere omnino videbatur, eaq́; etiam idcirco legitima videtur à Valerio appellata fuisse. Et hæc hactenus de tutelis, quibus illud etiam addendum videtur: nimirum suspecti tutoris crimen, ex lege. XII. tabularum descendere, tutoremq́ue propter admissam administrationem, in duplum eadem lege teneri. cap. I. de suspect. tut. cap. LV. de administr. & peric. tut. quod qua ratione accipiendum sit, alij docuerunt.

De Curatoribus furiosi, vel prodigi. Cap. XIII.

VOLVERVNT Decemuiri, furiosos in tutela agnatorum esse, gentiliumq́ue. Cicero legem his fuisse conceptam verbis testatur, lib. II. de inuẽtione: SI FVRIOSVS ESSE INCIPIT, AGNATORVM GENTILIVMQ́VE IN EO, PECVNIAQ́VE EIVS, POTESTAS ESTO. Paulus admonuit, hæc verba *agnatorum gentiliumq́;*, pro separatis accipienda esse, cap. LIII. de verb. signif. Quod quidem verissimũ est: Decemuirorum enim huiusmodi videtur esse sententia, vt voluerint agnatis deficientibus, ad eos gentiles qui agnati non sunt onus huiusmodi tutelæ deuolui. Gentilis, inquit Festus,

ſtus, dicitur, & ex eodem genere ortus, & is qui ſimili nomine appellatur: vt ait Cincius, gentiles mihi ſunt, qui meo nomine appellantur. Ergo gentiles, non eos tantùm veteres appellaſſe videntur, qui ex eodem genere eſſent orti: ſed illos etiam, qui licet non generis eiuſdem, eiuſdem tamen nominis erant: eoq; ſenſu gentiles etiam ſerui appellabantur, vt Marcipor, id eſt, Marci puer, auctore Plinio: ſic etiam ab aliis adnotatum eſt, Ciceronem Regem Tullium gentilem ſuum appellaſſe, cùm interim ab eo genus Cicero nequaquam traheret. Sed de iſtis gentilib. Decemuiri hîc non loquuntur. Illi ſiquidem de huiuſmodi gentilibus ſentiunt, quales definiuit, Sceuolam ſecutus, in topicis Cicero, hunc in modum: Gentiles ſunt qui inter ſe eiuſdem nominis ſunt, qui ab ingenuis oriundi ſunt, quorum maiorum nêmo ſeruitutem ſeruiuit, qui capite non ſunt diminuti. Elegans definitio: in qua maiores appellari patrem & auum, docuit rectiſſimè Connanus. Idem Connanus gentem familiarum multitudinem denotare, acutè (vt eſt lepidus & totus acutus) adnotatum reliquit. Gentilis igitur appellari non poteſt is, cuius maiores, hoc eſt, auus & pa-

ter, seruitutem seruiuerunt. Certè quia in ser uis gentilitia natura non suberat in vsu, in no stris nominibus, qui sumus in Latio, & liberi, necessaria, inquit Varro, libro. VIII. de lingua Latina. Quia igitur qui ex seruis maioribus est ortus, nullum ex aliqua familia genus trahit, idcirco fieri non potuit, vt is aut esse, aut appellari gentilis aliqua ratione posset. Verùm eius nepotes, abnepotes, trinepotes, & ita deinceps, eorumque filij: rursus patruus, eiusque filij, nepotes, eorumque filij, & nepotes, vsque in infinitum, rectè gentiles inter se & erant & appellabantur: quamuis ille, à quo hi omnes genus primò duxerunt, seruitutem aliquando seruiuisset. Desinuntque gentiles appellari, si capite fuerint diminuti. Vt enim agnationis, ita gentilitatis iura capitis diminutione extinguuntur. Et hanc esse puto sententiam verissimam, illius gentilium definitionis, quam ex Cicerone hîc adnotauimus. Nunc illud addendum est, agnatos à gentilibus in hoc differre, vt agnati omnes gentiles sint, sed non contrà omnes gentiles agnati. Gentem enim quamlibet habuisse olim stirpes varias, hoc est, domos, siue familias, Variorum libro quinto à nobis est adnotatum.

Quot igitur gentis vnius erant familiæ, totidem diuersæ eiusdem gentis fuisse videntur agnationes. Agnatos enim Iureconsulti appellant auctore Vlpiano, cognatos virilis sexus ab eodem ortos. cap. II. de suis & legit. Veluti patruus eiusq; filij & nepotes, mihi sunt agna ti, quia ab eodem orti sunt, à quo meus pater. Verùm patruus magnus, eiusq; liberi, mihi nō agnati, sed gentiles duntaxat sunt. Quæ cùm ita sint, iam facilè intelligimus, in hac lege Decemuiros aliud nihil voluisse, quàm ad agnatos tutelam furiosorum omnino pertinere, & si nullus exstaret agnatus, ad gentilem post agnatos proximum. Nec quidem furiosus duntaxat, verumetiam prodigus ad agnatos, gentilesq; deduci solet. Lege enim. XII. tabularū prodigo interdictam bonorum suorum administrationem fuisse, antiqua iuris cuiusdam moribus introducti prærogatiua, testatus est Vlpianus cap. I. de curat. furios. Quo iure Caium quendam Licinium cognomine Hoplomachum à Prætore postulâsse refert libro VIII. Valerius, vt patri suo bonis, tanquam ea dissipanti interdiceretur. Solent enim, inquit Vlpianus, Prætores si talem hominem inuenerint, qui neque tempus, neque finem expen-

ſarum habet, ſed bona ſua diſſipando, & dilacerando profudit, curatorem ei dare exemplo furioſi d. cap. I.

De ſeruitutibus itineris, actus, & viæ. Cap. XIIII.

ACTVS, vt Varro, & Feſtus ſcribunt, in latitudinem pedes habebat quattuor, fortaſſis quòd ea quadrupes ageretur. Viæ latitudo, auctore Caio, ex lege .XII. tabularum in porrectum octo pedes continebat: in anfractum, id eſt, vbi flexum erat, ſedecim. cap. VIII. de ſeruit. præd. ruſt. Idq́; ſic etiam Varro tradidit de lin. Lat. lib. VI. Anfractum, inquit, eſt, ab origine flexum duplici: dictum ab ambitu & frangendo: ab eo leges iubent viam in directo pedū octo eſſe, in anfracto ſexdecim, hoc eſt, in flexu. Iter autem duorum habebat vel trium pedum latitudinem. Et proinde qui iter habet, actum non habet: ſed contrà, qui actum habet, is iter habet. cap. I. de ſeruit. præd. ruſt. Ceterùm via, actum, iter, & ſe continet: hoc eſt, qui viam habet, ius habet itineris, quod videlicet ex duorum, aut trium pedum latitudine cōſtat: ius habet etiam actus, hoc eſt, non trium ſolùm, ſed etiam ius quat-

tuor

tuor pedum: qui ſimul ſeptem pedes conficiunt. Iam ſi addideris octauum pedem, non iter, non actum duntaxat, ſed etiam ſe via cõtinebit, hoc eſt, ius octo pedum. Errant profectò qui ſic putant Vlpianũ ſcripſiſſe: *Nam & iter, & actum in ſe via cõtinet.* d. cap. I. Rectè enim pro *in ſe*, legimus *& ſe*, in Pandect. Flor. Nec quidem dubium eſt, quin ad vulgarem actus & itineris, legitimamq; viæ latitudinem eo in loco reſpexerit Vlpianus. Ad quam ſemper eſſe reſpiciendum docet Iabolenus, cùm alia, aut latior, aut anguſtior octo pedibus, nõ eſt inter contrahentes viæ ſeruitus expreſſa. cap. XIII. § II. d. tit. Voluerunt itaq; Decemuiri, legitimam viæ latitudinem octo pedum ſpacio comprehendi. Iidem ſi via eſſet immunita, cui viæ ſeruitus debebatur, ei qua vellet agere iumentũ permiſerunt: quemadmodum pro Cecinna M. Cicero teſtatus eſt. Adderẽ nonnulla de parietum ambitu, quem eſſe ſeſtertium pedem Decemuiri voluerunt, niſi ea de re Briſſonius in ſuis elegantiſſimis antiquitatum commentariis luculenter ſcripſiſſet. Sanè Varro ſcribit de ling. Lat. lib. IIII. duodecim tabularum interpretes ambitum parietis circumitum interpretatos eſſe.

De sumptibus funerum, & iure sepulchrorum. Cap. XV.

CICERO libro. II. de legibus refert, in duodecim tabulis scriptum fuisse: HOMINEM MORTVVM IN VRBE NE SEPELITO, NE'VE VRITO. eiusq; caussam fuisse ignis periculum: vel, vt Paullus lib. I. sentent. scribit, ne funestentur sacra ciuitatis. Porrò Decemuirali isto iure Romani vsi nõ sunt perpetuò. Ipse enim Cicero auctor est, nõnullos in hoc solutos legibus consecutos esse, vt in vrbe & vri, & sepeliri possent. Idem Cicero lib. XIIII. ad Atticum scribit, Caium Cæsarem in foro combustum laudatumq; miserabiliter fuisse. Meministi ne, inquit, te clamare caussam periisse, si funere elatus esset? At ille etiam in foro combustus, laudatusq; miserabiliter, seruique & egentes in tecta nostra cum facibus immissi. Nec quidem mortuum hominem in vrbe duntaxat sepeliri, aut vri prohibuerunt Decemuiri, verumetiam nec ascia fieri, nec poliri rogum permiserũt. Scribit enim in eodem lib. II. de legibus Cicero, minutos fuisse sumptus, lamentationesq; funebres Solonis & duodecim tabularum legibus: & hoc plus

lege Decemuirali contineri, ne rogus aſcia fi-
eret, néue poliretur. Sic enim apud Ciceroné
legitur: Iam cetera in duodecim: *Minuendi
ſunt ſumptus lamentationesq́; funeris*: tranſlata
de Solonis ferè legibus: hoc plus inquit, *Ne
facito rogum aſcia, ne polito*. Hæc Cicero. Sen
ſus eſt, quæ de minuendis ſumptibus lamen-
tationibusq́; funerum Decemuiri ſcripſerũt,
ea ferè omnia de Solonis legib. tranſlata ſunt:
ſed hoc plus lex. XII. tabularũ inquit: hoc eſt,
lex. XII. tab. illud plus continet legibus à So-
lone latis, *Ne facito rogum aſcia, ne polito*. Sunt
enim hæc verba, *hoc plus*. non Decemuirorũ,
ſed Ciceronis, quibus lex illa Decemuiralis de-
notatur, quæ à Solone repetita nõ eſt. Quod
qui non animaduerterunt, fuiſſe hanc legem
his verbis conceptam exiſtimarunt: *Hoc plus
ne facito, rogum aſcia ne polito*. Sic igitur legen
dum eſt, NE FACITO ROGVM ASCIA, NE PO
LITO. vt ita affabrè conſtrui rogum, aut de-
dolatis aliquibus lignis expoliri, videantur De
cemuiri prohibuiſſe: ſed potiùs ex incompo-
ſitis impolitisque lignis, ſine arte ſimul con-
geſtis, pyram fieri voluiſſe. Aſcia enim inſtru
menti genus erat, non ſolùm poliendis lignis,
ſed etiam conſtruendis, connectendisq́; aptũ:
quo

quo in calcis maceratione veteres etiam vſos eſſe, teſtatur Vitruuius de architect. lib. VII. cap. II. Igitur Decemuiri aſcia, ſiue arte aliqua fabrica, fieri vel expoliri rogũ noluerunt. Ceterùm ſumptu tribus riciniis, & vinculis purpuræ, & decem tibicinibus extenuato, ſuſtulerunt etiam lamentationem Decemuiri, vt eodem in loco ſcribit Cicero. Ricinium eſſe, refert Feſtus, omne veſtimentũ quadratum: eosq́; qui duodecim interpretati ſunt, ricinium appellaſſe virilem togam, qua mulieres vtebantur, prætextam clauo purpureo. Quia igitur vnumquodque ricinium clauum habebat purpureum, vtique obſcurum nõ eſt, quid hîc per tria purpuræ vincula intellexerit M. Cicero. Ait enim ſumptum funebrem tribus riciniis, & vinculis purpuræ extenuatum fuiſſe: haud dubiè per tria ricinia, & vincula purpuræ, tres viriles togas, tribus clauis purpureis prætextas intelligens. Sic ni fallor, vt in funere tres duntaxat fœminas tribus riciniis indutas eſſe Decemuiri voluerint, non autem vt vna fœmina tria ricinia indueret. Et cùm nænias ad tibias canere in funerib. more quodam inueterato etiam receptũ eſſet, eum morem nõ ſuſtulerũt: ſed quia infinito quo-

dam tibicinum numero funera grauabantur, Decéuiri plures in funere tibicines esse quàm decem prohibuerunt. Qui quidem tibicines idcirco adhibebantur, vt ad funebres eorum tibias (quas Flamini audire nefas erat) næniæ mortui hominis laudandi caussa canerentur, auctore Festo. Fuisse etiam præficas idcirco olim conductas, vt ante domum mortui laudes eius canerent, Varro testatus est, citans illud Næuij: Hæc quidem herclè opinor præfica est, nam mortuos conlaudat. Eoq́ue spectat Plauti illud in Truculento:

Sine virtute argutum ciuem, mihi habeam pro præfica:

Quæ alios conlaudare absentes, sese verò nō potest.

Cicero scribit, legem quoque Decemuiralem his verbis lamentationē sustulisse: MVLIERES GENAS NE RADVNTO, NE´VE LESSVḾ FVNERIS ERGO HABENTO. Plinius libro.XI.cap.XXXVII. Infra oculos, inquit, malæ homini tántùm, quas prisci genas vocabant, duodecim tabularum interdicto radi à fœminis eas vetante. Pudoris hæc sedes, ibi maximè ostenditur rubor. Radere veterib. idem erat quod vnguibus cruentare, digitis´ue conterere: indeq; fidicines, à radendis siue cōterendis fidibus veteres appel-

appellasse rasores, testatur Festus. Voluerunt igitur in effectu Decemuiri, lacrymis cadere permittendum, non imperandum. Quid autem per lessum Decemuiri intellexerint, veteres interpretes Sextus AElius, Lucius AElius, nō satis se intelligere dixerunt, inquit Cicero, sed suspicari vestimēti aliquod genus funebris esse. Lælius lessum interpretatur, quasi lugubrem eiulationem, vt vox ipsa significat. Illudq́; eò magis verū Ciceroni videtur, quòd lex Solonis idipsum vetet: eoq́; sensu Plautus lessum videtur accepisse, cùm sic in Truculento scriberet:

——— *Stultus es,*
Qui facta infecta facere verbis postules: Thetis quoque etiam
Lamentando lessum fecit filio.

Quasi dicat Plautus, lamentis gemituq́ue & fœmineo vlulatu, vt vtar Poëtæ verbis, filium defleuit Thetis, & tamen suis illa lacrymis quod factum erat infectum reddere non potuit. Et sic quidem hunc Plauti locum accipiendum esse, euidenter in libro de anima docet Tertullianus: Planè, inquit, stygias paludes Poëta tradidit mortem diluentes. Sed & Thetis filium planxit. His addenda est alia quoque lex, quam in eodem lib. II. de legibus

ex duodecim tabulis Cicero his verbis refert: HOMINI MORTVO NE OSSA LEGITO, QVO POST FVNVS FACIAS. & ait excipi bellicam peregrinamq; mortem. Quid autem in hac lege ſibi voluerint Decemuiri, Cicero nõ expoſuit. Et certè, vt quid mihi videatur paucis exponam, multùm intereſſe puto, inter oſſa legere homini mortuo, & inter hominis mortui oſſa legere. nam oſſa hominis quæ diſperſa ſunt, & non cohærent, cùm ſimul colliguntur, tunc hominis oſſa legi dicuntur. Seneca lib. II. de ira: Dignus fuit cui permitteret à conuiuio ad oſſa filij legenda diſcedere. Apuleius lib. tertio florid. Rectà de auditorio ad exequias eundum, legenda eius eſſe oſſa, mox carmina. Ceterùm homini mortuo leguntur oſſa, cùm eius cadaueri aliqua oſſa adimũtur. Eoq; ſenſu viuis oſſa legere dixit idem Seneca in lib. de Conſolat. Adiice, inquit, incendia, ruinas, naufragia, lacerationes Medicorũ oſſa viuis legentium, & totas in viſcera manus dimittentium. Legere ſiquidem pro adimere, & auferre veteres dixiſſe, non eſt obſcurum, ſi conſideremus eum dicendum eſſe ſacrilegũ, qui adimit, qui aufert res Deo ritè conſecratas, Horatius ſerm. lib. I. ſat. III.

Nunc

Nunc vincet ratio hoc, tantundẽ vt peccet, idemq́;
Qui teneros caules alieni fregerit horti,
Et qui nocturnus Diuûm sacra legerit.

Membrũ abscindi mortuo dicebatur, inquit Festus, quũ digitus eius decidebatur, ad quod seruatum iusta fierent reliquo corpore combusto. Et idcirco Decemuiros cùm vetant homini mortuo ossa legi, per ossa, membrũ aliquod ex ossibus duobus aut tribus constans, vt est digitus, existimaui intellexisse: illudq́; homini mortuo adimi vetuisse, ni is aut peregri, aut in bello mortuus esset. Quum enim alicui digitus legitur, certè eidem adimuntur, siue legũtur ossa, quò pòst funus fiat, hoc est, vt Festus interpretatur, membrum adimitur ad quod seruatum iusta fiant reliquo corpore combusto. Credo quia molestũ esset, ad eum locum amicos exequiarũ caussa euocare, vbi quis bello occubuisset, vel vbi ciuis Romanus inter peregrinos mortem obiisset. Ideoq́; homini huiusmodi mortuo permiserunt Decemuiri ossa legi, quò pòst funus fiat, hoc est, membrum aliquod adimi, ad quod seruatum iusta Romæ fierent, reliquo corpore apud peregrinos combusto. Hæc præterea sunt in duodecim de vnctura: SERVILIS VNCTVRA TOLLI-

TOR, OMNIS'QVE CIRCVMPOTATIO. Audio legem hanc ſic exponi, quaſi pollinctores ne ſint Decemuiri prohibuerint. Profectò hi non rectè mihi intellexiſſe viſi ſunt, quales olim dicerentur haberenturque pollinctores. Pollinctores dicebantur, non qui cadauera vngebant duntaxat, ſed etiam libitinariorũ, quibus cadauera eluenda, commundanda, exornandaq́; locabantur, ſerui. cap. v. § I. de inſt. act. Eoque ſenſu pollinctores Plautus accepiſſe viſus eſt in Pœnulo:

Carthaginenſes fratres patrueles duo
Fuêre, ſummo genere, & ſummis diuitiis,
Eorum alter viuit, alter eſt emortuus.
Propterea apud vos dico confidentiùs,
Quia mihi pollinctor dixit qui eum pollinxerat.

Proinde ſic hanc legem intelligo, quaſi per illam vngi ſeruorũ corpora Decemuiri prohibuerint. Solitas etenim alioqui in funus mortui ſerui impenſas fieri, teſtatur Vlpianus cap. XIII. § XIX. de act. empt. Suſtulerunt etiam omnem circumpotationem ſeruilem. Nam liberi homines quominus coronati parentantes, quũ ſupra tumulum dapes poſuiſſent, circumpotare potuerint, nulla lege mihi prohibitum fuiſſe videtur. His adde ſumptuoſam

reſper

respersionem, longasq; coronas, & acerras etiam Decemuiros sustulisse. Sumptuosam respersionem, murratam potionem Festus appellare visus est. Murrata, inquit, potione vsos antiquos indicio est, quòd etiam nunc AEdiles per supplicationes Diis addunt ad puluinaria, & quòd duodecim tabulis cauetur, ne mortuo indatur, vt ait Varro in antiquitatum lib. I. Scribit etiam Plinius lib. XIIII. cap. XII. Numam legem huiusmodi tulisse: VINO ROGVM NE RESPERGITO. Sed quia illud Numã sanxisse propter rei inopiam nõ dubitauit Plinius, existimo vino duntaxat murrato rogum respergi vetuisse Decemuiros, eosq; hanc Numæ legem in suas tabulas non retulisse. Murrinam Festus esse contendit genus potionis, quod Græcè nectar dicitur: hanc mulieres vocabãt murriolam, quidam murratum vinum, quidam id dici putãt ex vuæ genere murrinæ nomine. Plinius verò eodem lib. cap. XIII. nõ inter vina modò, sed etiam inter dulcia vina, odore miro, preciosisq; aromatib. cõdita murrinam refert: & ait Sceuolam quoq;, & Læliũ, & Ateium Capitonẽ (legẽ fortè Decẽuiralem de murrata potione interpretantes) in eadem sententia fuisse: quoniam in Plauti Pseud. sit:

Quòd si opus est vt dulce promat
Indidem, ecquid habet? rogas?
Murrinam, passum, defrutum, mellinam.
Permiserunt igitur Decemuiri, excepto mur rato, rogum omni vino respergi, quem Numa Pompilius rei inopia expressè prohibuerat aliquo vino respergi. Docet Apuleius in apologia prima, quales olim funeri odores parari soleant: Nec tamen, inquit, idcirco omnia ad nequiorem suspicionem trahuntur, etsi thus, & casiam, & myrrham, ceterosque id genus odores funeri tantùm emptos arbitreris, quũ & medicamento parentur, & sacrificio. Deq; huiusmodi odoribus sentire omnino visus est Festus, qui acerram interpretatur aram, quæ ante mortuum poni solebat, in qua odores incendebantur. Ceterùm de longis coronis interpretes hîc nihil adnotant, puto quia non satis, quales illæ fuerint, intellexerũt. Quidam vt audio, per coronas longas lemniscos intelligit: sed errat. tam enim rotundæ esse lemniscatæ possunt, quàm coronæ longæ. Obseruauimus longis coronis busta, sepulcra, sellas curules, theatra, & currus triumphales exornari consueuisse: rotundis homines vsos esse. Obseruabũt id mecum viri omnes literati, ex
illo

illo præclaro, quem GOLTZIVS tuus Marce Laurine propediem eſt editurus, C. Iulio Cæſare, ſiue Hiſtoriæ Imperatorum Cæſarumq; Romanorum, ex antiquis numiſmatibus reſtitutæ, libro primo. De longis coronis illud accipiendum puto, quod hunc in modum ſcripſit in Octauio M. Minucius Felix: Sic reformidatis Deos, quos negatis, non floribus caput nectitis, non corpus odoribus honeſtatis, reſeruatis vnguenta funeribus, coronas etiam ſepulcris denegatis, pallidi, trepidi, miſericordia digni, ſed noſtrorum Deorum. Nunc exponemus, vnde laudis ornamenta ad mortuos pertinere Cicero manifeſtũ fecerit. Iam illa, inquit, ſignificatio eſt, laudis ornamenta ad mortuos pertinere, quòd coronã virtute partam, & ei qui peperiſſet, & eius parenti ſine fraude eſſe lex impoſitam iubet. Idque etiam adnotans iiſdem ferè verbis Plinius, lib. XXI. cap. III. fuiſſe & aliam quoque legem teſtatus eſt, qua is arguebatur, eiusq; pecunia, qui nõ virtute, ſed pactione coronam acquiſiuerat. Quam legem, vtpote vitioſiſſimam, & locum Plinij, qui etiam mendoſus eſt, ſic reſtituo: *Semper tamen auctoritas vel ludicro quæſitarum fuit. Namque ad certamina in circum per ludos*

& ipſi

& ipsi descendebant, & seruos suos quoq; mittebāt. Inde illa duodecim tabularum lex: QVI CORONAM PACIT, IPSE PECVNIA'QVE EIVS VIRTVTIS ERGO ARGVITOR. *Quam serui, equi'ue meruissent, pecunia partam lege dici nemo dubitauit. Quis ergo honos? Vt ipsi mortuo, parentibusq; eius, dum intus positus esset, foris'ue ferretur, sine fraude esset imposita.* Hæc Plinius. Vnde intelligi perspicuè potest, duas de Circensibus coronis in duodecim tabulis leges fuisse: vnā, qua pecunia eas acquiri prohibuerunt Decē uiri: alteram, qua coronæ virtute, nō pecunia acquisitæ, commoditates honoresq; describuntur. Et proinde in hac lege rectè pro *Qui coronam parit*, mihi reposuisse videor, *Qui coronam pacit:* præsertim quòd hāc emendationem mirū in modum verba subsequentia confirment. Quibus nimirum significatur, si coronam, quam serui equi'ue meruissent, præcones AEdilium iussu domino vt victori imponerent, eam lege dici pecunia partam neminem dubitasse. Et ita legē de corona, quæ non virtute, sed pecunia est acquisita, loqui, testatur expressè Plinius. Aut igitur pro *parit*, legendum est *pacit*, aut certè *pecunia parit:* vt sit sensus, qui non virtute, sed pecunia coronā

acqui-

acquiſiuit, quia virtuti fraudem fecit, virtutis ergò, & ipſum, & eius pecuniam arguendam eſſe. Id quod Imp. Alexander etiam obſeruaſſe viſus eſt, cùm tribui ciuilium munerum athletis iis vacationem nõ permiſit, qui æmulis corruptis, ac redemptis coronati dicebantur. cap. vnico. C. de athletis. Eoq; omnino ſpectare videntur hi verſus Plauti, quos pronunciare in Amph. prologo Mercurius fingitur:

Hoc quoque etiam mihi in mandatis dedit,
Vt conquiſitores fierent hiſtrionibus:
Qui ſibi mandaſſent delegati vt plauderent,
Qui'ue, quò placeret alter, feciſſet, minus:
Eius ornamenta, & corium vti conciderent.

Et hæc quidem mihi ſufficere videntur ad emendationem, interpretationemq́ue legis illius Decemuiralis, qua, qui pactione coronã acquiſiuit, arguitur. Altera porrò lex, qua homini mortuo eiusq; parentib. imponi coronæ honoris gratia permittuntur, non multũ difficultatis cõtinet, ſi conſideremus moris apud antiquos fuiſſe, vt cadauera per dies. VII. domi ſeruarẽtur, octauo die darentur rogo, & nono ſepelirentur, auctore in Virgil. Seruio. Quod quũ ita ſit, quis eſt qui nõ intelligat qd ſibi Pli. voluerit, coronã ſine fraude homini mortuo, cùm

cùm intus positus esset, & quũ foris ferretur, eiusq; parentibus fuisse impositam scribens? Erat & alia lex in duodecim, qua, quod erat olim factitatum, vt vni plura funera fierent, lectiq; plures sternerentur, id quoq; ne fieret sancitum est: & fuisse in ea lege, NE'VE AVRVM ADDITO, testis est M. Cicero. Meminit etiam idem Cicero legis cuiusdam Decemuiralis, qua cum dentibus auro vinctis sine fraude mortuos vri & sepeliri fuit liberum. Quæ quidem lex sic mihi restituẽda videtur: QVOI AVRO DENTES VINCTI ESVNT, AST IM CVM OLLO SEPELIRIER, NE SI FRAVDE ESTO. Duæ sunt præterea in .XII. leges, inquit Cicero, de sepulcris, quarum altera priuatorum ædificiis, altera ipsis sepulcris cauet. Nam quòd rogũ, bustum'ue nouũ vetat propiùs sexaginta pedes adiici ædes alienas inuito domino, incendium veretur acerbum: quòd autem forum, id est, vestibulum sepulcri, bustum'ue vsucapi vetat, tuetur ius sepulcrorum. Hæc Cicero libro secundo de legibus.

De mancipationibus. *Cap.* XVI.

MANCIPIVM pro dominio in iure ciuili positum omnes consentiunt. Indeq;

deq́; res omnes aut mancipi eſſe, aut nec man cipi dicuntur. Mancipi res ſunt, auctore Boëtio, quæ à noſtro ad alterius dominium per nexus quandam ſolennitatẽ tranſire poſſunt: nec mancipi verò res illæ dicũtur, partim quidem quæ ſui iuris & liberæ ſunt, partim verò quæ dominio ſemper non ſunt ſubiectæ: & ſi res illas addideris quæ mancipio dari, aut accipi mancipio nequeunt, perfecta erit rerum nec mancipi definitio. Res mancipi ſolæ mancipari poſſunt: res nec mancipi, aut nuda traditione, aut ſi tradi non poſſint, ceſſione acquiruntur. Inter res mancipi prædia in Italico ſolo tam vrbana quàm ruſtica, eorumq́; iura, item ſerui & quadrupedes, quæ collo dorſoue domãtur, velut boues, muli, equi, aſini, ab Vlpiano in fragmentis referuntur: reliquæ autẽ res nec mancipi ſunt. Et quamuis elephanti & cameli dorſo collo'ue domari poſſint, eos tamen idcirco idem Vlpianus inter res mancipi negauit numerari, quòd eſſent beſtiarum numero. Opinor quia veteres mancipi res appellabant, res alterius dominio ſemper ſubiectas. Nam ſerui, equi, aſini, nulli vnquam fuêre qui proprium dominum non haberent: & proinde etiam ſi fugiſſent, ſi ſurrepti eſſent,

aut

aut abacti, ſemper alicuius erant in dominio.
Verũ cameli & elephanti, quia ſui iuris ſunt,
idcirco ſtatim occupantis iure Quiritium fi-
unt, ſine aliqua aut mancipationis, aut in iure
ceſſionis, vel vſucapionis auctoritate: ſiq; alie
nati fuerint, nuda traditione eorum dominia
acquiruntur. Sed quia eouſque duntaxat oc-
cupanris eſſe intelliguntur, donec eius cuſto
dia coërcentur, hinc factum etiam deinde vi-
detur, vt cameli & elephanti, licet collo dor-
ſoue domati eſſent, inter res tamen mancipi
nôn referrentur. Non enim ſatis erat, man-
cipium quid fuiſſe, vt poſſet rerum màncipi
numero cõprehendi, verumetiam mancipium
eſſe perpetuò debebat. Sanè ſeruus quàm diu
ſeruus eſt, mancipium eſt: elephas verò man
cipium diutiùs eſſe non poteſt, quàm cuſto-
ditur. Nam ſemel vbi cuſtodiam euaſit, & in
priſtinam libertatem ſeſe recepit, mancipium
eſſe deſinit. § feræ. Inſt. de rer. diuiſ. Prædia
in Italico ſolo mancipi eſſe tradidit Vlpianus.
Nec quidem in ſolo prouinciali prædia omnia
nec mancipi fuerunt. Ciues enim Romanos
in prouinciis tam prædia poſſediſſe, & eman
cipaſſe, quàm in Italico ſolo, ſcripſit Nepoti
ſuo Plinius lib. VI. epiſt. de candidatis differés,
quos

quos prædia in ſolo Italico comparare princeps cogebat. Eoſdem, inquit Plinius, patrimonij tertiam partẽ conferre iuſſit, in ea quæ ſolo continerentur: deforme arbitratus, vt erat, honorem petituros, vrbem, Italiamq́;, non pro patria, ſed pro hoſpitio, aut ſtabulo quaſi peregrinantes habere. Concurſant ergo candidati, certatim quicquid venale audiunt, emptitant, vt ſint quoq; plura venalia, efficiunt. Proinde ſi pœnitet te Italicorum prædiorum, hoc vendundi tempus, tam herculè quàm in prouinciis comparandi, dum idem candidati illic vendunt, vt hîc emant. Hæc Plinius. Modeſtinus etiam ſcribit, eum qui officij cauſſa in prouincia agit, vel militat, prædia comparare in eadem prouincia non potuiſſe, præter quàm ſi paterna eius à fiſco diſtraherentur. cap. LXII. de contrah. empt. Ex quibus locis veriſſimum apparet, non in Italico duntaxat ſolo, ſed & in prouinciis quoque iure mancipij ciues Romanos prædia poſſediſſe. Nec id quidem coniecturis tantùm veriſimilibus, ſed expreſſis etiam M. Tullij verbis cõfirmari poteſt, qui de quibuſdã Apolonidenſib. Pergamenisq́; prædiis hũc in modũ pro L. Flacco diſſerit: Illud quæro, ſint'ne iſta prædia cenſui cen

 ſendo,

ſendo, habeant ius ciuile, ſint nec ne ſint man cipi? Et certè ea fuiſſe videtur, quantũ ex Siculo Flacco poſſum colligere, agrorum prouincialium differẽtia, vt vel diuiſi & aſſignati, vel quæſtorij, vel occupatorij, aut vectigales, id eſt, ſtipendiarij, vel denique tributarij dicerentur. Vt enim Romani omnium gentium potiti ſunt, quos agros ex hoſte captos in victorem populum partiti non ſunt, eos limitibus actis, aut per quæſtores populo Romano vendiderunt, aut ciuitatibus, certo vectigali impoſito, quod ſtipendiarium dicitur, reddiderunt. Quod quum ita ſit, non eſt igitur dubium, quin ager ille, quem à Romano ciue ciuis Romanus emebat in prouinciis, rerũ mancipi numero ſic contineretur, vt eius dominium, non traditione nuda, ſed per mancipationem, aut in iure ceſſionem duntaxat transferretur. Ceterùm agri vectigales, & ſtipendiarij, item tributarij, ideo iuris nec mancipi ſunt, quia vectigales populi Romani, tributarij principis ſunt proprietate, vſu verò & fructu prouincialium, auctore Theophilo: & idcirco à poſſeſſorib. dari mancipio nequeunt. Et eò quidem viſus eſt omnino Iabolenus reſpexiſſe, poſſeſſionẽ ab agro iuris proprietate

ſic

ſic diſtinguens, vt quicquid apprehendimus, cuius proprietas ad nos non pertinet, nec pertinere poteſt, id appellari poſſeſſio debeat. cap. cxv. de verb. ſignif. Quo ſenſu poſſeſſiones etiam Feſtus agros definiuit latè patentes, qui nõ mancipio ſed vſu tenebantur, quos vt quiſque occupauerat, colebat. Eſt autem mancipatio, auctore Vlpiano, propria ſpecies alienationis rerum mancipi, eaque fit certis verbis, libripende & quinque teſtibus præſentibus, hunc videlicet in modum: Is qui rem mancipio accipit, æs tenens ita dicit: *Hunc ego hominem ex iure Quiritium meum eſſe aio, iſq; mihi emptus eſt hoc ære, æneaq; libra.* deinde ære percutit libram. Fuiſſe enim in veteribus mancupiis ſcriptũ, *Rauduſculo libram ferito*, Varro teſtatur lib. IIII. &. V. de ling. Lat. Illudq; in mancipando etiam dici ſolitum, Feſtus obſeruauit. Quum autẽ libra rauduſculo eſſet percuſſa, tunc is qui rem mancipio capiebat, æs ei dabat, à quo rem accipiebat mancipio, auctore Boëtio: qui etiam mancipationem hanc lege. XII. tabularum, ſic eſſe introductam contendit, vt mancipi res aliquas eadem lege abalienari potuiſſe, niſi per hanc ſolennitatem expreſſè negauerit. Proinde ſi à Romano ciue

 ciuis

ciuis Romanus seruum emisset, isq; traditus esset, neque tamen mancipatus, nec in iure cessus, aut anno possessus, seruum quidem in bonis emptoris esse, ex iure Quiritium verò eundem remanere venditoris, testatur Vlpianus in fragmentis titulo primo. Sic nimirum vt vsu & fructu seruus emptoris esset, mancipio verò & nexu venditoris. Quò respexisse visus est etiam M. Cicero, quum ita lib. VII. epist. famil. scriberet: Cuius quando propriũ te esse scribis mancupio & nexu, meum autẽ vsu & fructu, contentus isto sum. Huc quoq; spectat illud Arnobij aduersus gentes libr. II. Vsu & illis est vita, non mancipio tradita. quãuis aliter quidam inferant. Esse enim duplex dominium Theophilus ait, vnum naturale, alterum legitimum: & is qui naturale duntaxat dominium habebat, rem in bonis habere, qui verò legitimũ, iure Quiritium dominus esse dicebatur. Et eò quidem spectare Decemuiri videntur, quum venditas res, & traditas aliter emptori nõ acquiri, in duodecim tabulis scripserunt, quàm si is venditori precium soluisset, aut ei satis alio modo fecisset. §. venditæ. Inst. de rer. diuis. Quia enim ex his quæ de mancipatione hîc adnotata sunt, liquidò con-

constat, statim vbi res empta mancupio data esset, emptorem eius legitimum dominium iure Quiritium adeptum fuisse, etiam si precium non verè, sed dicis duntaxat gratia interuenisset, ideo si non Iustinianum, saltem legem quam allegat Decemuiralem, eiusque interpretes sic esse intelligendos puto, vt cõtenderint rem venditã aliter emptoris facere venditorem non cogendum, quàm si ab emptore venditori satis esset abundè factum. ca. XIX. de contrah. emp. cap. V. §. VIII. de tribut. act. Tunc enim non erat satis emptori à venditore rem tradi, sed etiam emptoris eam facere, hoc est, rem emptori mancupio dare, aut ea in iure cedere venditor lege. XII. tab. cogebatur. Quia enim, vt est expositum, qui rem vendiderat, & tradiderat, neq; mancipio dederat, nec ea in iure emptori cesserat, eius iure Quiritium dominus manebat, eadem interim in bonis emptoris vsu & fructu existente: idcirco emptor rem emptam poscere solebat mancipio: hoc est, rem non solùm tradi, verumetiam suam legitimè fieri postulare: siquidem nuda traditione ante Iustiniani constitutionem rerum mancipi dominia non transferebãtur. Huc spectat Plauti illud in Mostel.

Iube ades mancipio poſcier. Quamuis interim mancipi res ita etiam potuerit alienari, vt eã mancipio dare, aut in iure cedere venditor nõ cogeretur: nimirum cùm ſic inter contrahen tes actum eſſet. Plaut. in Perſ.

Prius dico hanc mancupio nemo tibi dabit: iam
ſcis? D. *ſcio.*

Et tunc quidem plerunq; ſolet, aut dupla, aut ſimpla promitti, ſi Varroni credimus, lib. II. de re ruſt. Solet, inquit Varro, ſi mancipio non datur, dupla promitti, aut, ſi ita pacti, ſimpla. Hinc fortè ſimplaria venditio, de qua ſuo loco latiùs. Illud etiam tunc obſeruabatur, vt eiuſdem rei venditor & emptor in ſolidum eſſent domini: ſed hic quidem bonitarius, ille verò quiritarius. Eoq; ſpectare videntur, titulus, & Imp. Iuſt. conſtitutio, *De nudo iure Quiritium tollendo.* Qui quidem Iuſtinianus, cùm etiam rerum mancipi, & nec mancipi differentiam aboleuiſſet, mancipationem viſus eſt omnem ita ſuſtuliſſe, vt ampliùs rem emptoris facere, hoc eſt, rem mancupio dare venditor non co geretur, ſed tam nuda traditione legitima rerum mancipi dominia, quàm rerum nec man cipi acquirerentur. Qua ſola ratione factum deinde videtur, vt nulla huiuſce Quiritium

iuris,

iuris, veterisq; rerum mancipi & nec mancipi differentiæ, in nostris Pandectis supersint vestigia. Et vbicunque nexu tradere, aut mancupio dare legebatur, ibi dare, tradere, aut præstare visus est Tribonianus reposuisse: ne videlicet animi iuuenum, qui ad primam legum veniunt audientiam, iuris Quiritium mancipijq; verbis perterriti, inutiles, si Diis placet, legis antiquæ, hoc est, Decemuiralis dispositiones accipiant, auctore Iustiniano cap. vnic. de nudo iur. Quirit. toll. Et ita quidem mancipatione dominia rerum acquirebantur. Ceterùm in iure cessio, cõmunis erat alienatio, inquit Vlpianus, & rerũ mancipi & nec mancipi, quæ fiebat per tres personas, in iure cedentis, vindicantis, addicẽtis. In iure cedebat dominus, vindicabat is cui cedebatur, addicebat Prætor. Nec sanè cessione duntaxat, sed etiam nuda traditione res nec mancipi acquirebantur, auctore eodem Vlpiano: traditione quidem res mobiles, cuius generis sunt apri, vrsi, leones, cerui, & alia id genus animalia, quæ bestiarum numero sunt: cessione verò res immobiles, quales sunt possessiones prædiorum vectigalium, aut tributariorũ. Quia enim huiusmodi prædia in bonis duntaxat sunt pos-

ſeſſorum, proprietate verò populi Romani, aut Principis: & quia nihil aliud mancipium eſt, quàm proprietas, ſiue dominium legitimum, certè nulla mancipatione à poſſeſſorib. potuerũt alienari. Sed quandoquidem vſu & fructu eadem prædia poſſeſſorum eſſent, vſum & fructũ non mancipatione, ſed ceſſione rectè alienabant: ſic nimirum, vt illo eodem iure, quo in huiuſmodi prædiis vtebantur, alteri rectè apud prouinciæ Præſidẽ in prouinciis poſſeſſores cederẽt: proprietate interim manente penes populum aut Principem ſemper ſalua. Quod autem Varro ſcribit libro ſecundo de re ruſtica, ceſſionem legitimum dominium in emptionibus perficere, ſi quis ei in iure ceſſit, cui cedere potuit, & id vbi oportuit, ſanè eleganter illud explicat Boëtius in Top. Cicer. Fiebat, inquit, ceſſio tali modo: Apud magiſtratum populi Romani, vel apud Prætorem, vel apud Præſidem prouinciæ, is cui in iure re aliqua cedebatur, rem tenens ita vindicabat, *Hunc ego hominem ex iure Quiritium meum eſſe aio.* Deinde poſtquam hic vindicaſſet, Prætor eum interrogabat qui cedebat, an contrà vindicaret: quo negante, aut tacente, tunc ei qui vindicauerat, eam rem addicebat, idque legis

actio

actio dicebatur. Vnde illud imprimis obseruatione nō indignum videtur, legis videlicet actionem veteres tam ad imaginariam, quàm ad veram rei vindicationē retulisse. Nam qui lege in rem aliquam agebat, is hac vti eadem formula solet. Et idcirco magistratum, apud quem legis actio est, cuius Modestinus & Vlpianus meminerūt, cap. III. de adopt. cap. II. de offic. Proconsf. cap. I. de offic. Iurid. eum rectè interpretabimur, apud quem non solùm legitimis actionibus liberum cuiuis erat experiri, filium emancipare, aut adoptare, sed vindicanti etiam suo iure cedere. Nunc videndum est, quid à nexu mancipatio differat. Nexum, inquit Festus, est quodcunque per æs & libram geritur, idq́ue necti dicitur: quo in genere sunt testamenti factio, nexi datio, nexi liberatio. Manilius autem, teste Varrone libro sexto de lingua Latina, nexum esse etiam scribit, omne quod per libram & æs geritur, sed ita vt in eo sint res mancipi. Denique Mutius Sceuola, vt ait idem Varro, nexus appellatione existimauit contineri, quæ per æs & libram fiunt vt obligentur, præterquam quæ mancipio dantur. Igitur ex Sceuolæ sententia differre à mancipatione in hoc videtur nexus,

quòd res mancipi nexu obligentur, nō autem mancipio dentur: hoc eſt, mancipatione non alienentur. Et hoc quidem tunc verum eſſe nō dnbito, quum vt ſpecies nexus accipitur. Teſtis eſt enim AElius Gallus, omne quod per æs & libram geritur, genere quodam nexum appellari. Et idcirco ſi illud in ſuas ſpecies diſtribueris exemplo adoptionis, rectè dices nexũ, hoc eſt, omne quod per æs & libram geritur, in quendam nexum ſpecialem, & in mancipationem diſcedere. Itaque genere quodam omnis mancipatio nexus eſt. Quo ſenſu rem illam quæ mancupio datur, nexu tradi, dixit in Topicis Cicero. Abalienatio, inquit, eſt eius rei quæ mancipi eſt, aut traditio alteri nexu, aut in iure ceſſio, inter quos ea iure ciuili fieri poſſunt. Rurſus, ſpecialiter, mancipatio nexus non eſt, auctore Sceuola: cùm enim nexum vt ſpeciē ſumimus, tunc omne quod per æs & libram geritur, præterquam quod mancipio datur, nexus appellatione continetur. Teſtamenta per æs & libram nexu fiunt, non mancipatione. Pignora dicuntur necti, non mancipari. cap. XXII. §. I. de iur. fiſci. Quod igitur per æs & libram alienatur, mancipari, & quod eodem modo obligatur, necti pro-

priè & ſpecialiter dicitur. cap. fi. C. Si aliena res pig. Ceterùm effectus mancipationis is fu iſſe videtur, vt vbi res mancipi mancupio data eſſet, iure Quiritium eius qui eam mancupio acceperat, ita efficeretur, vt ille vero domino rem ſuam vindicanti, non reſtituere, ſed laudare duntaxat auctorem ſuum cogeretur. Idq; pro Murena expreſſè teſtatus eſt Cicero. Quò ſpectat Plauti illud in Mercat.

Non ego illam mancupio accepi, ſed ille illam
accepit. D. *ſine.*
CH. *Non potes tu lege vendere illam.*

Loquitur adoleſcens Charinus de puella, quã cùm matri ſe emiſſe Demiphoni patri adoleſcens perſuaſiſſet, eam pater alienare ſimulauit ſe velle: id ne fieret, fingit adoleſcens non ſe, ſed amicum quendam eam mancupio accepiſſe, proindeq; nec ſibi, nec patri integrum eſſe, eam alienare. Quibus addenda ſunt quæ in Curcul. ſic idem Plautus ſcribit:

Memento promiſiſſe te, ſi quiſquam hanc liberali
Cauſſa manu adſereret, mihi omne argentum red-
ditum iri:
Triginta minas. CA. *meminero, de iſthoc quietus*
Et nunc idem dico. LY. *& commeminiſſe (eſto.*
hæc ego volam te.

CA. *Memini, & mancipio tibi dabo.* CVR. *Egon'*
vt ab lenone quicquam
Mancipio accipiam: quibus ſuum nihil eſt, niſi
vna lingua:
Qui abiurant ſi quid creditum eſt? alienos man-
cupatis,
Alienos manumittitis, alienisq́; imperatis:
Nec vobis auctor vllus eſt, nec voſmet eſtis vlli.
Et hæc quidem ſic olim obſeruabantur, ſi res quæ erat mancipata eius eſſet conditionis, vt dari mancupio poſſet, & ab eo daretur, à quo dari mancupio poterat. Nam ſi id datũ mancipio eſſet, quod dari non poterat, aut is rem aliquã mancipio dediſſet, qui mancipio dare iure ciuili non potuit, nulla erat ipſo iure huiuſmodi mancipatio. Teſtis eſt enim libr. II. de re ruſt. M. Varro, tunc demùm mancipationem in emptionibus dominium perficere legitimum, cùm quis vt debuit rem mancipio ab eo accepit, à quo iure ciuili accipere potuit, cumq́;, vt ait in Top. Cicero, res ea mancipio datur, quæ dari mancipio poteſt. Finge, inquit Cicero, mancipio aliquem dediſſe id, quod mancipio dari non poteſt, num idcirco id eius factum eſt, qui accepit? aut num is qui mancipio dedit, ob eam rem ſe vlla re obligauit?

uit? Quem locum Boëtius sic interpretari vi detur, vt contendat Ciceronem de rebus nec mancipi mancipatis loqui, & ideo huiusmodi mancipationem esse inualidam, quia omne quod non iure contractum est, nihil retinet fir mitatis. Nunc his ita de mancipationibus, de nexu, deq; rebus mancipi, & nec mancipi obi ter expositis, videndũ est quid sibi voluerint Decemuiri cùm ita scriberent: QVI NEXVM FACIET MANCIPIVM'QVE VTI LINGVA NVN CVPASSIT, ITA IVS ESTO: VTI NOMINASSIT LOCVTVS'VE ESIT, ITA IVS ESTO. Sic legem hanc apud Festum lib. XII. de verb. signific. restituo. Etenim nuncupasso, nominasso, eso, & alia id genus verba, veteribus admodum fa miliarià sunt, quemadmodum ex Plauto, Fe- sto, & Varrone quiuis potest animaduertere. Testatur Cicero de Orat. lib. primo, in duo- decim tabulis expressè scriptum fuisse, *vti lin- gua nuncupaßit.* Et quia idem Cicero lib. III. Offic. duodecim tabulis caueri etiam scribit, vt ea præstentur quæ lingua nuncupata sunt, idcirco non dubitaui, quin ex duodecim tabu lis lex ista desumpta fuerit. Qua quidem lege nihil aliud visi sunt Decemuiri voluisse, quàm ea duntaxat quæ in nexu aut mancipatione

ex-

expressa sunt, præstari: ea verò quæ lingua nũcupata non sunt, nõ præstari. Videntur etiam hæc verba, *nexum mancipiumq;*, licet coniuncta sint, pro disiunctis tamẽ Decemuiri posuisse: sicut illa, *agnatorum gentiliumq;*. siquidem vt est declaratum, nexus & mancipatio, nonnihil inter se differunt. Decemuiri ea præstari quæ lingua essent in mancipando nuncupata duntaxat voluerunt: Iurisconsulti etiam reticentiæ pœnam introduxerũt, vt auctor est eodem in loco Cicero. Nam cùm, inquit, ex duodecim tabulis satis esset ea præstari, quæ essent lingua nuncupata, quæ qui inficiatus esset, dupli pœnam subiret, à Iurisconsultis etiam reticentiæ pœna est constituta: quicquid enim inest prædio vitij, id statuerunt, si venditor sciret, nisi nominatim dictum esset, præstari oportere. Nec id absurdum adeò, si verum est quod Pomponius scribit, perlatis nimirum legibus Decemuiralibus, quia naturaliter eueniebat, vt earũ interpretatio desideraret prudentum auctoritatem, necessariam fuisse fori disputationem, qua ius quoddam à prudentibus componebatur, quod communi nomine appellatur ius ciuile. cap. II. §. His legibus latis De orig. iur. Et in hoc quidem iure componen-

ponendo hanc mihi prudentes rationem ſecuti videntur, vt partim leges interpretarentur, partim quæ legibus deeſſe videbantur, ea ſupplerent. Interpretabantur, ſi quid obſeruari non legum verba, ſed earum ſententia omnino ſuaderet: vt contingit in legitima patronorum tutela. Suppleuiſſe etiam ea Iuriſconſultos, quæ duodecim tabulis deeſſe videbantur, obſcurum non eſt, ſi conſideremus, ius quod ab iis compoſitum fuit, appellari ius non ſcriptum conſueuiſſe, hoc eſt, ius duodecim tab. non comprehenſum. Omne enim ius, aut ſcriptum, hoc eſt, incluſum duodecim tabulis, aut non ſcriptum, hoc eſt, iiſdem tabulis prudentum auctoritate adiectum tunc appellabatur, cùm legibus perlatis Decemuiralibus eſſe neceſſaria fori diſputatio cœpiſſet. Quo tempore iuris non ſcripti fuiſſe videntur, vſucapio ſeruitutum, vſucapio libertatis, vſucapio hæreditatis, tutela fœminarum, tutela fiduciaria, prohibitæ inter virum & vxorem donationes, prohibitæ mulierum interceſſiones, reticentiæ pœnæ, & id genus alia, de quibus in libro ſingulari De auctoritate prudentum, fauente Deo, diſſeremus.

Et

Et ita quidem ſcripto iure, quæ lingua fuerãt nuncupata in mancipando, ea duntaxat præſtabantur: iure verò non ſcripto, etiam reticentiæ pœnæ ſunt conſtitutæ. Hæc hactenus de mancipationibus. De conuentionibus autem legitimis nihil hîc tractabitur, certè quia de iis Variorum libro quarto accuratè diſſeruimus, legem illam Decemuiralem interpretantes, cuius auctor ad Herennium libro .II. meminit. Nunc de vſucapionibus videamus.

De vſucapionibus. *Cap.*XVII.

QVI poſſidet, vel à domino poſſidet, vel à non domino. Quì à domino poſſidet, iure gentium & ciuili dominus eſſe poteſt: poteſt etiam iure gentium dominus eſſe, & non ciuili: rurſus iure ciuili, & nõ iure gentium. Qui rem mancipi mancipio accepit, is tam ciuili quàm gentium iure dominus eſt: qui rem in bonis habet, iure gentium, non ciuili: qui dominus rei quiritarius eſt, iure ciuili non gentium rem poſſidet. Quì autem à nõ domino poſſidet, nec iure gentium dominus eſt, nec iure ciuili: ſed vſum rei, ſiue poſſeſſionem illius nudam habet ad certum tempus ſine dominio: quo tempore finito, nudæ poſſeſſio-

ſeſſioni dominium adiicitur. Et ita qui nec gentium, nec ciuili iure dominus erat, temporeque legiſq́; beneficio tam rei poſſeſſæ dominus efficitur, quàm ſi mancipio, aut ceſſione eam acquiſiuiſſet. Quod cùm ita ſit, nunc intelligimus quid ſibi voluerit pro Cecinna Cicero, quum ita ſcriberet: *Lex vſum, auctoritatē fundi iubet eſſe biennium.* Et in Top. *Quoniam vſus, auctoritas fundi biennium eſt, ſit etiam ædiū.* Senſus enim eſt: Lex voluit vſum eſſe fundi auctoritatem: quamdiu? biennium: hoc eſt, fundi auctoritatem nō diutiùs biennio ex nudo vſu & ſola poſſeſſione conſtare: ſiquidem finito biennio, eadem lex poſſeſſioni voluit adiici dominium. Certum autem eſt, qui quid mihi vendit, eum auctorem meum dici. cap. XIIII. in fi. de Public. in rem act. cap. IIII. §. I. cap. VI. § IIII. cap. LII. § III. de act. empt. & ob id, ius quod idem venditor in me tranſfert, auctoritatis nomine etiam contineri. cap. fi. de pignor. act. Et quia plus iuris in emptorē tranſferre, quàm ipſe habet, venditor nō poteſt, idcirco fieri etiam potuit, vt interdum auctoritas fundi, ex nudo ſoloq́; vſu conſtaret: quod tunc accidere ſolet, cùm à non domino res emitur. Igitur ne quarundam rerum diu,

DECEMVIRALIS lex teſtamentaria nullam habet obſcuram ſententiam: ſiquidem eius hæc verba ſunt: PATERFAMILIAS VTI LEGASSIT SVPER PECVNIA, TVTELA'VE REI SVÆ, ITA IVS ESTO: auctore Cicerone de inuent. lib. II. Cornificio Rhetoric. lib. I. & Vlpiano in fragmentis. tit. XI. Permiſerunt enim Decemuiri patrifamiliâs, hoc eſt, Romano ciui qui in poteſtate non eſt, liberam teſtandi facultatem. Legare autem Decemuiris idem eſſe, quod Iurecōſultis teſtari, alio loco diximus. Porrò latiſſimam hanc teſtandi poteſtatem interpretatione coanguſtatam eſſe vel legum, vel auctoritate iura conſtituentium, auctor eſt Pomponius cap. CXX. de verb. ſignif. Hinc originem habent leges tot teſtamentariæ, Falcidia, Furia, Voconia, Velleia, Cornelia, Caninia, Sentia, Papia, Glicia. Hinc regula Catoniana, hinc Aquiliana formula. Adderem varia teſtamentorum genera, ſed quæ ab aliis rectè tractata ſunt, hîc repetere non eſt neceſſe. Vt interim non omittamus, actionem familiæ erciſcundæ ex duodecim tabulis deſcendere. cap. I. famil. erciſc. Et nomina ipſo iure in portiones hæreditarias ex eadem. XII. tabul. lege eſſe diuiſa,

Gordianus Imperator reſcripſit. cap. VI. C. famil. erciſc. quod quidem reſcriptum qua ratione accipiendum ſit, commodiore loco demonſtrabimus.

De ſucceßionib. ab inteſtato. *Cap.* XIX.

EVNDEM ſecuti in ſucceſſionibus Decemuiri & Prætores ordinē ſunt. Quemadmodum enim illi antè de iudiciis teſtantiū, deinde verò de ſucceſſione ab inteſtato tractarunt: ſic hi poſteà quàm de bonorum poſſeſſione eius qui teſtatus eſt, edixiſſent, tranſitū ad inteſtatos fecerūt. cap. I. Si tab. teſt. Et ſunt quidem inteſtati gradus partim legitimi, partim honorarij, ſic nimirum, vt primùm vocentur ſui hæredes, ſecundò legitimi, tertiò cognati, quartò vir & vxor. cap. I. Quis ord. in bon. poſſeſſ. Sui hæredes vocantur lege. XII. tab. ſola: legitimi verò etiam aliis legibus, & Senatuſconſultis: cognati deniq;, ſicut etiam vir & vxor, ſine legis cuiuſquam ſubſidio, ad poſſeſſionem bonorum iure honorario admittuntur. Hinc titulos huiuſmodi, *vnde liberi, vnde legitimi, vnde cognati, vnde vir & vxor,* ita interpretari ſoleo, quaſi per eos proponatur,

tur, ſi nullæ exſtent teſtamenti tabulæ, vnde liberi, vnde legitimi, vnde cognati, vnde vir & vxor ad bonorum poſſeſſionem admittantur. Nunc de ſucceſſionibus quæ ex lege duodecim tabularum ab inteſtato competunt, hîc tractabimus, de aliis ſuo loco diſputaturi. Et quidem mortuo patrefamiliâs inteſtato, ſuos hæredes ad ſucceſſionem vocant Decemuiri, iiſque non exſtantibus agnatos, his verbis: SI INTESTATVS MORITVR, CVI SVVS HÆRES NEC EXTABIT, AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO. auctore in fragmentis Vlpiano, tit. XXVI. Decemuiri inteſtatũ appellant, aut qui nullum, aut qui nõ iure teſtamentum condidit: Iureconſulti verò etiam eum cuius ex teſtamento hæreditas adita non eſt. cap. LXIIII. de verb. ſignif. Et hoc inde potiſſimũ, quòd hæredes, quos ſuos dicebãt, eoſdem Decemuiri neceſſarios eſſe voluerint: ſiquidem illi ſiue vellent, ſiue nollent, tam ab inteſtato, quàm ex teſtamento hæredes lege. XII. tab. fiebant. ✠ neceſſarij. Inſt. de hæred. qual. & diff. Paſſi quoque non ſunt Decemuiri, fœminini ſexus neceſſitudinem ad inteſtati ſucceſſionẽ admitti: adeò vt ne quidem inter mátrem & filium filiam'ue vltro citroq; hæreditatis ca-

piendæ ius darent. § I. Inſt. de SC. Tertull. Sed hæ iuris anguſtiæ poſtea emendatæ ſunt. Porrò Iulianus legem. XII. tab. etiam eum vocare ad hæreditatem auctor eſt, qui moriente eo de cuius bonis quæritur, in rerum natura fuit. cap. VI. de ſuis & legit. Quod ſanè veriſſimum mihi videtur, ſi nõ ob aliud, certè quia lex ſuos ad inteſtati hæreditatem primo gradu vocans, quinam ſui dicerentur non expoſuit. Et idcirco ſuos deinde ſic interpretati videntur Iureconſulti, vt eorum nomine tam poſtumos legem intellexiſſe, quàm filiosfamilias contenderint. Nam poſtumos prudentes iuris, alios quidem ſuos appellaſſe, alios verò alienos, manifeſtiùs eſt, quàm vt probationibus opus habeat. Nec quidẽ ſatis erat, quem ſuum dici, ad hoc vt poſſet ad inteſtati hæreditatem admitti, verùm neceſſum etiam fuit, vt eo nullus gradu eſſet proximior. Quemadmodum enim ſuis deficientibus ad agnatos proximiores, ita iis exſtantibus ad ſuos proximiores hæreditas pertinet. cap. I. § V. & c. VI. de ſuis & legit. Igitur mortuo filio, proximũ gradum obtinet nepos, nepote mortuo, pronepos, & ita deinceps. Ceterùm ſi proponamus ex defuncto, qui duos filios habuerat, ſu-

peresse filium, & ex altero filio nepotes item duos pluresue, videamus an pariter nepotes cum patruo ad auitam hæreditatem admitti debeant. Et debere quidem Caius, Vlpianus, Iustinianusq; testantur, negantque patruum, qui gradu proximior est, vlteriores, quales hi nepotes sunt, excludere. Et idcirco conueniens esse aiunt, non in capita, sed in stirpes hæreditatem sic diuidi, vt filius partem dimidiam hæreditatis habeat, & ex altero filio duo pluresue nepotes alteram dimidiam. ❧ cùm filius. Inst. de hæred. quæ ab intest. def. lib. poster. Inst. Caij tit. IX. & apud Vlp. in frag. tit. XXVI. Idque etiam lege. XII. tab. euidenter caueri, Impp. Diocletianus & Maximianus auctores sunt. cap. III. C. de suis & legit. Atq; huius quidem iuris non est obscura aut admodum absurda ratio, si consideremus patrefamiliâs mortuo in stirpes siue diuersas familias eius domum discedere. Adeò quidem, vt quot filij fuerant familiâs, totidem cõfestim patresfamiliâs efficiantur, qui singuli singulas & separatas familias, siue stirpes constituunt. Si igitur patrefamiliâs mortuo tres superfuerint filij, in stirpes tres familia paterna diuidetur: & quia non plura quàm tria capita sunt, id-

circo non in ſtirpes ſolùm, ſed & in capita erciſci familia dicitur. Verùm ſi duo ſuperſint duntaxat filijfamiliâs, & ex tertio nepotes duo pluréſue, hîc non in capita, ſed in ſtirpes ideo fieri diuiſio debet, quia plura ſunt capita quàm ſtirpes: & in plura capita quàm ſunt ſtirpes familiam huiuſmodi diſcedere, ne natura quidem æquum eſt. Et quamuis filij nepotibus in paterna ſucceſſione proximiores eſſe natura videantur, tamen conſideratione quadam ſtirpium ciuili proximiores non ſunt, & ideo nepotibus non præferuntur. Si non ob aliud, certè quòd mortuus non eſſe tertius ille filiusfamiliâs præſumatur, cuius ſuperſunt filij: qui omnes eandem, ſtirpis conſideratione, quam pater ſuſtinuerat, ſimul induiſſe perſonam in auita ſucceſſione finguntur. Et hæc quidem hactenus de primo legitimorum hæredum ordine. De altero, eorum nempe qui agnati dicuntur, illud dicendum reſtat, videlicet agnatorum appellatione conſanguineos quoq; in hac lege contineri. Admonuimus enim aliquando, ab agnatis conſanguineos ſeparaſſe Iureconſultos, quos Decemuiri agnatorum nomine complexi ſunt. Quinam autē agnati ſui dicerentur, & quis filius dicatur agnatus

patri,

patri,in eo capite expoſuimus,quod de veris agnationum cognationumq; differentiis lib. quinto Variorum inſeruimus. Itaque ſi nemo ſuus eſſet hæres, lege Decemuirali ad agnatũ proximum hæreditas inteſtati deuoluebatur, auctore Iuſtiniano,& in frag.Vlpia.tit.XXVI. hoc eſt,ad cõſanguineum,is enim agnatis reliquis gradu proximior eſt: ſique conſanguineus non exſtaret, ad agnatum poſt conſanguineos proximum.Et tunc quidem ſi plures eſſent agnati proximiores,non in ſtirpes,ſed in capita hæreditas diuidi ſolet. Veluti, ſi ſit fratris filius, & alterius fratris duo plures'ue liberi,quotquot ſunt ab vtraq; parte perſonæ tot fiunt portiones,vt ſinguli ſingulas capiãt. d.tit.XXVI. Ideo in capita hæreditas hîc diuiditur, quia quot ſunt capita, tot ſunt agnati diuerſi: & quot ſunt agnati proximi,tot fieri in huiuſmodi hæreditatibus portiones ſolent. Ideo non in ſtirpes,quia fratris filij in patrui ſucceſſione patris ſui perſonam non induunt, quod in auita ſucceſſione nepotes faciunt, cùm hæreditas in ſtirpes ſcinditur. Tunc enim quot filijfamiliâs, hoc eſt, quot diuerſæ ſtirpes ſint quæritur,quemadmodum in agnatorum hæreditatibus,quot agnati proximi, id

est, quot capita. De libertis autem ecquid in duodecim fuerit, Vlpian. exposuit tit. XXVII. Ita demùm, inquit, lex duodecim tabularũ ad hæreditatem liberti vocat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, hærede suo nullo relicto. Idq́; etiam alio loco idem Vlpianus testatus est. cap. III. de suis & legit. Deniq; ad liberos patronorum hæreditas defuncti liberti ita pertinebat, vt in capita, non in stirpes ea diuideretur, auctore eodem Vlp. d. tit. XXVII.

De connubio patrum. *Cap.* XX.

IN duodecim tabulis scriptum fuisse, ne patriciis cum plebeiis connubium esset, non Dionysius solùm libro .XI. sed Liuius etiam testatus est lib. IIII. Auctor est idem Liuius, anno ab vrbe condita CCCIX. M. Genutio, & P. Curiatio, vel (vt alij malunt) C. Curtio COSS. de connubio patrum & plebis C. Canuleium Tribunum plebis rogationẽ promulgasse, qua contaminari sanguinem suum patres, confundiq́ue iura gentium rebantur. Et refert quidem in eadem oratione Canuleius, ne connubium patribus cum plebe esset, hoc ipsum Decemuiros tulisse, pessimo exemplo publico, cum summa iniuria plebis, nullamq́;
esse

esse maiorem, aut insigniorem contumeliam posse, quàm partem ciuitatis velut contaminatam, indignam connubio haberi, idq; nihil esse aliud quàm exsilium intra eadem mœnia, quàm relegationem pati. Sanè idem Liuius ideo Decemuiros huiusmodi connubium nõ permisisse ait, ne incerta prole auspicia, quæ nemo plebeius habere poterat, turbarentur. Et quia plebes ad id maximè indignatione exarsit, quòd auspicari, tanquam inuisa Diis immortalibus, negaretur posse, certè non antè finis contentionum fuit, quàm victi tandem patres, vt de connubio ferretur concessissent. Et tunc quidem lex ista Decemuiralis repudiata sublataque fuit rogatione Tribunitia.

De diuortiis. Cap. XXI.

CVM res Romana, regnãte Romulo, adeò esset valida, vt ea cuilibet ciuitatum finitimarum par esse videretur, sed penuria mulierum hominis duntaxat ætatem duratura: tunc ex consilio patrũ Romulus legatos circa vicinas gentes misit, qui societatem connubiumq; nouo populo peterent. Et cùm nusquam benignè legatio audita esset, ad vim spectare res cœpit: cui tempus locumque aptum

vt daret Romulus, ægritudinem animi dissimulans,ludos ex industria parat Neptuno equestri solennes: Consuala vocat. Indici deinde finitimis spectaculum iubet. Vbi spectaculi tempus venit,tum ex composito orta vis: signoq; dato iuuentus Romana ad rapiendas iure matrimonij virgines discurrit. Idq; testatus est non Liuius solùm,sed etiam Tertullianus in lib. aduersus Valentinianos. Tunc,inquit,illi Sabinas raptas iure matrimonij plaudent. Et quia feliciter raptus Sabinarum Romulo successerat, ideo ab eodem Rege fuisse arbitror institutum, vt non vero,sed simulato quodam raptu omnis legitimi connubij ritus perageretur. Quo quidem tempore ea fuisse videtur matrimonij contrahendi ratio, vt vsu quisq; virginem ex gremio matris,aut ex proxima necessitudine vi simulata raptam, non aliter suam faceret, quàm Romana pubes Sabinas olim virgines suas vsu fecerunt. Idque omnino mihi visus est voluisse Festus, cùm ita scriberet: Rapi simulatur virgo ex gremio matris, aut si ea non est ex proxima necessitudine, cùm ad virum trahitur, quòd videlicet ea res feliciter Romulo cessit. Rapiundæ autem vi simulata virginis,quinam olim ritus fuerit,
ele-

eleganter Apuleius expoſuit lib. IIII. de aſino aureo, his verbis: Tunc me gremio ſuo mater infelix tolerans, mundo nuptiali decenter or nabat, mellitisq; ſauiis crebriter ingeſtis, iam ſpe futura liberorũ votis anxiis, propagabat, cùm inruptionis ſubitæ gladiatorum impetus ad belli faciem ſæuiens, nudis & incertis mucronibus coruſcans, non cædi, non rapinæ ma nus afferunt, ſed denſo conglobatoq; cuneo cubiculum noſtrum inuadunt protinus, nec vllo de familiaribus noſtris repugnante, ac ne tantillum quidem reſiſtente, me miſeram, exanimem, ſæuo pauore trepidam, de medio ma tris gremio rapuêre. Et id quidem illud eſſe omnino videtur, quod hunc in modum in libro de ſpectaculis Tertullianus ſcribit: Dehinc Equiria Marti Romulus dixit: quanquã & Conſualia Romulo defendunt, quòd ea Conſo dicauerit, Deo, vt volunt, conſilij, eius ſcilicet, quo tunc Sabinarum virginum rapinam militibus ſuis in matrimonia excogitauit. Probum planè conſilium, & nunc quoq; apud ipſos Romanos iuſtum, & licitum, ne dixerim penes Deum. Hæc ille. Ecquid autẽ hæc verba: *Et nunc quoque apud ipſos Romanos iuſtum, & licitum*, aliud ſignificãt quæſo, quàm

in

in locum veri raptus apud Romanos ſimulatum quendam raptum in nuptiis ſurrogatum fuiſſe? Proinde vſu olim vxorem in hunc modum acquiri ſolitam, eamq́ue antiquiſſimam fuiſſe connubij legitimi rationem, dubium nõ eſt. Fuit etiam alia contrahendi matrimonij ratio, quæ vt in Top. ſcribit Boëtius, confarreatio dicebatur, & ſolis Pontificibus conueniebat, hoc eſt, vt ego interpretor, per ſolos Pontifices peragebatur. Qualis autem confarreatio huiuſmodi fuerit, euidenter in fragmentis expoſuit Vlpianus tit. IX. Farre, inquit, conuenitur in manum certis verbis, & teſtibus decem præſentibus, & ſolenni ſacrificio facto, in quo panis quoq; farreus adhibetur. Et quia Deos fruge colere, molaq́ue ſalſa ſupplicare, & far torrere, Numa primus apud Romanos inſtituit, auctore Plinio li. XVIII. ca. II. ideo certiſſimum eſt, hanc confarreationem à Romulo inſtitutam non eſſe. Quid igitur ſi Numam eius eſſe auctorẽ dicamus? Subſiſto, nec quicquã definio, quamuis Dionyſius li. II. referat, Romanos priſcos ſacras nuptias confarreationem appellaſſe. Illud interim certiſſimum eſt, ante coëmptionem in vſu confarreationem fuiſſe. Idq́ue obſcurè ſatis Cicero

demon-

demonſtrat, in ea quam pro Murena ſcripſit oratione, Iuriſconſultos ſtomachoſiùs, quàm virum conſtantem deceat exagitans. Ait enim ſacra interire maiores noluiſſe: Iureconſulto rum ingenio ſenes ad coëmptiones faciendas, interimendorũ ſacrorum cauſſa repertos eſſe. Quo in loco dubium non eſt, quin per ſacra confarreationem Cicero intellexerit, quam introducta coëmptione in deſuetudinem ſen ſim abiiſſe, cum Tacito cõtendit. Nam quòd eo in loco de coëmptione illa ſenſerit, qua in manum ſolet conueniri, argumento ſunt hæc eiuſdem Ciceronis verba ſubſequentia : *Vt quia in alicuius libris exempli cauſſa id nomen inuenerant, putarunt omnes mulieres quæ coëmptionem facerent, Gaias vocari.* Nam ſi, quod Feſtus Pompeius lib. VII. ſcribit, Tanaquil vxor Tarquinij Priſci, vt Romam venit Gaia Cæcilia fuerit appellata, tantæque probitatis habita, vt id nomen boni ominis cauſſa frequen tarent nubentes, videlicet vt Plutarchus ait, hunc in modum: *Vbi tu Gaius ego Gaia:* certè quod Cicero de Gaia dixit, id à Gaia Cæcilia originem trahere, & per conſequens ad co emptionem illam, qua in manum couenitur, pertinere, dubium non eſt. Cùm igitur ſacra

dixiſ-

dixiſſet Cicero maiores interire noluiſſe, haud dubiè per ſacra, cõfarreationis vinculum, quo nihil in omnibus ſacris quicquam, auctore Plinio, fuit religioſiùs, intellexit. Nõ enim puto quenquam tam ſtolido hebetiq; ingenio eſſe, vt exiſtimet Ciceronem cõtendiſſe, Iuriſconſultorũ ingenio omnia ſacra eſſe interempta. Quod autẽ idem Cicero, ſenes repertos eſſe ad coëmptiones faciendas ait, illud eò referri debere, vt in coëmptionib. non iis ſolùm quibus in manum cõuenitur, ſed omnibus etiam quibus venale quid proſcribitur, ſenes adhibiti fuiſſe videantur, apertè demonſtrat M. Curius, Ciceroni hunc in modum ſcribens: Ergo fructus eſt tuus, mancipium illius: quod quidem ſi inter ſenes coëmptionales venale proſcripſerit, egerit non multùm. Exſtat hæc epiſtola apud Ciceronem libro. VII. epiſt. famil. Proinde rectiſſimè in Ciceronis Top. adnotaſſe mihi videtur Boëtius, tribus modis vxorem haberi, vſu, farre, coëmptione. Idq; etiam aduerſus gentes li. IIII. teſtatus eſt Arnobius: Vxores, inquit, Dij habent, atq; in coniugalia fœdera conditionibus veniunt antè quæſitis: vſu, farre, coëmptione, genialis lectuli ſacramenta conducunt: habent ſperatas, habent

pactas

pactas, habẽt interpoſitis ſtipulationib. ſponſas. Et quia raptus ille ſimulatus, de quo ex Apuleio, Tertulliano, & Feſto, diſſeruimus, nec confarreationi, neque coëmptioni conuenit, idcirco illum rectiſſimè ad eam vxorum ſpeciem retuliſſe mihi videor, quæ vſu habebantur. Vt igitur vſu vxor ſolennitatib. certis capiebatur, ſic confarreatio, & coëmptio, ſuas etiam ſolennitates habuerunt. Coëmptio ita peragebatur, inquit Boëtius, vt in coëmendo ſe inuicem interrogarent: Vir ita: An ſibi mulier materfamiliâs eſſe vellet. illa reſpondebat, Velle. Item mulier interrogabat: An vir ſibi paterfamiliâs eſſe vellet. ille reſpõdebat, Velle. Eratq; mulier materfamiliâs viro, loco filiæ. Et fuit ſanè tanta coëmptionis iſtiuſmodi apud veteres auctoritas, vt per coëmptionem facto matrimonio, vir & vxor ſibi inuicem ſuccederent. Idq; in illud Virgilij, *Externusq; in regnum quæritur hæres*, Seruium Honoratum adnotaſſe Contius obſeruauit. Vlpiani etiam teſtimonio idipſum confirmatur, qui in frag. tit. XXII. ita ſcribit: Sui autem hæredes ſunt, liberi quos in poteſtate habemus, tam naturales quàm adoptiui: item vxor quæ in manu eſt, & nurus, quæ in manu eſt filij, quem in po

teſtate habemus. Sed id quidem verum erat, diligenterq; obſeruabatur, ſi omnium tutorũ conſenſu, mulier coëmptione in mariti manũ conuenerat. Nam ſi vel tutoris vnius in coëmptione deeſſet auctoritas, ius ſucceſſionis huiuſmodi ceſſabat. Idque euidentiſſimè pro L. Flacco docuit M. Cicero. Quum enim eo nomine L. Flaccus eſſet accuſatus, quòd eius ſorore Valeria inteſtatò mortua, ſic eam rem Flaccus egerat, quaſi ad ipſum hæreditas pertineret, quũ contrà certum eſſet eam iure coëmptionis ad Adronẽ Seſtilium Valeriæ maritum, omnino deuolutam eſſe: alia quidem ratione nulla Flaccũ excuſauit Cicero, quàm quòd eſſet ſine Flacci, qui tutor erat, conſenſu peracta coëmptio. Verba Ciceronis hæc ſunt: At enim Androni Seſtilio grauis iniuria facta eſt, & non ferenda, quòd quũ eſſet vxor Valeria inteſtata mortua, ſic egit eam rẽ Flaccus, quaſi ad ipſum hæreditas pertineret. In quo quid reprehendas ſcire cupio: quòd falſum intenderit. quî doces? Ingenua, inquit, fuit. O peritum iuris hominem. Quid? ab ingenuis mulieribus hæreditates lege non veniunt? In manum, inquit, conuenerat. Nunc audio: ſed quæro, vtrum vſu, an coëmptione?

vſu

vſu non potuit: nihil enim poteſt de tutela legitima ſine omnium tutorum auctoritate diminui. Coëmptione? omnibus ergo auctoribus: in quibus certè Flaccum fuiſſe non dices. Hæc Cicero. Diximus quibus olim modis contrahi, nunc videndum quibus diſſolui connubium ſoleat. Et quidem vſu vxor, vſurpatione vxor eſſe deſinit: confarreatio, vt diffarreatione, ſic coëmptio remancipatione diſſoluebatur. Quæ vſu vxor erat, antequã eſſet vſucapta, ſi trinoctium à viro vſurpandi cauſſa abfuiſſet, lege duodecim tabularum vſurpata dicebatur. Vſurpatio vſucapionis interruptionem ſignificat, non vi quidem & proprietate verbi, ſed per conſequẽtiam. Si enim id quod poſſideo, necdum tamen vſucepi, ab aliquo ſolenniter vſurpetur, ſiue apprehendatur, is ſi eius rei dominus eſt, poſſeſſionem meam ſua vſurpatione interrumpit. Quia igitur mulieres in poteſtate aut mariti, aut parentum, vel tutorum erant perpetua, idcirco vſu vxor nõdum vſucapta, ante annũ à marito diſcedens, vſurpabatur, hoc eſt, à parentibus, aut ſi illi nõ eſſent, à tutoribus ſolenni quadam ratione apprehẽdebatur, & mariti poteſtate liberabatur, ſi ab eo trinoctium abfuiſſet. Et hoc inde po

tiſſimùm, quòd in veri locum, ſimulatus ille raptus, quo vſu vxores habebantur, ſucceſſerat. Quemadmodum igitur Sabinæ virgines, quæ domum raptorib. inſciis fugiebant, vſurpabantur, hoc eſt, ab iis apprehendebantur, quorum antea in poteſtate fuerant: ſic vſu vxor ſtatim quum à viro trinoctium abfuiſſet, vſurpandi gratia, vſurpata dicebatur. Ita enim eſſe accipiendũ non dubito, quod ex Q. Mutio de vxore, quæ per trinoctium à viro abfuerat, lege. XII. tab. vſurpata Gellius li, III. ca. II. & Macrob. lib. I. cap. III. tradiderunt. Idque non intellexiſſe viſus eſt, quiſquis ille fuerit, qui Gellium ſuis propriis, & ſatis interdum friuolis, ſingulorũ capitum argumẽtis illuſtrare conatus eſt. Porrò confarreatione matrimonium contractum diffarreatione diſſolui ſolitum Feſtus obſeruauit, qui diffarreationem genus fuiſſe ait ſacrificij, quo inter virum & mulierem fiebat diſſolutio: idcirco ſic appellatam, quia fiebat farreo libo adhibito. Et ita quæ farreo libo, hoc eſt, confarreatione facta erat in manus conuentio, eadem farreo libo, id eſt, diffarreatione dirimebatur. Et quia nihil tam naturale eſt, quàm vnumquodque eo modo diſſolui, quo ligatũ eſt, ideo etiam non

vſus

vſus vſurpatione tantùm, nõ confarreatio diffarreatione duntaxat, ſed & coemptio diſſolui remancipatione ſolet. Teſtis eſt enim idem Feſtus, remancipatã Gallum AElium eam definiuiſſe, quæ mancipata ſit ab eo, cui in manum conuenerat. In coëmptione autẽ quandam quaſi in manus traditionem interuenire ſolitam, teſtatur expreſſè Symmachus, hunc in modum de Fuluio quodam ſcribens libro.II. epiſtol. Sororem Pompeiam olim viro maturam, te auſpice in manus optat accipere, nec genere minor, & re fortaſſis vberior. Huc ſpectat quoque Terentij illud in Andria:

Hanc mihi in manum dat, mors continuò ipſam occupat. Igitur quæ coëmptione in cõtrahendo matrimonio mulier mariti in manum tradebatur, eadem illa in diſſoluendo remancipabatur, hoc eſt, manu ab eo reddebatur, in cuius manum conuenerat. His ita expoſitis, videamus ecquid de diuortiis ampliùs in duodecim fuerit. Cuiacius ſe primum ait obſeruaſſe, diuortia fieri ex.XII.tabul. Auctoreſque laudat Caium cap.penult. Ad L.Iul.de adult.& Ciceronem in.II.Philipp. Mimam illam, inquit Cicero, ſuam res ſuas ſibi habere iuſſit, ex.XII. tab. claues ademit, exegit. Sanè conſuetudinẽ

fuisse scribit Festus, mulierib. donare clauim ob significandam partus facilitatem. Igitur mulieri quæ data fuerat in cõtrahendo clauis, eam adimi in dissoluendo matrimonio, Decemuiri voluisse visi sunt.

De tigno iuncto. *Cap.* XXII.

LEGEM de tigno iuncto Decemuiralem, his conceptam verbis fuisse, vir ille eruditissimus obseruauit, qui primus Festum temporis iniuria deprauatissimũ, integritati summa diligentia conatus est restituere: TIGNVM IVNCTVM AEDIBVS, VINEAIQVE, ET CAPVLO NE SOLVITO. De qua lege sic scribit Vlpianus: Lex duodecim tab. neq; soluere permittit tignum furtiuum ædibus iunctum, neq; vindicare. Quod prouidenter lex effecit, ne vel ædificia sub hoc prætextu diruantur, vel vinearum cultura turbetur: sed in eum qui est conuictus iunxisse, in duplum dat actionem. cap. I. de tigno iuncto. Lex igitur. XII. tab. nõ permittit ad hoc soluere furtiuum tignũ ædibus iunctum, vt possit solutum vindicari. Sic enim hæc Vlpiani verba esse accipienda Paullus me docuit, qui de tigno ædibus iuncto, ad exhibendum ideo agi non posse contendit,

quia

quia lex. XII. tab. illud ſolui vetat, cap. VI. Ad exhib. Ei ſiquidem qui vindicare non poteſt, vtique nec ad exhibendum agere permittitur, hoc eſt, vt Vlpianus ſentire videtur, ad ſoluendum tignum ædibus iunctum experiri: nõ eſt enim alius huiuſmodi ad exhibendum actionis effectus. Rurſus, idem Paullus tignũ ædibus iunctum poſſe vindicari, idq; Decemuiros etiam nõ ignoraſſe alio loco teſtatus eſt, cap. XCVIII. in fi. de ſolut. Et hoc tunc etiam verũ eſſe idem Paullus ait, cùm aduerſus eum eſt actio, qui ſciens alienum ædibus ſuis tignũ iunxit. cap. XVIII. §. tignũ. de rei vind. Igitur ad exhibendum agitur de tigno iuncto interdum inutiliter: agi quoque interdum poteſt vtiliter. Inutiliter quidem, quum aduerſus eũ experimur, qui ignorans alienum iunxit. Ideo enim inutilis eſt hæc actio, quia id quod iunctum eſt, aliter vindicari non poteſt, quàm ſi ſolutũ fuerit. Qui igitur ad exhibendum aduerſus eũ experitur, qui ignorans iunxit, vtiq; hoc videtur intendere, vt quod iunctum eſt, diſſoluatur, & diſſolutũ exhibeatur. Lex autem vetat diſſolui: igitur inutilis eſt hoc caſu ad exhibendum actio. d. cap. VI. & cap. VII. §. cum in ſuo. de acq. rer. domin. Aliud autẽ

 eſt,

est, si aduersus eum sit actio, qui sciens alienũ iunxit. Tunc enim rectè ad exhibendum agitur, d. ✠ tignum. Non ita quidem, vt quod iunctum est dissoluatur: id enim fieri non potest, quia id fieri lex vetuit: verùm ita, vt eum qui iunxit, sic conueniamus, quasi dolo malo fecerit, quò minùs possideat, auctore Vlpiano cap. I. de tig. iuncto. Igitur quæ ipso iure ad exhibendum actio propter Decemuiralem hanc legem inutilis est, eadem illa vtilis ex scientia, eiusq; qui iunxit mala fide, efficitur replicationis auxilio. Itaq; si tignum meum petam exhiberi, quod ædibus tuis iunxisti, & tu dixeris illud te non possidere, nimirũ propter mutatum habitum, iam si bona fide iunxeris, euanescit ipso iure proposita ad exhibendum actio : sin verò scientiam tuam culpem, teque non possidere quidem, sed dolo malo fecisse, quò minùs possideres contendã, vtilis efficitur huiusmodi replicationis auxilio, quæ anteà ipso iure nulla erat, ad exhibendum actio : qua quanti intersit mea tignum iunctum nõ fuisse fortassè consequar. cap. III. ✠ sciendum est autem. & ✠ ibidem. vers. de quibusdam. Ad exhib. cap. XVIII. in pr. de dol. mal. Et ità conciliandos esse illos prudentes iuris

iuris non dubito, qui de tigno iuncto nonnullas ſcripſiſſe antinomias exiſtimantur. Ceterùm vindicari tignum aliter nõ potuit, quàm ſi ſolutum eſſet. Quæ enim iuncta ſunt ædibus, ſeparata duntaxat dominũ vindicare poſſe Vlpianus teſtatur. cap. VII. de except. rei iud. Idq; Decemuiros non ignoraſſe etiam Paullus admonuit, quamuis interim illa ſolui, ijdem Decemuiri prohiberent. cap. XCVIII. in fi. de ſolut. Eoq; mihi etiam viſus eſt Vlpianus reſpexiſſe, quum ita ſcriberet: Sed ſi proponamus tigni furtiui nomine ædibus iuncti actum, deliberari poterit an extrinſecus ſit rei vindicatio: & eſſe non dubito. cap. II. de tig. iuncto. Senſus enim eſt, ſi tigni iuncti nomine ſit actum, legis de tigno iuncto actione, an & eadem quoq; actione poſſit tignum quod iunctum non eſt peti, an verò ſeparatim debeat vindicari? Et extrinſecus quidem vindicationem eſſe definit Vlpianus. Ea autem extrinſecus vindicantur, quæ ædibus non inhærent. Idque Ciceronis auctoritate confirmatur, qui ſic de Orat. ſcribit: Extrinſecus autẽ aſſumuntur, cùm ea quæ ſunt foris, neq; inhærent, in rei natura colliguntur. Huic adde illud eiuſdem de Finib. Et nũc quidem quod

vitem tuetur, eſt id extrinſecus, id eſt, non in ipſa vite. Ex quibus locis perſpicuũ ſatis eſt, quæ tigna ædibus non inhærent, ſiue ſoluta, ſiue nondum iuncta fuerint, ea rectè dici extrinſecus vindicari. d. cap. II. Tignum igitur aliud quàm quod ſolutum, aut necdum iunctum eſt, vindicari nullum poteſt. Legis autẽ actio de tigno iuncto, in duplum competit. Videamus quid appellatione tigni in hac lege contineatur. Quidam vir eruditus, tigni appellatione in hac lege, ea duntaxat tigna contineri ſuſtinet, quibus ædes ruinoſæ fulciuntur. Id ſi verum eſt, ſtupiditatis igitur legis huius interpretes Caius, Paullus, & Vlpianus inſimulentur, qui non tigni ſolùm, ſed etiam huius tigni, cuius in hac lege mentio fit, appellatione, omnem materiam ſignificari tradiderunt, ex qua ædificia fiunt, ædificia conſtant, non autem fulciuntur. d. cap. LXII. d. cap VII. & cap. VII. § appellatione. De acq. rer. domi. Quid? ánne tigni vocabulo in hac lege tegulam, lapidem, teſtam, immo calcem & arenam, ceteraque ſi qua ædificiis ſunt vtilia, contineri ſcripſit Vlpianus? cap. I. De tig. iuncto. Profectò pucrilis eſt error, & non ferendus, ſi quis hæc omnia duntaxat fulciendis

dis ædibus ruinosis dixerit accommodari. Quòd si me rogites, cur Decemuiri contrarium ius in ædibus & in nauibus statuerint, negabo quicquam de nauibus Decemuiros iuris constituisse, sed de tigno duntaxat ædibus, vineis, & capulis iuncto. Quod ius si Decemuiri non scripsissent, fortè dubium non esset, quin quod in nauibus æquum prudentibus visum est, idem in ædibus quoque, in vineis, & in capulis obseruaretur. Cur autem passi non sint Decemuiri, tignum ædibus, vineis, & capulis iunctum dissolui, hæc ab Vlpiano prodita est ratio, ne videlicet sub hoc prætextu ædificia diruantur, vel vinearum cultura turbetur. d. cap. I. Et quia capulum illud esse scribit Festus, quo mortui efferũtur, profectò mirum nõ est, capulum ex alieno tigno factum dissolui non magis potuisse, quàm tignum ædibus, aut vineæ iunctum: fortassis ne funus impediatur, quod excusationem in ius vocato iustam & idoneam tribuit: néue iusta hominis mortui turbẽtur. Animaduerti mortuorũ cadauera, aut vnco trahi, aut efferri capulo consueuisse. Et eorum quidem quibus iusta fieri poterant cadauera, solenni pompa capulo ad rogum efferebantur: aliorum verò

qui-

quibus lege iuſtà fieri erat prohibitum, quòd improbi ac nefarij iudicarentur, vnco trahebantur: quiq; trahebant, Hamotrahones dicebantur, auctore Feſto. Quò ſpectat illud Senecæ, epiſt. lib. XIIII. epiſtola. XCIII. Non cõteret, inquit, me nec vncus, nec proiecti ad cõtumeliam cadaueris laceratio, fœda viſuris. Eoq́; etiam reſpexiſſe viſus eſt idem Seneca, de Ira lib. III. vbi ſic de ira eiusq́ue apparatu loquitur: Oſtendenda eſt rabies eius effrenata & attonita, apparatusq́; illi reddendus eſt ſuus; eculeus, & fidiculæ, & ergaſtula, & cruces, & circundati defoſſis corporibus ignes, & cadauera quoq; trahens vncus, varia vinculorum genera, lacerationes membrorum, inſcriptiones frontis, & beſtiarum immanium cauernæ. Nec aliò quidem referendum videtur, quòd nulla homini fulminibus occiſo fieri iuſta potuiſſe teſtatus eſt lib. XIII. Pompeius Feſtus: Homo, inquit, ſi fulmine occiſus eſt, ei iuſta nulla fieri oportet. & ait, Hominem fulminibus occiſum ſupra genua tolli vetuiſſe his verbis Numam Pompilium: SI HOMINEM FVLMINIBVS OCCISIT, NE SVPRA GENVA TOLLITO. Credebãtur enim huiuſmodi homines ira quadam vindictaq; diuina è medio

tolli,

tolli, & idcirco nulla parentatione digni. Igitur homo fulmine occisus supra genua tolli, idcirco non potuisse videtur, quia ei iusta fieri nulla poterant. Opinor quòd hi duntaxat supra genua tollerentur, quibus iusta fieri poterant: reliqui verò supra genua non tollerentur. Et hoc inde potissimùm, quòd qui capulo efferebantur, non capulo humeris, vt apud nos moris est, imposito efferri soleant, sed in eam ni fallor altitudinem à terra capulo leuabantur, vt supra genua duntaxat tollerentur. Quia igitur occiso fulminibus homini iusta fieri nulla poterant, certissimũ est, ideò etiam noluisse eum supra genua tolli Pompilium; siquidem qui supra genua tollebantur, capulo efferebantur. Et quia hi solùm capulo efferri poterant, quibus fieri iusta permissum erat, rectè hinc ratiocinabimur, capulo propterea homines fulminib. occisos non elatos, nec per consequens supra genua sublatos, sed vnco velut sceleratos homines & impios tractos fuisse. Quid autem, si per capulum, non id solùm quo mortui efferuntur, sed etiam ipsum sepulchrum intellexerimus? Nihil esse quod reprehendi possit, existimo. Antiquos enim sarcophagũ etiam capulum appellasse,

præter Nonium Marcellum teſtatur Apuleius lib. x. de aſino aureo: Ecce, inquit, pater ſuus, ipſe manibus cooperculo capuli remoto cõmodùm diſcuſſo mortifero ſopore, ſurgẽtem poſtliminio mortis deprehendit filium. Eoq; ſenſu capulum accepiſſe viſus eſt etiã Tertull. in libro de carnis reſurrect. Deus verò, inquit, animæ ſuæ vmbram, ſpiritus ſui auram, oris ſui operam, vliſſimo alicui cõmiſerit capulo? Aut igitur per capulum, id quo mortui efferuntur, cum Feſto intelliges, aut certè cum Non. Marcello ipſum ſepulchrũ ex alieno tigno factum.

De frugum excantationib. Cap. XXIII.

IN hoc Decemuiros reprehendit Seneca, lib. IIII. naturalium quæſtionum, cap. VII. quòd illi cantibus attrahi imbres, & repelli crediderint. At Cleonæ, inquit, iudicia reddebant, in illos, quibus delegata erat cura prouidendæ tempeſtatis, quòd negligentia eorũ vineæ vapulaſſent, aut ſegetes procidiſſent. Et apud nos in duodecim tab. cauetur, ne quis alienos fructus excantaſſit. Rudis adhuc antiquitas credebat & attrahi imbres cantibus, & repelli: quorũ nihil poſſe fieri tam palàm eſt, vt huius rei cauſſa nullius Philoſophi ſchola intranda ſit. hactenus Seneca. Eſſe autem in duo-

duodecim tab.legem,qua fruges vetantur ex-cantari, non Seneca duntaxat, ſed & Plinius quoque lib.XXVIII.cap.VII.his verbis expreſſè teſtatus eſt: quin etiam & legum ipſarum in duodecim tab. verba ſunt, QVI FRVGES EXCANTASSIT. & alibi, QVI MALVM CARMEN INCANTASSIT. Atq; huius quidem legis in.I. apologia meminit etiam Apul. & qua ratione fruges ſoleant excantari elegāter hunc in modum docet: Magia iſta res eſt delegata legib. iam inde antiquis. XII.tabulis, propter incredundas frugum illecebras interdicta. Igitur & occulta,non minùs quàm tetra, & horribilis, plerunq; noctib.vigilata, & tenebris obſtruſa, & arbitris ſolitaria, & carminib. murmurata, cui non modò ſeruorum, verumetiam liberorum pauci adhibentur. Prohibuerunt igitur Decemuiri fruges excantari, eumq; qui fruges excantaſſet, Cereri ſacrum eſſe, eoſdē Decemuiros voluiſſe, auctor eſt in Virg. Seruius.

De damno dato. Cap. XXIIII.

VIDETVR in duodecim tabulis ſcriptū fuiſſe, SI RVPITIAS, SARCITO. Rupitias enim in duodecim damnū dederis, & ſarcito damnū ſoluito,ſignificare,ex Seruio Sulpitio adnotauit Feſtus. Igitur Decemuiri damnū

non

non iniuria, sed negligentia datum sarciri, hoc est, solui, siue præstari duntaxat, sine castigatione aliqua voluerunt. cap. IX. de incend. ruina, naufrag. Ceterùm qui ædes aceruum'ue frumenti iuxta domum positū sciens prudens combussit, is vinctus, verberatus, igni necari lege Decemuirali iubetur. d. cap. IX. quem postea, si humiliore loco esset, bestiis obiectum; sin verò in aliquo gradu, capite punitum, aut in insulam deportatum fuisse, Vlpianus testatur cap. vlt. d. tit. Incendium autem nullum sine culpa fieri posse, hoc est, sine negligentia, Alphenus notat, cap. XI. de per. & com. rei vend. Et ob id ex incendio culpa facto, si quidem ea latior esset, de damno iniuria dato, ex lege Aquilia; sin leuior, ex duodecim tabulis agi solet, cap. I. Ad l. Aquil. His adde, si quadrupes pauperiem fecerit, etiam ex lege duodecim tabularum actionem sic descendere, vt eadem lege aut dari id quod nocuit, id est, animal quod noxiam commisit, aut æstimationem noxiæ offerri necessum fuerit, cap. I. Si quadr. paup. feciss. dic. Fuisse deniq; in duodecim tabulis de seruorum noxiis aliquid cautum, indicat Iustinianus, in § Sunt autē. Inst. de noxal. act. Scribit etiam Vlpianus, si ser-

uus

uus ſciente domino furtum fecit, vel aliam noxam commiſit, ſerui nomine ex duodecim tabulis actionem eſſe noxalem, nec dominum ſuo nomine teneri. cap.11. de noxal act.

De iniuriis, & famoſis libellis. *Cap.* XXV.

GELLIVS auctor eſt, lib. xx. cap. I. in duodecim de iniuria punienda ſic ſcriptum fuiſſe: SI INIVRIAM ALTERI FAXIT, VIGINTIQVINQVE AERIS POENAE SVNTO. Quam legẽ Sextus Cecilius, & Sextus Pompeius Feſtus ſic interpretati ſunt, vt per vigintiquinque æris pœnas, intellexerint vigintiquinque aſſes. Scribit idem Gellius, Lucium quendam Neratium hominẽ egregiè improbum, & immani vecordia, pro delectamento habuiſſe, os hominis liberi manus ſuæ palma verberare, & quemcunque depalmauerat, ei ſtatim numerari ſecundum duodecim tabulas quinq; & viginti aſſes iuſſiſſe. Propterea, inquit, Prætores pœnam hanc obſoleſcere, & relinqui cenſuerunt, iniuriiſq́; æſtimandis recuperatores ſe daturos edixerunt. Ceterùm de membro rupto ſic Decemuiros ſcripſiſſe, apud eundem Gellium legimus: *Si membrum*

rupit meum, è pacto talio esto. Sed caput istud mendosum esse, quis est qui non videat? Illud iampridem Iacobus Cuiacius obseruauit sic esse restituendum: SI MEMBRVM RVPIT, NI CVM EO PACIT, TALIO ESTO. Elegans restitutio. Quis enim non videat, ex his duabus dictionibus *ni cum*, conflatū fuisse illud *meum*, quod in vulgari editione passim exstat? Talionis, inquit Festus nouissimè restitutus, mentionem fieri in duodecim ait Verrius, hoc modo: *Si membrum rupit, ni cum eo pacit, talio esto.* neq; id quid significet indicat, puto quia nōtum est: permittit enim lex parem vindictam. Huc spectat illud Senecæ de Ira libr. II. cap. XXXII. Inhumanum verbum est, & quidem pro iusto receptum, vltio & talio, nō multùm differt nisi ordine. Porrò propter os fractū, non talionis, sed nummarias pœnas fuisse in duodecim constitutas, Gellius & Iustinianus consentiunt. Nunc antequam ad legem de famosis libellis Decemuiralem veniam, exponendum est, ecquid de arboribus furtim cæsis statuerint Decemuiri. Plinius libro. XVII. cap. I. cautum fuisse duodecim tabulis ait, vt qui iniuria cecidisset alienas arbores, lueret in singulas pœnas æris vigintiquinque. Sic enim le-

gen-

gendum eſt apud Plinium, non vt paſſim legitur, *Lueret in ſingulas æris vigintiquinq.* Sed quemadmodum in aliis iniuriis, ita & hîc à Prætoribus alia pœna ſtatuta fuit, ad quam pœnalis in duplum actio arborum furtim cæſarum eſt introducta. cap. VIII. Arbor. furt. cæſar. His addendum eſt, quod de frugibus aratro quæſitis, hunc in modum idem Plinius ſcribit, lib. XVIII. cap. III. Frugem, inquit, aratro quæſitam, nocte pauiſſe & ſecuiſſe, puberi duodecim tabulis capitale erat, ſuſpenſumq́; Cereri necari iubebant, grauiùs quàm in homicidio conuictum: impuberem Prætoris arbitratu verberari, noxiámue duplionémue decerni. Quo in loco pro *noxiam'ue duplionē'ue decerni*, legendum mihi videtur, *noxiam'ue duplione decerni*. Nam cùm ſola noxia decernitur, nihil de pœna ſtatuitur, cùm duplio noxia præſtari iubetur, & ſimul pœna decernitur. Balduinus noſter antiquitatum illuſtrator vigilantiſſimus, de famoſis libellis tam ſcripſit accuratè, vt non magnoperè hîc eſſe mihi laborandum putem. Ait Ciceronem libr. IIII. de Repub. ſic ſcripſiſſe: Noſtræ contrà duodecim tabulæ cùm perpaucas res capite ſanxiſſent, in his hanc quoque ſanciendam pu-

tauerunt: ſi quis occentauiſſet, actitauiſſet, ſiue carmen condidiſſet, quod infamiam face ret, flagitiumque alteri precaretur. Ex quo loco dubium nõ eſt, quin libelli famoſi pœna capitalis fuerit, hoc eſt, ſupremi ſupplicij. Nam quòd quidam ait, capitis pœnã non mortem tantùm, verumetiam ſtatum & dignitatẽ reſpicere, id certè ad rem non pertinet. Decemuirorum ſiquidem temporibus nulla erat relegatio, nulla proſcriptio, nulla deportatio, & idcirco qui capitis damnabatur, ad mortẽ condonari debebat. Igitur hanc infamiam ſummo ſupplicio vindicaſſe videntur Decem uiri. Nec moueor auctoritate Vlpiani, quem audio cap.v. de iniurijs tradidiſſe, eos qui famoſum carmen, libellos'ue famoſos ſcribunt, ex lege inteſtabiles eſſe. Illud enim non ad Decemuiralem legem, ſed ad quoddam Senatuſconſultum ſpectat, cuius idem Vlpianus alio loco meminit: Si quis, inquit, ob carmen famoſum damnetur, Senatuſconſulto expreſſum eſt, vt inteſtabilis ſit. cap.XVIII. de teſt. Et eò quidem referendum videtur, quod hũc in modum Arnobius ſcribit aduerſus gentes libro quarto: Carmen malum cõſcribere, quo fama alterius coinquinetur & vita, Decem-

uirali-

uiralibus ſcitis euadere noluiſtis impunè: ac ne veſtras aures cōuitio aliquis petulantiore pulſaret, de atrocibus formulas conſtituiſtis iniuriis. Verba legis. XII. tab. de famoſis libellis, ſic eſſe reſtituenda obſeruaui: SI QVIS OCCENTASSIT, ACTITASSIT, SIVE CARMEN CONDIDISSIT, QVOD INFAMIAM FACERET, FLAGITIVM'VE ALTERI PRECARETVR, CAPITE POENAS LVITO. Occentaſſint antiqui dicebant, inquit Feſtus, quod nunc conuicium fecerint, dicimus: quòd id clarè & quodam canore fit, vt procul exaudiri poſſit: quod turpe habetur, quia non ſine cauſſa fieri putatur. Et hæc mihi ſufficere videntur, ad interpretationem legum Decemuiralium quæ de iniuriis latæ ſunt.

De furtis. *Cap.* XXVI.

DECEMVIRI tres furtorum ſpecies conſtituunt, manifeſtum, nec manifeſtum, conceptum: addidêre Prætores quartam, eamq; oblatum nominant. Decemuiri furem qui manifeſto furto prehenſus eſſet, occidi tunc permiſerunt, ſi quum faceret furtum, nox eſſet, aut interdiu ſe telo cùm pre-

henderetur, defenderet. Ex ceteris autem manifestis furibus, liberos verberari, addiciq; iusserunt ei, cui factum furtum esset, si modò id luci fecissent, neque se telo defendissent: seruos item furti manifesti prehensos, verberibus affici, & è saxo præcipitari: sed pueros impuberes Prætoris arbitratu verberari voluerunt, noxamq; ab his factam sarciri. Aliis deinde furtis omnibus, quæ nec manifesta appellantur, pœnam imposuerunt dupli. Hæc disserit elegãter Gellius noctium Atticarum lib. XI. cap. XVIII. Et Macrobius lib. I. Saturn. hanc legis Decemuiralis referẽs particulam, SI NOX FVRTVM FAXIT, ET IM ALIQVIPS OCCISIT, IVRE CAESVS ESTO, notandum esse ait, Decemuiros nox pro noctu, & im pro eum posuisse. Furtum autem cõceptum, ac si manifestum foret, Decemuiros etiam vindicasse, idem Gellius auctor est. Ea quoque furta, inquit, quæ per lancem liciumque concepta essent, perinde ac si manifesta forẽt, vindicauerunt. Quo quidem in loco nihil esse aliud furtum per lancem & licium conceptũ suspicor, quàm illud furtum, quod cõceptum simpliciter à prudentibus iuris est appellatũ. Lance, inquit Festus, & licio, apud antiquos

dice-

dicebatur, quia qui furtum ibat quærere in domo aliena, licio cinctus intrabat, lancemq; ante oculos tenebat, propter matrum familiæ aut virginum præsentiam. Vnde manifestum satis est, lancem liciumq; nihil aut adiecisse, aut substantiæ concepti furti detraxisse; sed nudam duntaxat furti inuestigandi rationem denotasse. Moris enim Decemuirorum temporibus fuisse videtur, vt si quis in alicuius ædibus furtum vellet quærere, illud faceret nudus, licio cinctus, & lancem ante oculos tenens, iuratusq; Deos legum custodes, sese reperiendi spe furtũ quærere. Et tunc quidem alter ille apud quem furtum quærebatur, domum suam ei qui furtum quærebat aperire, & in obsignatis, & non obsignatis locis liberam furti inquirendi potestatem facere cogebatur. Quem morem primùm à Græcis vsurpatum, deinde in Romanam Rempub. olim inuectum fuisse, si quis fortè satis sibi nõ persuaserit, inueniet Platonis de legibus librum duodecimum: in quo id ita perspicuè traditur, vt omnem auctor diuinus cum Festo, Gellio, aliisque Latinis auctoribus collatus, dubitationis mihi scrupulum penitus exemerit. Igitur si conceptum furtum aliud nullum dici

possit, quàm furtum quæsitum & inuentum, auctore Paullo, Sententiarum libro secundo. tit.xxxi. & Iustiniano, in § conceptum. Iust. de oblig. quæ ex del.nasc. consequi rectè videtur, aliud quoque nullum dici posse furtum per lancem & licium conceptũ, quàm furtum per lancem & licium quæsitum & inuentum. Et quia nulla temporibus Decemuirorum furta quæri sine lance & licio in domo aliena poterant, ideo quoque nulla fuisse iisdem temporibus videntur concepta furta, quæ non per lancem & licium concepta dicerentur. At posteà quàm furtorum quæstiones, hoc est, inquisitiones cum lance & licio euanuissent, vt est apud Gellium libro. XVI. cap. x. tunc furta, quæ per lancem & licium concepta dicebantur, appellari concepta simpliciter cœperũt. Et ita quidem ampliùs nihil in effectu furti nomine per lancem & licium concepti Decemuiri sunt cõplexi, quàm Prætores & Iurisconsulti per furtum conceptum intellexerunt. Idq; mirum in modum confirmat idem Gellius. Cùm enim à lege Decemuirali discessum esse, & ex manifesto furto actionem in quadruplum competere demonstrasset, hæc verba subiecit: *Furti cõcepti, item*

oblati,

oblati, tripli pœna est. Quibus haud dubiè aliud nihil voluisse visus est, quàm sicut manifesti furti in quadruplum, sic furti concepti pœnam Decemuiralem in triplum cõuersam à Prætoribus fuisse. An autem in duodecim, de eo cuius ope, cõsilio, furtum factum esset, quicquam fuerit definitum, nihil certi existimo affirmari posse. Nam quod Festus, docens nec pro non veteres dixisse, in duodecim scriptum esse ait, *Si aderit furto quod nec manifestum erit:* illud mendosum esse indicant veteres libri, quibus in Festo restituendo Antonius Augustinus vsus est. In iis enim pro *aderit,* fuisse videtur scriptum *adorat.* Et quia adorare pro agere, interdum antiquos posuisse Festus testatur libro primo, idcirco sic hanc legis apud eundem Festum particulam esse restituendam existimaui: SI ADORAT FVRTVM QVOD NEC MANIFESTVM ESIT, DVPLIONEM LVITO: & sic intelligendam, vt qui furtũ nec manifestum fecisset, duplo mulctaretur. Vsus in eadem significatione verbo adorare videtur in Octauio Minutius Felix: At enim, inquit, nos exequias adoramus, eadem tranquillitate qua viuimus: hoc est, exequias facimus, celebramus, eadem qua viui-

mus tranquillitate. Et hæc de furtis, de quibus pacisci Decemuiros etiam permisisse, passim traditum est.

De publicis iudiciis & capitalib. *Cap.* XXVII.

ESSE in duodecim tabulis de capite Romani ciuis ita scriptum, DE CAPITE CIVIS NISI PER MAXIMVM COMITIATVM NE FERVNTO, Cicero lib. III. de legibus, auctor est. Qua quidem lege ante Decemuirorũ tempora vixdum in prouocatione vsi videntur Romani. Tunc enim horridi criminis legem in vsu fuisse huiusmodi Liuius testatur libro primo: DVVMVIRI PERDVELLIONEM IVDICENT. SI A DVVMVIRIS PROVOCARIT, PROVOCATIONE CERTATO. SI VINCENT, CAPVT OBNVBITO, INFELICI RESTE SVSPENDITO, VERBERATO VEL INTRA POMOERIVM VEL EXTRA POMOERIVM. Secundum quam legem, ait idem Liuius, Tullum Hostilium Duumuiros, qui Horatio perduellionem iudicarent, fecisse: & alterum ex Duumuiris in condemnando hac formula v-

ſum eſſe: *Publi Horati tibi perduellionem iudico: Lictor colliga manus*. Cumq́ue Horatius prouocaſſet, de prouocatione ſtatim certatum ad populum fuiſſe. Quid autem ſit perduellionem alicui iudicare, quid item perduellionis reum fieri, quia id ignorari video, paucis hîc exponam. Et animaduerti quidem à viro quodam, vt mea opinio fert, noſtrorum Iuriſconſultorum longè ingenioſiſſimo, atq; exercitatiſſimo, Liuium eſſe reprehenſum in hoc, quòd ille nefarium illud Publij Horatij, qui propriam ſororē interemerat, ſcelus perduellionem appellauerit. Sed quia aliud eſt, perduellionem alicui iudicare, aliud perduellionis accuſare: ſic Liuium eſſe defendendum puto, vt dixerit expreſſè, Duumuiros nō perduellionis Horatium reum feciſſe, aut condemnaſſe, ſed Publio Horatio perduellionem iudicaſſe. Sanè ad legem. XII. tab. libro ſecundo ſcribit Caius, quos hoſtes nos dicimus, eos veteres perduelles appellaſſe, per eam adiectionem indicantes cum quibus bellum eſſet. cap. CCXXXIIII. de verb. ſig. Idq́; etiam Varro de lingua Latina lib. IIII. & Feſtus lib. VIII. de verborum ſignificatione teſtati ſunt. Multa verba, inquit Varro, aliud nunc oſtendunt, aliud

aliud antè ſignificabant: vt hoſtis. Nam tum eo verbo dicebant peregrinum, qui ſuis legibus vteretur: nunc dicunt eum, quem tunc dicebant perduellem. Et Feſtus: Hoſtis, inquit, apud antiquos peregrinus dicebatur, & qui nunc hoſtis, perduellis. Ex quibus quidem Varronis & Feſti locis, rectè colligi poteſt, non vt olim, ſic nunc hoſtes Romani populi perduelles appellari. Siquidem, vt Vlpianus ait, is duntaxat perduellis nunc dicendus eſt, qui hoſtili animo aduerſus Rempub. vel Principem ſuum eſt animatus. cap. fi. Ad L. Iul. maieſt. Igitur qui eo nomine accuſatur, is rectè perduellionis reus fieri nunc intelligitur: quemadmodum olim qui hoſtis iudicabatur, illi perduellio iudicari dicebatur. Proinde ſic Liuium eſſe intelligendum puto, vt cõtenderit, eis qui horrendum aliquod crimen commiſerant, perduellionē eo tempore ſolere iudicari: quo moris fuiſſe apud Romanos videtur, vt ciui Romano, de cuius capite iudicium erat, antè perduellio iudicaretur, hoc eſt, ciuium exemptus numero, patriæ hoſtis pronunciaretur, quàm capitale ſumi de ciue Romano ſupplicium poſſet. Et hæc quidem interpretatio eò veriſimilior videtur,

quòd

quòd filium ſuum Horatium, populi fauore abſolutum, Publius Horatius pater, quibuſdam ſacrificiis piacularibus peractis, tranſmiſſo per viam tigillo, capite adoperto, velut ſub iugum miſerit, auctore eodem Liuio. Quia igitur præter hoſtès nulli ſub iugum mitti conſueuerãt, hinc rectè ratiocinabimur, ideo miſſum velut ſub iugum à ſuo patre Horatium fuiſſe, quia Horatio Duumuiri perduellionem iudicauerant, hoc eſt, quia inter perduelles Romani populi Horatium referendum eſſe, deinde vt perduellem interimendum pronunciauerãt. Et hæc ad legem illam horrendi criminis ſufficiunt. Quæ lex Regum temporibus Romæ in vſu fuiſſe, Regibuſque exactis, vnà cum reliquis legibus Regiis exoleuiſſe lege Tribunicia videtur. Quo quidem tempore, ſuum ſemper eſſe de capite Romani ciuis iudicium, populus Romanus viſus eſt primùm voluiſſe. Et idcirco in huius Regiæ de horrendo crimine legis locum, aliam Decemuiri legem ſurrogarunt, qua de capite ciuis niſi per maximum comitiatum ne ferretur, continebatur. Eaq́; lege vſus eſt Romanus populus ſemper conſtantiſſimè. Adeò quidem, vt contenderit actione quinta in C. Ver

rem

rem expreſſè Cicero, facinus eſſe ab aliquo Prætore vel Præſide vinciri ciuem Romanũ, ſcelus verberari, propè parricidium necari: quid dicam, inquit, in crucem tollere? Scribit etiam Pomponius, ne Conſules per omnia Regiam poteſtatem ſibi vindicarent, lege lata factum eſſe, vt ab eis prouocatio eſſet, néue poſſent in caput ciuis Romani iniuſſu populi animaduertere. Certè quia de libertatis ciuitatisq́ue iure, non Prætoris, Conſulis, aut Præſidis alicuius, ſed populi ſolius iudicium erat. Proficiſcar, inquit Cicero in Verrina quarta, eò quò me iampridem vocat populus Romanus: de iure enim libertatis & ciuitatis ſuum putat eſſe iudicium, & rectè putat. Nunc videndum eſt, de eo qui hoſtem concitauerit, qui'ue ciuem hoſti tradiderit, quem capite puniendum Martianus ſcribit, idq́; legem duodecim tabularum iubere. cap. III. Ad L. Iul. maieſt. Et de eo quoque, qui ob rem dicendam pecuniam accepiſſe conuictus erat, capite puniendo lege quadam Decemuirali expreſſè caueri teſtatur Gellius libro. XX. cap. I. Quod autem Martianus ſcribit, lege Iulia repetundarum eum teneri, qui cùm aliquam poteſtatem haberet, pecuniam ob iudicandum,

vel

vel non iudicandum acceperit, cap.III.Ad L. Iul.repetund. ex eo probari poteſt,lege Iulia repetundarum, legem hanc Decemuiralem abrogatam fuiſſe: etiam iis temporibus quibus M.Cicero Verrem accuſauit. Ciceronis enim hæc verbá ſunt, in Actione prima: Cognoſcet ex me populus Rom. quid ſit, quòd P.Septimio Senatore damnato, Q.Hortenſio Prætore, de pecuniis repetundis lis æſtimata ſit in eo nomine, quòd ille ob rem iudicandam pecuniam accepiſſet. Igitur qui lege Decemuirali capite plecti debebant Iudices cor rupti, in eos lege Iulia repetundarum non capite, ſed exſilio, vel etiam interdum duriùs, extra ordinem animaduerſum fuit. cap. VII. §. hodie. Ad L.Iul. repetund. Et hæc hactenus, quibus ſi addideris, paſſos non eſſe Decemuiros, de inaudito & indemnato ſupplicium ſumi, idque primùm ex Saluiano Maſſilienſi Epiſcopo Cuiacium obſeruaſſe, exiſtimabo de legibus publicorum capitaliumque iudiciorum Decemuiralibus, hîc ſatis abundè diſputatum eſſe.

Miſcellanea quædam. *Cap.*XXVIII.

In hoc capite quædam Decemuiralium legum fragmenta visum est adnotare, quæ licet nullam interpretationem accuratam postulent, omitti tamen non potuerunt. Festus auctor est, Sanates dictos esse, qui supra infraq; Romam habitauerunt: idq; nomen his fuisse, quia cùm defecissent à Romanis, breui pòst redierunt in amicitiam, quasi sanata mente. Itaq; inquit, in duodecim cautum est, vt idem iuris esset Sanatibus, quod fortibus, id est, bonis, & qui nunquam defecerunt à populo Romano. De vnciario fœnore, cùm ab aliis plurima sint adnotata, satis erit hoc loco admonuisse, Decemuiros, ne quis vnciario fœnore ampliùs exerceret, prohibuisse: idq; Cornelium Tacitum lib. v. annalium scripsisse. De collegiis autem, & corporibus copiosos commentarios ediderunt viri aliquot eruditi, qui præclaris Romanorum antiquitatib. illustrandis sedulam operam nauant: quæ res efficit, vt eorum commentariis contenti, industriam nostram in aliud tempus, & locum commodiorē reseruemus. Huc accedit, quòd in vrbe cœtus nocturnos agitari Decēuiri etiam prohibuerint: idque ex Portio Latrone quidam eruditi duodecim tabularum interpretes diligenter

genter obſeruarunt. Plinius lib. XVI. cap. XIII. ſcribit, cautũ fuiſſe lege. XII. tab. vt glandem in alienum fundum procidentem liceret colligere. Interdixit etiam Prætor de glande legenda. Vlpianus refert, legem. XII. tab. etiam voluiſſe, vt quindecim pedes altiùs rami circũcidantur: & hoc ideo effectum eſſe ait, ne vmbra arboris vicino prædio noceret, cap. I. de arb. cæd. Eſſe quoq; de paſtu pecoris ex. XII. tabulis actionem, nõ obſcurè ſignificat idem Vlpianus, cap. XIIII. ✠ vlt. de præſcrip. verb. De ſtatuliberis autem quid in. XII. fuerit, explicat his verbis Vlpianus in fragmentis tit. II. Sub hac conditionè liber eſſe iuſſus, ſi decem milia hæredi dederit, & ſi ab hærede alienatus ſit, emptori dando pecuniam ad libertatem perueniet, idq́; lex. XII. tab. iubet. Denique de decimo menſe, deq́; partu monſtroſo videndum eſt, ſi quid. XII. tab. caueatur. Et exſtat quidem apud Ciceronem lib. III. de leg. locus, qui de monſtroſo partu Decemuiros quicquã ſcripſiſſe tam obſcurè ſignificat, vt quidnam illud fuerit diuinare nequeamus. Quamuis interim hominem in decem, non in vndecim menſibus gigni, dubium non ſit: idq́; etiam in XII. tab. Decemuiros ſcripſiſſe, Gellius auctor

 eſt,

est, lib. III. cap. XVI. A qua lege decimũ mensem natiuitatem legitimam visus est appellasse Tertullianus in libro de anima: Legitima, inquit, natiuitas, fermè decimi mensis ingressus est. Qui numeros ratiocinantur, decurialem numerũ, vt exinde reliquorum parentem colunt, deniq; perfectorem natiuitatis humanæ. Et hæc quidem ad illa duodecim tabularum fragmenta, quæ expressam aliquam legis sententiam continent, mihi sufficere videntur. De reliquis verò, nihil est quod hîc disseratur. Siquidem in hoc libello conscribendo nostra fuit intentio, leges aliquot deprauatas restituere, restitutas, aliasq; ab interpretibus non rectè, vt nobis videbatur, intellectas, breui quadã & perspicua interpretatione illustrare: nõ autem, quæ ab aliis accuratè & eruditè tradita sunt, iterum hîc inculcare, non singula duodecim tab. verba, quæ sine aliqua legis sententia, passim apud auctores obuia sunt, explicare. Nam id potiùs ab iis est faciendum, qui commentarios verborum iuris conscribunt.

FINIS.

INDEX EORVM QVAE IN hoc libro digna sunt obseruatione.

A. priorem faciem, B. posteriorem significat.

IN-

INDEX LEGVM QVÆ NOVO sensu in hoc libello declarantur.

FINIS.

AVREA

HVBERTAS SAECVLI.

BRVGIS FLANDRORVM
Apud Hubertum Goltzium Herbipolitam Venlonianum.
Menſe Nouemb. An.
M. D. LXIII.